

АГРОСВІТ

№ 1 січень 2024

Науково-практичний журнал



ISSN 2306-6792



9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грабчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Курбачка Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелеєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегеда Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет



Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 1 січень 2024 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.agrosvit.info

Засновники:
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 04.01.24 р.
Підписано до друку 04.01.24 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 9.2
Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення № 0401/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2024



Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 1 січень 2024 р.

У НОМЕРІ:

Росоха В. В., Нечипоренко О. М.

Формування вартості та доданої вартості в агропродовольчій сфері 3

Пшик Б. І.

Державна фінансова підтримка малого підприємництва України в умовах війни
як фактор зміцнення його фінансової безпеки 11

Вініченко І. І., Дідур К. М., Ткач А. О.

Роль трудового потенціалу в досягненні економічної безпеки аграрних підприємств 22

Меліхова Т. О., Кравець О. А.

Удосконалення обліку та аудиту матеріалів сільськогосподарського призначення як основи для організації
і методики внутрішнього та зовнішнього контролю системи управління
з метою залучення інвестицій в зелену енергетику 32

Левченко І. В., Чичкало-Кондрацька І. Б., Пашко М. Ю., Черкаська Д. А.

Роль вітчизняної транспортної логістики на світовому ринку послуг: виклики сьогодення 40

Юрченко І. В.

Основні проблеми ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні 46

Бобро Н. С.

Сталий економічний розвиток в умовах цифрової трансформації 56

Васильєв С. В., Масляєва О. О., Нестеренко Є. В.

Особливості організаційно-економічних аспектів діяльності аграрних підприємств 61

Малиновська Ю. Б., Петик Н. І., Мачула Р. В., Богомаз П. В.

Управління та активізація діяльності працівників підприємств в умовах глобалізації 67

Дідович О. О., Янчик І. М., Бушуєв П. В.

Сучасні підходи до надання транспортно-логістичних послуг в туристичних кластерах 74

№ 1 / 2024

CONTENTS:

Rossokha V., Nechiporenko O.

FORMATION OF VALUE AND THE ADDED COST IN THE AGRICULTURAL SPHERE 3

Pshyk B.

STATE FINANCIAL SUPPORT OF SMALL ENTERPRISES IN UKRAINE DURING WAR AS A FACTOR FOR
STRENGTHENING ITS FINANCIAL SECURITY 11

Vinichenko I., Didur K., Tkach A.

THE ROLE OF LABOR POTENTIAL IN ACHIEVING THE ECONOMIC SECURITY
OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 22

Melikhova T., Kravets O.

IMPROVEMENT OF ACCOUNTING AND AUDITING OF AGRICULTURAL MATERIALS AS A BASIS FOR
THE ORGANIZATION AND METHODOLOGY OF INTERNAL AND EXTERNAL CONTROL
OF THE MANAGEMENT SYSTEM IN ORDER TO ATTRACT INVESTMENTS IN GREEN ENERGY 32

Levchenko I., Chychkalo-Kondratska I., Pashko M., Cherkaska D.

THE ROLE OF DOMESTIC TRANSPORT LOGISTICS IN THE WORLDWIDE SERVICE MARKET:
CONTEMPORARY CHALLENGES 40

Yurchenko I.

MAIN PROBLEMS OF THE AGRICULTURAL LAND MARKET IN UKRAINE 46

Bobro N.

SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION 56

Vasil'ev S., Masliaieva O., Nesterenko Ye.

FEATURES OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ASPECTS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 61

Malynovska Yu., Petyk N., Machula R., Bohomaz P.

MANAGEMENT AND ACTIVATION OF EMPLOYEES ACTIVITIES OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS
OF GLOBALIZATION 67

Didovych O., Yanchyk I., Bushuyev P.

MODERN APPROACHES TO PROVIDING TRANSPORT AND LOGISTICS SERVICES IN TOURIST CLUSTERS 74

УДК 339.138:633.1

В. В. Россоха,

д. е. н., професор, головний науковий співробітник відділу
економіки регіонального розвитку та прогнозування, ННЦ "Інститут аграрної економіки"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9208-8948>

О. М. Нечипоренко,

д. е. н., чл.-кор. НААН, заступник директора з наукової роботи,
ННЦ "Інститут аграрної економіки"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1080-5633>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.1.3

ФОРМУВАННЯ ВАРТОСТІ ТА ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ В АГРОПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ

V. Rossokha,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher of the Department of Economics
of Regional Development and Forecasting, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economy"

O. Nechiporenko,

Doctor of Economic Sciences, Chief Researcher, Deputy Director on Scientific Work,
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economy"

FORMATION OF VALUE AND THE ADDED COST IN THE AGRICULTURAL SPHERE

В процесі дослідження опрацьовано концепцію ланцюга створення вартості, спрямовану на скорочення непродуктивних витрат і підвищення цінності продукту. Встановлено тенденції формування вартості в сільському господарстві, що ґрунтується на використанні природних, матеріальних і трудових факторів виробництва і включає етапи додавання вартості в процесі господарської діяльності. Визначено поняття ланцюга створення вартості в сільському господарстві. З'ясовано важливість використання горизонтального ланцюга створення вартості для аналізу господарської діяльності та підвищення ефективності виробництва. Окреслено принципи створення вартості в процесі товароруку сільськогосподарської сировини та продовольчої продукції по вертикальному ланцюзі новоствореної (доданої) вартості від виробника до споживача. Виявлено сутність доданої вартості як критерію виміру діяльності учасників ланцюга та оцінки їхнього суспільного внеску у створення робочих місць, частку від реалізації продукції та податкових надходжень. Розглянуто ціноутворювальний, маркетинговий та просторово-орієнтований концептуальні підходи до процесу формування, використання і відтворення ланцюгів вартості в аграрній сфері. Запропоновано методичний підхід збалансованого формування доданої вартості як основного джерела зростання конкурентоспроможності продукції.

In the process of research, the process of creating and adding value, consisting of a sequence of types of activities, was developed. The concept of the chain of value formation is considered as a descriptive model of the sequence of operations and functional actions aimed at reducing unproductive costs and increasing the value of the product. The ambiguity of the concepts of value and value of goods, market value, which combines social, consumer and exchange value, was established. Trends in the formation of value in agriculture are established, which is based on the use of natural, land, labor, information material and immaterial factors and entrepreneurship involved in the production process, and includes the stages of adding value in the process of economic activity. The concept of the value chain in agriculture is substantiated, which makes it possible to establish the value at each stage of the chain and is important for the expendable part of the product. The importance of using the horizontal chain of value creation for the analysis of economic activity, which includes the development of agricultural production, increasing its productivity and production efficiency, has been clarified. The principles of value creation in the process of commodity movement of agricultural raw materials and food products along the vertical chain of newly created (added) value from the producer to the consumer are outlined. The principles of value creation in the process of commodity movement of agricultural raw materials and food products

along the vertical chain of newly created (added) value from the producer to the consumer are outlined. The essence of added value as a criterion for measuring the activity of chain participants and assessing their social contribution to the creation of jobs, the share of product sales and tax revenues was revealed. Price-forming, marketing and spatially oriented conceptual approaches to the process of formation, use and reproduction of value chains in the agrarian sphere are considered. A methodical approach of balanced formation of added value as the main source of growth in product competitiveness is proposed.

Ключові слова: вартість, товар, ланцюг створення вартості, додаткова вартість, додана вартість, товароруху, ефективність.

Key words: value, commodity, value chain, added value, commodity movement, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процес створення вартості (англ. Value) складається з послідовних дискретних функційних ланок виготовлення продукту й характеризує весь спектр видів діяльності, необхідних для створення товару чи послуги. Після процесу виробництва товар стає носієм вартості й споживної вартості, а у сфері обміну — міною вартості як здатності товару обмінюватися на інші в певних кількісних пропорціях та форми вияву вартості й ціни. Вартість товару характеризує втілена в ньому величина живої й уречевленої праці або витрат виробництва, які визначають після закінчення виробничого процесу. Споживна вартість товару презентує його корисні властивості й постає рушійною силою зацікавленості покупця у придбанні товару за встановленою ціною. Отже, поняття створення вартості співзвучне з поняттям додавання вартості в процесі виробництва, а поняття доданої вартості послугує виявленню потенційної прибутковості виробництва.

Ланцюг створення вартості використовують як описову модель для висвітлення послідовності операцій та функційних дій. Ланками в ланцюзі є різні види діяльності, за допомогою яких створюють продукти, що мають споживну вартість. Ланцюг вартості (англ. Value chain) презентує не просту сукупність незалежних видів діяльності, а пов'язані між собою послідовністю виробничі процеси. Ці зв'язки виникають, коли здійснення того чи того виду діяльності зі створення вартості впливає на витрати або ефективність інших видів діяльності й додавання вартості (англ. Value added).

Концепція ланцюга створення вартості спрямована на скорочення непродуктивних функцій. Ключовим принципом концепції формування ланцюга вартості є збільшення цін-

ності продукту. Тому термін "ланцюг вартості" визначають також як "ланцюг цінності", яка має ринкову привабливість. Особливе місце в концепції посідає цілеспрямованість цього процесу. Усі дискретні види діяльності спрямовані на досягнення однієї об'єднувальної мети їх — отримання додаткової, суспільно-необхідної вартості.

Суспільно-необхідна вартість товару відображає середні умови виробництва товару, що включають стан розвитку внутрішньогалузевої конкуренції, технічний рівень виробництва, витрати уречевленої та живої праці виробників, середню норму прибутку. На рівні економічних явищ суспільна вартість товару постає як ціна виробництва, а додаткова вартість — як ціна виробленого додаткового продукту або надлишок вартості продукту над сумою вартості елементів (витрат) його виробництва.

Поняття "вартість" указує на економічні відносини, величину вартості, тому передбачає ціну, яку необхідно заплатити за товар (послугу), або за якою його можна продати. Формування ринкової ціни товару здійснюють на основі об'єктивних законів ринкової економіки, які діють у сфері виробництва товару (закон вартості, середньої норми прибутку, зростання потреб, розподілу праці) та у сфері обігу (закон попиту та пропозиції, грошового обігу, спадної граничної корисності товару).

Закон вартості вступає в дію на етапі виходу товару зі сфери виробництва й визначає початкову вартість ринкового обміну товару залежно від його суспільної вартості. Згідно із законом вартості виробництво та обмін товарів відбуваються відповідно до суспільно необхідних затрат часу на створення їх. Оптимальним варіантом є обмін товарних еквівалентів, за якого кількість і якість праці, затраченої на створення товарів і послуг, у процесі купівлі-продажу їх виявляється рівноцінною. Саме у

сфері обміну й виникають товарно-грошові відносини.

Проте вартість і цінність товару чи послуги завжди були неоднозначними поняттями. Суспільне благо, яке має високу вартість, може мати низьку ринкову ціну. Така двомірність спирається на концепції вартості й ціни. Хоча дехто сповідує адекватність цих концепцій, економічна наука доводить протилежне. З одного боку, ціну визначають як економічну суму, яку виробник розраховує отримати за свій товар на ринку. З іншого боку, вартість засвідчує суму, яку споживач готовий заплатити за певний товар чи послугу.

У сучасному товарному виробництві ціноутворення не повністю відповідає вимогам закону вартості, оскільки на ринку діють також інші закони, що впливають на обмін. Домінуювальним законом ціноутворення у сфері обігу стає закон попиту та пропозиції, що коригує суспільну вартість відповідно до споживної та мінової вартості товару. Дія закону вартості не означає, що обмін у кожному конкретному випадку здійснюється відповідно до вартості. Ціна як грошовий вираз вартості не завжди є точним мірилом її величини. Зазвичай ціна стихійно відхиляється від вартості товарів. Проте в умовах конкуренції ці відхилення не можуть бути значними і тривалими в часі. Загалом, коливання цін навколо вартості не порушують дію закону вартості.

Ринкова ціна фокусує складні економічні зв'язки між середніми суспільними умовами виробництва товару й можливостями щодо споживання його. Вона встановлює відповідність кількості та якості споживних вартостей із платоспроможним попитом та активно впливає на рівень і масштаби виробництва. Об'єктивною основою встановлення ринкової ціни товару є ринкова вартість, що об'єднує суспільну, споживну та мінову вартість.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теорія ланцюгів створення вартості має давню еволюцію розвитку, започатковану древньогрецькою філософською думкою. Створення вартості у сільському господарстві обґрунтовують фізіократи (від грець. "фізіс" — природа та "кратос" — влада). Ф. Кене в "економічній таблиці" розглядає рух продуктових і грошових потоків як послідовно виконуваних операцій, у яких додається вартість. Т. Хопкінс і І. Валлерстайн у контексті їхньої концепції світ-системного аналізу вводять поняття продуктового ланцюга [1, с. 128]. За визначенням

дослідників, продуктовий ланцюг (commodity chain) складається з відокремлюваних процесів, або "осередків" (boxes) з низкою характеристик, що можуть змінюватися в часі. Кожен з них містить трудові й виробничі процеси, кінцевим результатом яких є готова продукція [2, с. 159].

Термін "ланцюг створення вартості" як повний комплекс видів діяльності, необхідних для перетворення концепції товару чи послуги через різні етапи виробництва на продукт кінцевого споживання запропонували Р. Каплінські та М. Морріс [3, с. 4]. Г. Джереффі, Дж. Хамфрі, Т. Стерджен, Дж. Хамфрі, Т. Стерджен довели, що ланцюг створення вартості — це послідовність взаємопов'язаних і взаємозалежних видів діяльності, необхідних для створення товару чи послуги. Ця діяльність починається із задуму, включає різні стадії виробництва і закінчується доставкою до кінцевого споживача та післяпродажним обслуговуванням із подальшою утилізацією або переробленням [4]. Створення ланцюга вартості забезпечує базову основу поглибленого розуміння концепції цінності для товарів і послуг, що надають цінність фактичним потребам та запитам клієнтів для виживання компанії, зазначають К. Діліп і П. В. Раджив [5].

Аналіз ланцюжка створення вартості товару (послуги) як метод визначення критичного шляху підвищення його цінності для клієнта за одночасного зниження витрат представляє К. Ебі [6]. Етапи конструкції ланцюга вартості, деконструкції (аналізу) з виявлення суперечностей, дезорганізувальних елементів, зайвих процесів, які не додають вартості, та реконструкції (синтезу) — створення нового ланцюга вартості у функціонуванні впродовж стабільного циклу та впливу чинників, урахування яких спонукає до змін у його структурі, досліджує М. Портер [7]. Опрацювання абсолютної й відносної доданої вартості в територіальних громадах та окреслення її як базису економічного розвитку здійснили І. А. Гурняк, О. І. Дацько, О. І. Яремчик [8].

Додану вартість у ланцюжку вартості агробізнесу з визначенням фермерської частки в динаміці зростаючої складності сучасного споживчого попиту та частки споживчого долара, отриманого кожною стадією ланцюжка вартості агропродовольчої продукції опрацьовує М. Е. Куканья [9]. Проблеми теоретико-методологічного забезпечення додаткової вартості з виокремленням векторів, виділенням чинників та використанням концептуальних підходів до формування її в аграрному секторі економіки ґрунтовно розглядають І. І. Кравчук та

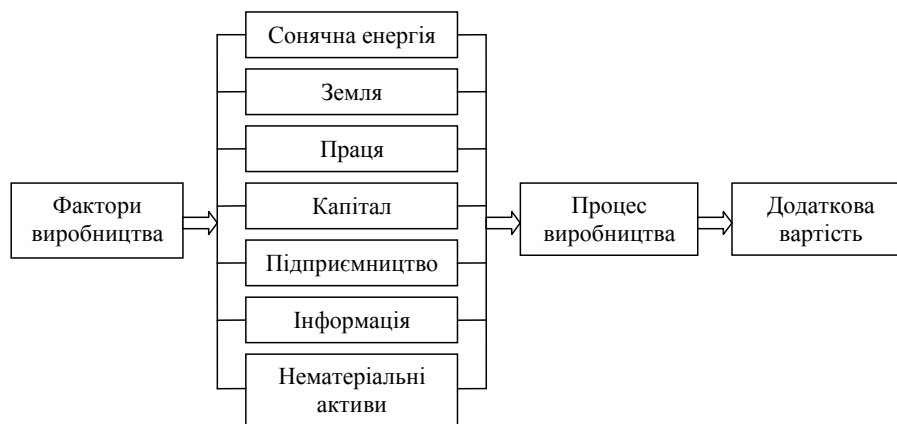


Рис. 1. Процес створення вартості у сільськогосподарському виробництві

І. А. Кравчук [10]. Проте процес створення вартості й додаткової вартості в аграрній сфері економіки, особливо в сільському господарстві, досі недостатньо науково опрацьовано й потребує подальшого вивчення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Обґрунтування шляхів створення вартості в сільському господарстві та підходів до побудови ланцюгів доданої вартості в аграрному секторі.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні питання теорії вартості як економічного явища опрацьовано методом наукових абстракцій і категорій. Формування вартості в сільському господарстві здійснено за допомогою факторного аналізу та синтезу. Для побудови ланцюга доданої вартості в аграрному секторі та оцінювання його впливу на результати господарської діяльності використано системний підхід, метод порівнянь і аналогій та розрахунково-конструктивний метод. Для обґрунтування висновків використано метод узагальнення наукових положень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах глобалізації економіки, конкурентного ринкового середовища, змін клімату, технологічних досягнень, забезпечення сталого розвитку, розроблення комплексних стандартів, пов'язаних, головним чином, з безпеністю і якістю продукції, змін споживчого попиту й галузевої структури в агропродовольчій сфері формування ланцюгів створення вартості стає дедалі складнішим процесом. Водночас у сільському господарстві він має суттєві відмінності від інших галузей аграрного сектору. Узагальнено ланцюг вартості формується в процесі діяльності факторами виробництва, до

яких належать природні, земельні й трудові ресурси, капітал і підприємництво, що організовує процес створення вартості й додаткової вартості, а також інновації та нематеріальні активи (рис. 1).

Насамперед вартість утворюють залучені до процесу виробництва природні фактори, що включають сонячну енергію й залежний від неї клімат. За законом Подолінського, збереження й додаткове нагромадження сонячної енергії являє собою додатковий продукт (додаткову вартість), а людська праця у взаємодії з іншими факторами виробництва лише сприяє нагромадженню сонячної енергії [11, с. 229].

Другим фактором, який фізіократи ставили в основу виробництва додаткової вартості, є земля, її органічний шар (грунт), родючість якого зумовлена діяльністю Сонця й забезпечує урожайність рослин і створення додаткової вартості, що має назву диференціальна рента І. Вища урожайність на кращих землях, порівняно з гіршими, формує диференціальну ренту ІІ.

Третій фактор отримання додаткової вартості спирається на людську працю, яка володіє знаннями, досвідом і технологіями виробництва для нагромадження сонячної енергії. "Праця є таке споживання механічної і психічної роботи, нагромадженої в організмі, що має результатом збільшення кількості перетвореної енергії на земній поверхні" — зазначає С. Подолінський [11, с. 229]".

Четвертий фактор — капітал, що забезпечує технологічний процес виробництва сільськогосподарських культур комплексами машин та іншими матеріально-технічними засобами для виконання технологічних операцій та отримання додаткової вартості.

П'ятий, підприємницький, фактор організовує виробничий процес, обирає технологію, відповідно до якої здійснює випуск про-

дукції й опрацьовує ланцюжок створення вартості для реалізації його у виробничому циклі, забезпечує виконання технологічних операцій та скорочення непродуктивних функцій (витрат) для збільшення прибутковості виготовленого продукту в процесі виробництва та цінності його в процесі обігу. Організація процесу виробництва у ланцюжку створення вартості включає аналіз ринку вхідних матеріальних і трудових ресурсів, контрактні домовленості з працівниками, постачальниками і споживачами сільськогосподарського товару.

Стабільне зростання масштабів інформації, яка дедалі більше набуває ролі катализатора прискорення темпів економічного розвитку, стало характерною особливістю господарської діяльності на нинішньому етапі. Інформаційне забезпечення здійснюється за допомогою різних засобів, проте в сучасних умовах найбільш швидкодіючими, потужними і абсолютно пануючими серед них є комп'ютерні і телекомунікаційні технології та соціальні мережі. Джерелами інформації для аграрного виробництва є повідомлення про дослідження в наукових та науково-практичних виданнях, рекомендації, раціоналізаторські пропозиції, надання інформаційно-консультаційних послуг дорадницькими структурами, проведення тематичних семінарів і виставок.

Основні тенденції розвитку економіки показують, що на створення вартості впливають також нематеріальні компоненти, які є унікальною особливістю підвищення вартості на величину, більшу за середній показник у галузі. Вони включають професійні якості персоналу, імідж підприємства на ринку, відносини з кредиторами, інвесторами і громадськістю, професійно сформовану маркетингову політику, налагоджені зв'язки з контрагентами, наявність постійних постачальників і споживачів, екологічну спрямованість виробництва, високу якість продукції, вигідне територіальне розташування.

Отже, ланцюг створення вартості в сільському господарстві являє собою систему взаємозалежних і взаємообумовлених природними, соціально-економічними й екологічними факторами пов'язаних між собою видів діяльності, за наявності яких спосіб виконання одного з них впливає на витрати або ефективність інших. Концепція ланцюга вартості дає змогу встановити вартість, яку створюють на кожному етапі ланцюга, та має важливе значення для витратної частини товару, а також для задоволення

потреб споживачів. Ланцюг створення вартості є відображенням господарської діяльності, що дає змогу визначити, як формується вартість та прибуток підприємства.

Формування ланцюгів створення вартості може бути спрямоване на досягнення різних цілей, які стосуються людських, соціальних, економічних і екологічних аспектів, мати на меті розвиток сільського господарства, підвищення його продуктивності, сталості, економічності, соціальної спрямованості, екологічності, інклюзивності, сприяння економічному зростанню сільських регіонів тощо.

Необхідно розрізняти загальні цілі розвитку ланцюга доданої вартості та заходи з удосконалення його, тобто засоби, які використовують з метою досягнення таких цілей. До таких засобів належать інновації, що включають використання високоврожайних сортів і гібридів культурних рослин, прогресивних технічних засобів, новітніх технологій виробництва і технологічних процесів, засобів захисту рослин від хвороб і шкідників та забур'яненості посівів. Для узгодженості різних цілей використовують системний підхід до розроблення ланцюгів, здійснюють моніторинг і контроль досягнення визначеної мети та впливу її на інші цілі. Водночас важливо встановити межі ланцюга додавання вартості.

Знання ланцюжка створення вартості дає можливість:

- здійснювати детальний аналіз усіх етапів процесу створення вартості;
- оцінювати виробничі витрати на основних етапах створення вартості;
- визначати ключові фактори успіху;
- розробляти концепцію й стратегічний план розвитку виробництва;
- визначати початкову вартість.

Використання ланцюга створення вартості під час аналізу господарської діяльності необхідне для цілісного уявлення бізнесу, оскільки допомагає виокремити та систематизувати конкретні види операцій, розподілити ризики, визначити слабкі місця та напрями розвитку, вартість і місце підприємства на ринку, а також для розуміння того, що може бути поліпшено. Водночас горизонтальний ланцюг створення вартості у сільському господарстві характеризується поглибленням інтеграції виробничих процесів шляхом цифрових трансформацій та нових способів управління витратами, що включають еквівалентність сполучення і взаємодію факторів, комбінування обмежених ресурсів для виробництва продукції.

Проте створення вартості у сільськогосподарському підприємстві обмежується, зазвичай, виробництвом сировини як проміжного товару. У процесі товароруку сільськогосподарської (продовольчої) продукції від виробника до споживача формується вертикальний ланцюг створення вартості. До неї додають вартість переміщення, перероблення, розподілу, реалізації, що продукують усі суб'єкти агропродовольчої і торговельної мережі. Збільшення вартості товару за рахунок різних видів діяльності відбувається на кожному етапі ланцюга й описується рівнянням

$$V = \sum_{i=1}^n a_i$$

де a_i — додана вартість продукції на кожному етапі товароруку від виробника до кінцевого споживача; i — кількість етапів.

Додану вартість характеризують як новостворену вартість, якої набула сировина у процесі проходження ланцюга "виробник-споживач". Кожна із стадій ланцюга пов'язана з певними витратами, але надає проміжному продукту додаткових споживчих якостей. Додана вартість на кожному із цих етапів підвищує ціну товару й набуває ознак ринкової вартості. Величину доданої вартості кінцевому споживачу визначає глибина перероблення сировини, структура асортименту і якість виробленої продовольчої продукції. Так, найбільші світові виробники молочної продукції отримують з 1 тонни переробленого молока залежно від номенклатури продукції від 0,76 до 1,48 тис. дол. США [12, с. 262].

З кукурудзи, наприклад, можна виробити 15—20 видів продукції з високою доданою вартістю. Якщо вартість однієї тонни кукурудзи становить 190 дол. США, то одна тонна виробленого крохмалю — 420, біоетанолу — 630, глюкози — 840, олії кукурудзяної — 850, фруктози — 1050, а лимонної кислоти — 1100 дол. США. Після глибокого перероблення п'яти експортних культур (кукурудза, пшениця, ячмінь, соя, ріпак) матимемо такі результати щорічного економічного зростання:

- частки доданої вартості в аграрному виробництві до 28%;
- експортну виручку до 41 млрд дол. США, що становить додатково 30 млрд дол. США;
- податкових надходжень до 55 млрд грн;
- збільшення робочих місць в аграрному секторі на 26,5 тис.;
- додаткового приросту ВВП на 5% [13].

За глибокого перероблення сировини частка сільського господарства у ланцюгу доданої вартості зменшується. Якщо в 1993 році у США частка ферм в ланцюжку вартості агропродовольчої продукції становила 19,3%, а 80,7% припадало на сфери виробництва і реалізації харчових продуктів, то в 2014 році вона знизилась до 14,3%, а інших сфер зросла до 85,7% [9, с. 27].

Отже, сутність доданої вартості полягає в тому, що кожен з етапів ланцюга підвищує цінність і вартість товару для кінцевого споживача та виручку від реалізації його. Додана вартість — це критерій виміру діяльності учасників ланцюга та оцінки їхнього суспільного внеску у створення робочих місць, виручку і частку від реалізації продукції та податкових надходжень, а також показник, що надає необхідну інформацію для ухвалення управлінських рішень щодо важелів впливу на поліпшення використання всіх задіяних видів ресурсів на створення її. Якщо суб'єкти у ланцюгу доданої вартості займають ринкові позиції й стають власниками товару, то додану вартість створює різниця у витратах на закупівлю та продаж товару.

Розподіл доданої вартості на заробітну плату, дивіденди, нерозподілений прибуток, відсотки за користування кредитами, податки та відрахування до фондів соціального страхування надає інформацію про відповідні частки винагороди усіх учасників економічних відносин. Фінансовий результат їхньої діяльності (прибуток чи збиток) залежить від пропорцій розподілу доданої вартості на складники, тому, певною мірою, є суб'єктивним показником.

Процес формування, використання і відтворення ланцюгів вартості (цінності) в міждисциплінарній методології дослідження соціально-економічного розвитку в аграрній сфері окреслюють ціноорієнтованим, маркетинговим та просторово-мережним концептуальними підходами.

Ціноутворювальний підхід орієнтований на асортимент, якість і цінність продукції для споживача і межу витрат, нижче якої підприємство не може встановити ціну, оцінку цінності продукту покупцем та реакцію конкурентів, що характерно для гнучкого виробництва з широкою номенклатурою та швидкою зміною в структурі продукції.

Маркетинговий підхід до формування ланцюгів вартості спирається на ринкові закони пропозиції і попиту, зокрема і еластичність його та купівельну спроможність населення. Залежно від ситуації на ринку вектор ланцюгів

вартості може змінити свій напрям у бік підвищення, або зниження вартості на будь-якому етапі товароруку.

Перебіг подій, пов'язаний з російською воєнною агресією, тимчасовою окупацією загарбниками частини території України, розривом логістичних зв'язків, спричиняє відхилення у ланцюгах створення вартості (цінності) та досягненні балансу розподілу її між учасниками агропродовольчого товароруку, зростанням частки логістичної інфраструктури.

Просторово-мережевий підхід до формування ланцюгів вартості слугує для обґрунтування просторів (середовищ) створення, використання та відтворення вартості (цінності). До таких просторів належать територіальні, галузеві, корпоративні, інформаційні, інституціональні тощо. В аграрному секторі ці простори виступають координаторами територіального розміщення ланцюгів створення вартості в ґрунтово-кліматичних зонах та формування локальних агропродовольчих мереж.

Для оцінювання доданої вартості використовують такі методи EVA — економічної доданої вартості; SVA — доданої вартості акціонерного капіталу; MVA — ринкової доданої вартості; CVA — грошової доданої вартості; CFROI — прибутковості інвестицій на основі потоку грошових коштів тощо. Найпоширеніший у вітчизняній практиці підхід збалансованого формування доданої вартості як основного джерела зростання конкурентоспроможності, що описують формулою

$$(\max) \text{ ДВ} = (\max) \text{ ЧД} - \text{МВ}$$

де ДВ — додана вартість; ЧД — чистий дохід; МВ — матеріальні та прирівняні до них витрати.

Аналіз ланцюга вартості дає можливість виявити місця та процеси виробництва, що можуть впливати на спроможність досягнення конкурентних переваг. Джерелами цих переваг можуть бути зміни в характеристиках продукції, процесів і способів ведення бізнесу, що забезпечать зниження витрат або до надання видам діяльності чи продуктам унікальних характеристик. Водночас установити основні дії, що створюють додану вартість, і допоміжні, які не створюють, та усунути якомога більше таких дій.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Процес створення вартості презентує послідовність видів діяльності для виготовлення продукту шляхом додавання вартості, що

ідентично поняттю доданої вартості, яка характеризує потенційну прибутковість виробництва.

Ланцюг створення вартості являє собою описову модель пов'язаних між собою виробничих операцій, концептуально спрямовану на скорочення непродуктивних функцій для збільшення ринкової цінності продукту.

Суспільна вартість відображає середні умови виробництва й виступає як ціна виробництва й середня норма прибутку, а додана вартість як ціна надлишок вартості продукту над сумою витрат виробництва.

Величина вартості передбачає ціну продажу продукту, формування якої здійснюють на основі законів ринкової економіки, що діють у сфері виробництва і сфері товарно-грошових відносин щодо купівлі-продажу.

Формування ланцюгів створення вартості в сучасних умовах виробництва в агропродовольчій сфері стає дедалі складнішим процесом, що зумовлено рядом застережень, пов'язаних із безпечністю і якістю продовольчих продуктів, та залежністю галузі від чинників впливу внутрішнього і зовнішнього середовища.

Створення вартості в сільському господарстві здійснюють шляхом використання залучених у процес виробництва природних, матеріальних, трудових, підприємницьких, інноваційно-технологічних і нематеріальних факторів виробництва. Ланцюг, кожна ланка якого дає змогу встановити вартість витратної частини товару, є відображенням господарської діяльності.

На кожному етапі товароруку сільськогосподарської продукції від виробника до споживача до неї додається вартість кожного з учасників ланцюга, що надає проміжному продукту додаткових споживних якостей і характеризується як новостворена вартість.

Величину доданої вартості кінцевому споживачу визначають глибиною перероблення сировини, структурою асортименту і якістю виробленої продовольчої продукції, що підвищує її цінність, вартість, виручку від реалізації й зменшує частку сільського господарства у ланцюзі доданої вартості.

Додана вартість є критерієм виміру діяльності учасників ланцюга, оцінки їхнього суспільного внеску відносно створення робочих місць, частки виручки від реалізації продукції та податкових надходжень, а її розподіл на заробітну плату, дивіденди, нерозподілений прибуток, відсотки за користування кредитами, податки та відрахування до фондів соціально-

го страхування — показником відповідних часток винагороди учасників економічних відносин.

Ціноорієнтований, маркетинговий та просторово-мережевий концептуальні підходи до процесу формування, використання і відтворення ланцюгів вартості (цінності) в аграрній сфері потребують подальшого дослідження їхнього впливу на конкурентоспроможність виробництва в умовах сталого розвитку, цифровізації й глобалізації економіки та кліматичних змін.

Література:

1. Hopkins T., Wallerstein I. Patterns of Development of the Modern World-System. Review. Fall 1977. Vol. 1, № 2. P. 111—145.
2. Hopkins T., Wallerstein I. Commodity Chains in the World-Economy Prior to 1800. Review. Summer 1986. Vol. 10, № 1. P. 157—170.
3. Kaplinsky R., Morris M. A Handbook for Value Chain Research. Ottawa : International Development Research Center, 2001. 113 p.
4. Dilip, K. and Rajeev, P.V. (2016) Value Chain: A Conceptual Framework. International Journal of Engineering and Management Sciences. Vol. 7 (1), pp. 74—77.
5. Eby K. (2017). Comprehensive Guide to Value Chain Analysis with Examples by Industry, Smartsheet. URL : <https://www.smartsheet.com/everything-you-need-to-know-about-value-chain-analysis>
6. Gereffi G., Humphrey J., Sturgeon T. The governance of global value chains. Review of International Economy. February 2005. № 12. P. 78—104.
7. Porter M. What Is Strategy? Harvard Business Review. November-December, 1996.
8. Гурняк І. А., Дацко О. І., Яремчик О. І. Додана вартість як базис економічного розвитку територіальних громад. Регіональна економіка. 2015, № 1. С. 37—47.
9. Cucagna M. E. Value adding in the agri-food value chain. The International Food and Agribusiness Management Review. 2016. Vol. 21(3). P. 26—32.
10. Кравчук І. І., Кравчук І. А. Концептуальні підходи до формування доданої вартості в аграрному секторі економіки. Ефективна економіка. 2018. № 8. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6479>
11. Подолинський С. А. Вибрані твори. Київ: КНЕУ, 2000. 486 с.
12. Петриченко О. А. Розвиток молока продуктового підкомплексу в Україні: монографія. Київ : ННЦ "ІАЕ", 2018. 348 с.

13. Бабанін О. "Велика агропереробка": як збільшити додану вартість в агросекторі. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/22/688436/>

References:

1. Hopkins, T. and Wallerstein, I. (1977), "Patterns of Development of the Modern World-System", Review, vol. 1, no. 2, pp. 111—145.
 2. Hopkins, T. and Wallerstein, I. (1986), "Commodity Chains in the World-Economy Prior to 1800", Review, vol. 10, no. 1, pp. 157—170.
 3. Kaplinsky, R. and Morris, M. (2001), A Handbook for Value Chain Research, International Development Research Center, Ottawa, Canada.
 4. Dilip, K. and Rajeev, P.V. (2016), "Value Chain: A Conceptual Framework", International Journal of Engineering and Management Sciences, vol. 7 (1), pp. 74—77.
 5. Eby, K. (2017), "Comprehensive Guide to Value Chain Analysis with Examples by Industry", Smartsheet, available at: <https://www.smartsheet.com/everything-you-need-to-know-about-value-chain-analysis> (Accessed 05 Dec 2023).
 6. Gereffi, G. Humphrey, J. and Sturgeon, T. (2005), "The governance of global value chains", Review of International Economy, vol. 12, pp. 78—104.
 7. Porter, M. (1996), "What Is Strategy?", Harvard Business Review, vol. November-December.
 8. Gurnyak, I.L. Daczko, O.I. and Yaremchuk, O.I. (2015), "Added value as the basis of economic development of territorial communities", Regional'na ekonomika, vol. 1, pp. 37—47.
 9. Cucagna, M.E. (2016), "Value adding in the agri-food value chain", The International Food and Agribusiness Management Review, vol. 21 (3), pp. 26—32.
 10. Kravchuk, I.I. and Kravchuk, I.A. (2018), "Conceptual approaches to the formation of value added in the agrarian sector of the economy", Efektyvna ekonomika, vol. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6479> (Accessed 05 Dec 2023).
 11. Podolynskyi, S.A. (2000), Vybrani tvory [Selected works], KNEU, Kyiv, Ukraine.
 12. Petrychenko, O.A. (2018), Rozvytok molokoproduktovogo pidkompleksu v Ukrayini [Development of the milk product sub-complex in Ukraine], NNCz "IAE", Kyiv, Ukraine.
 13. Babanin, O. (2022), "Great agroprocessing": how to increase added value in the agricultural sector", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/22/688436/> (Accessed 05 Dec 2023).
- Стаття надійшла до редакції 10.12.2023 р.*

УДК 336.64:658.14

Б. І. Пшик,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансових технологій та консалтингу,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7930-0791>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.1.11

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК ФАКТОР ЗМІЦНЕННЯ ЙОГО ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

В. Pshyk,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Financial Technologies and Consulting, Lviv National Ivan Franko University

STATE FINANCIAL SUPPORT OF SMALL ENTERPRISES IN UKRAINE DURING WAR AS A FACTOR FOR STRENGTHENING ITS FINANCIAL SECURITY

Стаття присвячена визначенню ключових напрямів та дієвих інструментів державної фінансової підтримки суб'єктів малого підприємництва в контексті зміцнення їх фінансової безпеки та забезпечення стабільного функціонування в умовах воєнного стану в Україні. Аргументовано актуальність та необхідність здійснення державної фінансової підтримки малих підприємств в умовах активізації бойових дій та введення воєнного стану, які дестабілізують їх діяльність та спричиняють негативний вплив на рівень їх фінансової безпеки. Розкрито зміст та основні завдання державної фінансової підтримки малого бізнесу. Висвітлено основні проблеми, які перешкоджають відновленню малого бізнесу і забезпеченню його розвитку в умовах воєнного стану та наростання загроз їх безпеці.

Висвітлено перелік пріоритетних напрямів реалізації державної фінансової підтримки малого підприємництва в умовах воєнного стану: реалізація технологічних інновацій; виробництво продукції з високою часткою доданої вартості; зміцнення продовольчої безпеки країни, налагодженню логістичних ланцюгів та відновлення інфраструктури, розвиток експортного потенціалу та імпортозаміщення; створення нових робочих місць; здійснення імпорт-інвестування та інвестування з урахуванням оптимальних екологічних, соціальних та управлінських факторів (ESG-investment).

Розглянуто основні важелі державної фінансової підтримки малого підприємництва в Україні — інструменти кредитної і грантової підтримки, створення гарантійних та компенсаційних механізмів для зниження ризиків малих підприємств та фінансово-кредитних установ, застосування податкових преференцій та стимулів для розвитку інвестиційного та інноваційного потенціалу малого підприємництва та інших. Обґрунтовано доцільність надання малим підприємствам адресних пільг, використання кредитних і лізингових схем, гарантій, а також податкових пільг в рахунок майбутніх податкових надходжень та диференціювання заходів державної фінансової підтримки з урахуванням стадій розвитку малих підприємств, напрямів діяльності, видів підприємництва та інших чинників.

The article is devoted to the identification of key directions and effective tools of state financial support of small business entities in the context of strengthening their financial security and ensuring stable functioning in the conditions of martial law in Ukraine. The relevance and necessity of state financial support for small businesses in the conditions of intensifying hostilities and introduction of martial law, which destabilize their activities and cause a negative impact on the level of their financial security, are argued. The content and main tasks of state financial support for small businesses are disclosed. The main problems that prevent the restoration of small business and ensuring its development in the conditions of martial law and increasing threats to their security are highlighted.

The list of priority directions for the implementation of state financial support for small businesses in the conditions of martial law is highlighted: implementation of technological innovations; production of products with a high share of added value; strengthening the country's food security, establishing logistics chains and restoring infrastructure, developing export potential and import substitution; creation of new jobs; implementation of impact investing and investing taking into account optimal environmental, social and management factors (ESG-investment).

The main levers of state financial support of small business in Ukraine are considered — instruments of credit and grant support, creation of guarantee and compensation mechanisms to reduce the risks of small businesses and financial and credit institutions, application of tax preferences and incentives for the development of investment and innovation potential of small business and others. The expediency of providing small enterprises with address benefits, the use of credit and leasing schemes, guarantees, as well as tax benefits at the expense of future tax revenues and differentiation of state financial support measures, taking into account the stages of development of small enterprises, areas of activity, types of entrepreneurship and other factors, is substantiated.

Ключові слова: воєнний стан, державна фінансова підтримка, важелі державної фінансової підтримки, загрози, мале підприємництво, розвиток, фінансова безпека.

Key words: martial law, state financial support, levers of state financial support, threats, small business, development, financial security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Значний період часу, який триває від початку повномасштабної і безпрецедентної війни росії проти України і дотепер, виявився надзвичайно складним для нашої держави, оскільки це призвело до порушення ділової активності, завдало шкоди українському суспільству, містам та інфраструктурі й спричинило руйнівний вплив на економіку України загалом. Особливо чутливими до цих змін виявилися суб'єкти малого підприємництва, які формують ядро підприємницького сектора України з огляду на те, війна спричинила незворотні інституційні трансформації в суспільстві через виникнення поряд з усталеними новітніх, породжених воєнним станом загроз, механізми протидії яким ще не повністю напрацьовані.

Все це зумовлює необхідність та важливість державної підтримки малого підприємництва, адже у всьому світі державній політиці у сфері малого бізнесу, її організаційному, нормативно-правовому та фінансовому забезпеченню, а також регулюванню підприємницької активності приділяється неабияка увага, в результаті чого зарубіжні країни досягають значних успіхів у соціально-економічному розвитку. В сучасних умовах цей напрям особливо актуалізується з огляду на те, що воєнні дії та їх наслідки, посилення безпекових ризиків, розрив логістичних ланцюгів, певні обмеження пропозиції електроенергії та її подорожчання для бізнесу, податкові зміни, звуження інвестиційного попиту, а також брак кваліфікованих працівників продовжують стримувати економічну активність малих підприємств та по-

слаблюють їх фінансову безпеку. З огляду на зазначене вище, вагомого значення у процесах зміцнення фінансової безпеки вітчизняного малого підприємництва набуває саме державна фінансова підтримка.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Значний вклад у вирішення проблем забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва зробили такі вчені: Барановський О.І., Варналій З.С., Васильців Т.Г., Волошин В.І., Єрмошенко М.М., Козаченко Г.В., Крупка М.І., Мартинюк В.П., Підхомний О.М., Ревак І.О., Франчук В.І. та багато інших. Незважаючи на широке висвітлення у науковій літературі проблем, пов'язаних із забезпеченням фінансової безпеки як на рівні підприємницького сектору держави, так і на мікроекономічному рівні, не всі аспекти цієї складної та багатогранної проблематики з'ясовані, а окремі з них залишаються недостатньо розробленими й потребують подальших наукових досліджень. Поза увагою вчених залишилось чимало питань, які стосуються підвищення ефективності механізмів державної фінансової підтримки в Україні малого підприємництва з урахуванням специфіки безпечного його функціонування в умовах воєнного стану.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою наукової статті є визначення ключових напрямів та дієвих інструментів державної фінансової підтримки суб'єктів малого підприємництва в контексті зміцнення їх фінан-

сової безпеки та забезпечення стабільного функціонування в умовах воєнного стану в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У будь-якій країні з ринковою економікою суб'єкти малого підприємництва реалізують широкий спектр функцій та завдань на всіх рівнях прояву економічних відносин, а його розвиток є вагомим чинником економічного поступу країни, регіонів, територіальних громад та домогосподарств. Створюючи локальні бізнеси, малі підприємці стимулюють зайнятість, сплачують переважно місцеві податки й збори, а також формують ресурс для пенсійного забезпечення, що є особливо цінним в умовах важких економічних обставин, спричинених війною.

Внесок малого підприємництва у розвиток української економіки є беззаперечним, адже впродовж 2010—2022 років, адже їхня частка у загальній кількості суб'єктів господарювання коливалася на рівні 94—95%. До того ж на малі підприємства у довоєнний час припадало 73% зайнятості в країні та 63% валових продажів. До початку війни майже дві третини українських малих підприємств були розташовані в регіонах, які зазнавали або досі зазнають активних наземних бойових дій. Кількість осіб, зайнятих у сфері малого підприємництва була майже удвічі більшою, а обсяги продажів в їхніх межах були майже втричі вищими у порівнянні з іншими регіонами країни [1, с. 12].

Однак, зважаючи на загострення збройної агресії та активні бойові дії значна кількість суб'єктів малого підприємництва вимушено змінила сферу діяльності, місцезнаходження та юридичну адресу або ж взагалі обмежила чи припинила свою діяльність через суттєве пошкодження чи знищення активів для виробництва та зберігання продукції, порушення логістичних ланцюгів, втрату ринків збуту. Основною успіху діяльності малих підприємств є орієнтація цих суб'єктів в ринковому середовищі на даний час і прогнозування можливих змін у перспективі. З огляду на це повинна приділятися першочергова увага питанням зміцнення фінансової безпеки малого підприємництва, зміст якої доцільно трактувати з позицій забезпечення захисту інтересів та стабільності функціонування малих підприємств шляхом використання відповідного фінансового інструментарію, а також раціонального використання

малими підприємствами фінансових ресурсів задля ефективності їх функціонування [2, с. 25]. Саме від результатів їх діяльності залежить достатність та стабільність державного фінансування необхідного комплексу заходів, спрямованих на здійснення оборони, забезпечення суверенітету і територіальної цілісності, реалізацію демократичних цінностей нашої держави. В свою чергу це потребує розроблення відповідних програм підтримки розвитку малого підприємництва, що виступає важливим інструментом досягнення зазначених вище цілей.

Основні завдання, на виконання яких орієнтована державна фінансова підтримка малого бізнесу, випливають із загальних цілей розвитку підприємництва і повинні сприяти:

- формуванню сприятливого конкурентного середовища для розвитку малого підприємництва;

- вирішенню проблем зайнятості працездатного населення;

- насиченню ринку споживчих товарів і послуг за рахунок розвитку відповідних виробництв;

- досягненню високої конкурентоздатності продукції, яку випускають суб'єкти малого підприємництва;

- збереженню і розвитку наявного інтелектуального й інноваційного потенціалу;

- створенню сприятливого (стабільного) соціально-економічного становища в країні, формуванню середнього класу населення як одного зі шляхів подолання соціальної нерівності в суспільстві;

- формуванню підприємницької культури населення;

- сприяння ефективному використанню ресурсів;

- усуненню наявних диспропорцій у розвитку виробництва і сфери послуг.

У нинішніх умовах малі підприємства вкрай потребують фінансових ресурсів для реалізації проєктів з відновлення та розвитку бізнесу. Як впливає з результатів досліджень, проведених Асоціацією експертів зі сталого розвитку у другій половині 2022 року, для відновлення українського малого бізнесу на той час потрібно було близько шести мільярдів євро [3]. Про необхідність фінансової підтримки свідчать також результати досліджень Advanter Group про стан малого та середнього бізнесів в умовах війни, які дали змогу виокремити ключові проблеми їх відновлення. Найбільше заважає бізнесу у відновленні та негативно позначається на рівні його фінансової безпеки непередбачуваність

зованість розвитку ситуації в Україні та на внутрішньому ринку — 56,2%, на другому місці — непередбачувані дії держави, що можуть погіршити стан бізнесу (47,7%), на третьому — недостатність кваліфікованого персоналу (34,3%). Іншими важливими чинниками є нестача фінансових ресурсів, а саме неплатоспроможність клієнтів (47,6%) та недостатність власного капіталу (30,7%). Суттєвими перешкодами у розвитку малого бізнесу відзначено перешкоди з боку регуляторних чи фіскальних органів (30,1%), а також високі податки і збори (27,9%) [4].

Важливою складовою захисту інтересів малого бізнесу та гарантування його фінансової безпеки в умовах воєнного стану є державна підтримка, яка реалізується шляхом створення державою організаційно-правових і фінансових умов для розвитку малого підприємництва. Відповідно до Закону України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні" основними видами фінансової державної підтримки є [5]:

- часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проєктів суб'єктів малого і середнього підприємництва;

- часткова компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів за користуванням гарантіями;

- надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів малого і середнього підприємництва;

- надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування і ведення власної справи;

- надання позик на придбання і впровадження нових технологій;

- компенсація видатків на розвиток кооперації між суб'єктами малого і середнього підприємництва та великими підприємствами;

- фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій;

- інші види не забороненої законодавством фінансової державної підтримки.

З огляду на складні умови та загрози для функціонування малого бізнесу, продиктовані воєнним станом в країні, саме держава займає провідну позицію у фінансовій підтримці даного сектору підприємництва, шляхом ініціювання низки важливих заходів з надання відповідних кредитів і грантів, сприяння у реалізації проєктів міжнародних донорів, а також створення Фонду підтримки підприємництва.

Найбільш популярним в Україні серед інструментів державної підтримки малого

бізнесу є Державна програма "Доступні кредити 5 — 7 — 9", яка діє з метою здешевлення вартості кредитних ресурсів, які спрямовуються на провадження господарської діяльності малими і середніми підприємствами. З моменту її старту станом на початок вересня 2023 р., суб'єкти підприємництва отримали від уповноважених банків 71 013 кредитів на загальну суму 229,5 млрд грн, зокрема 48 113 кредити — від державних банків на загальну суму 101,01 млрд грн [6].

За час дії воєнного стану в Україні у рамках цієї програми укладено 36 191 кредитний договір на загальну суму 139,8 млрд грн (зокрема банками державного сектору — 27657 кредитних договорів на суму 74,4 млрд грн), з яких: 57,82 млрд грн — на антивоєнні цілі; 33,9 млрд грн — кредити для сільськогосподарських товаровиробників; 7,93 млрд грн — антикризові кредити; 6,79 млрд грн — на інвестиції; 4,07 млрд грн — на рефінансування попередньо отриманих кредитів [7].

Особливо актуальною дана програма є для аграрного сектору економіки України, який суттєво постраждав від війни й наразі потребує відповідної фінансової підтримки. Це завдання є надзвичайно важливим на даному етапі, оскільки він є одним з основних стратегічних секторів нашої економіки, який значною мірою визначає продовольчу безпеку не України, а й багатьох зарубіжних країн, яким постачається вітчизняна аграрна продукція.

Крім того, існують відповідні грантові програми, які передбачають безповоротну фінансову підтримку малого бізнесу. Так, до 31.03.2022 року діяла державна програма "єПідтримка", у рамках якої було створено можливість для отримання фізичними особами-підприємцями допомоги в розмірі 6500 грн. Однак з часом відбулося переформатування даної програми, і станом на сьогодні в Україні функціонують інші програми, дія яких справляє більш відчутний вплив на суб'єктів малого бізнесу. Інформація про найбільш популярні програми грантової підтримки малого підприємництва у 2023 році відображено у таблиці 1.

Що ж стосується Фонду підтримки підприємництва, ця інституція здійснює фінансування малих і середніх підприємств на поворотній основі в межах діючих державних програм, серед яких основними є такі [10]:

- Урядова програма фінансової державної підтримки суб'єктів підприємництва за договорами факторингу "Доступний факторинг", спрямована на здешевлення вартості факторингового фінансування з метою підтримки

Таблиця 1. Найбільш поширені грантові програми для підтримки малого підприємництва в Україні у 2023 році

Орган, що здійснює фінансування	Назва програми	Напрями фінансування	Сфера поширення	Сума	Термін дії
Український фонд стартапів	Програма грантової підтримки проєктів подвійного призначення	Стартапи у сфері оборони, кібербезпеки інфраструктури, освіти та охорони здоров'я	Територія України	До 35000 дол. США	Не визначено
Департамент агропромислового розвитку Львівської облдержадміністрації	Програма підтримки та розвитку сільського господарства	Для підприємств у сфері органічного виробництва	Львівська область	До 150 тис. грн	До 01.12.2023
Міністерство економіки України	Урядовий проєкт «ЄРобота»	На відкриття власної справи	Територія України	До 250 тис. грн	До 19.11.2023
		На розвиток тепличного господарства	Територія України	2 – 7 млн грн	Не визначено
		На розвиток власного садівництва, ягідництва та виноградарства	Територія України	140 – 400 тис. грн на 1 га	Не визначено
		Для ветеранів на відкриття власної справи та їхніх сімей	Територія України	250 тис. – 1 млн грн	Не визначено
Український ветеранський фонд	Програма мікрофінансування бізнесу ветеранів та членів їхніх родин	на купівлю товарів та обладнання для ведення власної справи	Територія України	До 20 тис. грн	До завершення воєнного стану

Примітка: складено на основі опрацювання джерел [8; 9].

українських виробників товару — будь-якої продукції, послуг, роботи українського походження;

— Урядова програма "Підтримка підприємств паливно-енергетичного комплексу", яка передбачає фінансування витрат на відновлення, ремонт або заміну пошкоджених внаслідок бойових дій об'єктів енергетичної інфраструктури;

— Урядова програма "Доступний фінансовий лізинг 5-7-9%", спрямована на зниження фактичних витрат для сплати базової винагороди за договорами фінансового лізингу.

— Державна програма "Доступні кредити 5 — 7 — 9".

До того ж Фонд підтримки підприємництва реалізує й низку інших програм фінансової підтримки в межах відповідних угод, укладених із Кабінетом міністрів України та низкою міжнародних фінансово-кредитних установ. Це — Програма з підтримки фінансування енергоефективних інвестицій малих та середніх підприємств, Програма з відновлення фінансування інвестиційних проєктів малих і середніх підприємств на Сході України, Програми часткового відшкодування відсоткових ставок за кредитами банків для суб'єктів малого і середнього підприємництва Тернопільщини та м. Києва, Програма з підтримки фінансування

інвестиційних проєктів малих та середніх підприємств за пріоритетними напрямками, Програма мікрокредитування та ін.

Державна фінансова підтримка суб'єктів малого підприємництва в умовах воєнного станку також повинна передбачати належне законодавче підґрунтя для відшкодування збитків, спричинених знищенням або пошкодженням майна в результаті воєнних дій. Так, згідно Закону України "Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України" [11] затверджено порядок визначення такої шкоди, а також джерела фінансування компенсації за пошкоджені та знищені об'єкти нерухомого майна, до яких віднесено:

— кошти державного (у тому числі Фонду відновлення майна та зруйнованої інфраструктури, Фонду ліквідації наслідків збройної агресії) та місцевих бюджетів;

— кошти міжнародних фінансових організацій, інших кредиторів та інвесторів;

- міжнародна технічна та/або поворотна чи безповоротна фінансова допомога;
- репарації або інші стягнення з російської федерації;

- інші джерела, не заборонені законодавством України, зокрема затверджені органами місцевого самоврядування програми та створені відповідні фонди.

Проте на даний час фінансовий механізм щодо здійснення подібних компенсацій потребує уточнення та вдосконалення в частині таких питань: поширення дії компенсаційного механізму на постраждалих, чия нерухомість була знищена або пошкоджена внаслідок бойових дій до 24.02.2023 року, або перебувала на тимчасово окупованих територіях; надання можливості отримати компенсації іноземним громадянам, які працюють у сфері малого підприємництва на законних підставах (оскільки дія закону поширюється лише на громадян України); надання компенсації тим особам, які самостійно і за рахунок власних коштів відновили пошкоджене або знищене майно; можливості отримати компенсацію за пошкодження або знищення транспортних засобів та побутових речей, які перебували в знищеному/пошкодженому об'єкті нерухомості.

Окрім надання коштів суб'єктам малого підприємництва на поворотній чи безповоротній основі, держава може підтримувати їхню діяльність шляхом застосування непрямих інструментів впливу, серед яких найбільш вагомими є податкові. Так, особливого вираження в з початку воєнного стану мали податкові зміни щодо пільгових умов оподаткування, спрямовані на охоплення широкого кола економічних суб'єктів, а особливо — суб'єктів малого та середнього бізнесу. Серед основних податкових змін, які найбільше спричинилися до підтримки малого підприємництва та зміцнення рівня їх фінансової безпеки, особливо ще на початку воєнного стану, слід зазначити такі¹:

- звільнення від сплати єдиного соціального внеску фізичних осіб-підприємців 1 та 2 груп;

- відтермінування сплати податків для підприємств, які перебувають у складних економічних умовах;

- можливість сплати єдиного податку у розмірі 2% від обороту для більшості підприємств;

- відтермінування або звільнення від сплати ЄСВ та штрафів;

- скасування акцизного збору на пальне, в подальшому зменшення податків на пальне та оборонні товари;

- скасування сплати екологічного податку та податку на землю.

Загалом зміни в системі оподаткування та застосування тих чи інших податкових стимулів повинно здійснюватися, входячи перш за все із цілей збалансування загального рівня оподаткування, стандартизації ставок податків з урахуванням кращих європейських практик, а також точкової підтримки інвестицій в пріоритетні сфери економіки, у яких спостерігається найбільша ділова активність суб'єктів малого підприємництва.

Одним із найбільш дієвих джерел фінансування малого підприємництва у зарубіжних країнах є кошти банків та інших фінансово-кредитних установ. Однак в Україні спостерігається зниження кредитної активності банків у цьому напрямку, про що свідчать статистичні дані. Якщо станом на початок 2022 року загальна сума кредитів, наданих банками суб'єктам господарювання, що належать до категорії малих підприємств становила 86517 млн грн, то на кінець жовтня 2023 року її обсяги скоротились до 74015 млн грн, або майже на 15% [13]. Незначна увага банків та небанківських фінансово-кредитних установ до суб'єктів малого підприємництва передусім викликана як посиленням наявних, так і появою нових ризиків, викликаних бойовими діями та введенням воєнного стану на території України, які можуть вкрай негативно позначитися на поверненні кредитної заборгованості, а також вартості предметів забезпечення через знищення або пошкодження внаслідок обстрілів з боку російського агресора. Ця проблема також посилюється також відсутністю дієвих гарантійних механізмів щодо компенсації ризиків та системи державного стимулювання установ фінансового сектора до участі у кредитуванні малого підприємництва. Все це у поєднанні зі зростанням процентних ставок за кредитами, появою додаткових обмежень щодо їх надання, зростанням вимог до обсягів і якості кредитного забезпечення призводить до суттєвого скорочення обсягу кредитних ресурсів, які раніше більш активно залучалися суб'єктами ма-

¹ Станом на 01.08.2023 року окремі з цих положень скасовані або зазнали нормативних змін. Наприклад, скасовується право фізичних осіб — підприємців — платників єдиного податку 1 та 2 груп не сплачувати єдиний податок. При цьому, якщо податкова адреса таких осіб знаходиться на територіях бойових дій або на тимчасово окупованих територіях станом на дату початку таких бойових дій або тимчасової окупації, то з 01.08.2023 ці платники єдиного податку мають право не сплачувати його за період з першого числа місяця (в якому: почалися бойові дії на відповідній території, виникла можливість бойових дій, почалася тимчасова окупація) до останнього числа місяця, в якому їх було завершено [12].

лого підприємництва для фінансування операційної діяльності та розширення обсягів виробництва.

На нашу думку, підвищенню інтересу банків та інших фінансово-кредитних установ до фінансування суб'єктів малого і середнього бізнесу сприятимуть такі податкові зміни:

- звільнення від оподаткування прибутку фінансово-кредитних установ, отриманого від операцій з кредитування інвестиційних та інноваційних проєктів терміном більш як на 5 років;

- заохочення фінансово-кредитних установ до придбання акцій підприємств, які виготовляють високотехнологічну продукцію шляхом звільнення від оподаткування тієї частини прибутку, яка спрямовується на придбання акцій даних підприємств;

- диференціація діючої ставки податку на прибуток фінансово-кредитних установ залежно від напрямів використання ресурсів шляхом: зниження в разі довгострокового фінансування високотехнологічних інноваційних проєктів (зокрема й тих, що реалізуються малими підприємствами) на строк від 3 до 5 років, а у випадку фінансування поточної діяльності та вкладання у спекулятивні операції фінансового ринку — залишити ставку оподаткування незмінною.

Вважаємо, що такі зміни сприятимуть зміцненню фінансової безпеки установ фінансового сектору країни та стимулюватимуть передусім кредитну діяльність банківського сектору з огляду на останні законодавчі ініціативи щодо оподаткування діяльності банків².

Що ж стосується механізмів гарантування та компенсації ризиків, їх застосування може відчутно вплинути на зміцнення фінансової безпеки малого підприємництва. Вирішення цієї проблеми ми вбачаємо в організації державного страхування діяльності малих підприємств, що функціонують у пріоритетних сферах економічної діяльності, розробляють і впроваджують високотехнологічну продукцію, а їх діяльність пов'язана зі значним інвестиційним ризиком, за рахунок спеціально створеної страхової компанії. Також доцільним буде в умовах воєнного стану надання державних гарантій за кредитами, спрямованими на фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності зазначених вище підприємств. Тут, зокрема, може бути використаний такий механізм:

чим більше підприємство витратило власних ресурсів на фінансування інвестиційних та інноваційних проєктів у попередніх періодах, тим, відповідно, більша сума довгострокового кредиту може бути надана йому банком та гарантована державою.

Також одним із пріоритетів національної економічної політики та напрямів державної фінансової підтримки в умовах воєнного стану, на який необхідно звернути неабияку увагу, є відновлення та модернізація промислових об'єктів, адже великі промислові підприємства не тільки пропонують значну кількість робочих місць, але й генерують попит на супутні послуги, що живить підприємницьку ініціативу малого бізнесу на суміжних територіях.

Ще одним із напрямів державної фінансової підтримки малого підприємництва в умовах воєнного стану є допомога у передислокації даних підприємств задля продовження їх діяльності на більш безпечних територіях. Адже держава не менше за власника повинна бути зацікавлена у збереженні бізнесу в країні та збереженні робочих місць. Саме тому в Україні діє Програма релокації підприємств, спрямована на відновлення економіки держави за рахунок переміщення підприємств з територій, що наближені або знаходяться у зоні бойових дій, в безпечні регіони Західної України. Ця програма призначена для того, щоб полегшити процес переміщення, а в деяких випадках скоротити пов'язані з ним фінансові витрати. Це може бути повне переміщення, при якому перевозять не тільки обладнання, але й робітників. Також доступний варіант часткової релокації, під час якої переміщують тільки необхідні для початку діяльності потужності. В межах зазначеної програми підприємства можуть отримати пакет державної підтримки, що містить такі опції: підбір місця розташування для потужностей підприємства; допомога з перевезенням на нову локацію; сприяння в розселенні працівників та пошуку нових співробітників; підтримка у відновленні логістики, закупівлі сировини та пошуку ринків збуту.

Впродовж останніх півтора року за урядо-вою програмою релокації в більш безпечні регіони країни було переміщено 840 підприємств, 667 з яких вже відновили роботу на новому місці. Найбільше підприємств були релоковані до західних областей України: Львівської

² 21 листопада 2023 р. набув чинності Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування банків та інших платників податків" № 3474-ІХ, який передбачає таке: 1) тимчасово, для звітного 2023 року ставка податку на прибуток підприємств для банків становить 50%, у тому числі, у разі сплати авансових внесків з податку на прибуток за цей період; 2) у податковій декларації з податку на прибуток підприємств за 2023 рік банки не зменшують фінансовий результат до оподаткування на суму збитків минулих років. Це обмеження стосується лише звітності за 2023 рік; 3) з 2024 року ставка податку на прибуток підприємств для банків збільшується з 18 % до 25 % [14].

(199 компаній), Закарпатської (120 компаній), Чернівецької (78 компаній), Івано-Франківської (70 компаній), Хмельницької (62 компанії), Тернопільської (51 компанія) [15].

Таким чином, підсумовуючи зазначене вище, можемо виокремити низку заходів державної фінансової підтримки, спрямовані на забезпечення життєздатності суб'єктів малого підприємництва в Україні та зміцнення їх фінансової безпеки:

- формування стратегічних напрямів і заходів з фінансової безпеки малого підприємництва з урахуванням не тільки внутрішніх, але й зовнішніх геополітичних процесів;

- розроблення ефективних та багатофункціональних програм для розвитку малого підприємництва з фінансової підтримки та стимулювання аграрних і промислових підприємств, які спрямовані на забезпечення їх діяльності необхідною сировиною, обладнанням та інфраструктурою, а також сприяння збереженню значної кількості і створенню нових робочих місць, стабілізації цін на продукцію, розвитку експортного потенціалу;

- орієнтація державної фінансової підтримки інвестицій у малі підприємства, які реалізують проекти локалізації виробничого процесу, імпортозаміщення, здійснюють виробництво продукції з високою часткою доданої вартості, а також інші виробництва, які посилюють мультиплікаційний ефект від інвестицій та знижують ризики валютної нестабільності у довгостроковій перспективі;

- надання переваг при розподілі державного замовлення на купівлю товарів і послуг на користь малих підприємств, діяльність яких найбільше відповідає цілям забезпечення обороноздатності та розвитку соціально-значущих сфер в Україні;

- здійснення державою прямих інвестицій у перспективні підприємства, діяльність яких спрямована збільшення експорту, поглиблення ланцюжків доданої вартості в агробізнесі, налагодження логістичних мереж, транспортної інфраструктури, виробництво екологічно чистої продукції та створення нових робочих місць;

- формування урядом України спільно із зарубіжними та міжнародними партнерами нових програм грантової підтримки суб'єктів малого підприємництва на фінансування їхніх інвестиційних цілей та поповнення оборотного капіталу, які реалізують стартапи та створюють інноваційну продукцію, працюють на деокупованих територіях або релоковані в інші регіони;

- податкове стимулювання діяльності малих підприємств за рахунок введення спеціальних податкових пільг та продовження терміну податкових канікул для відповідних категорій підприємств, (зокрема тих, що здійснюють свою діяльність на деокупованих територіях, та на тих територіях, що зазнали найбільш високого рівня фізичних руйнувань та відтоку місцевого населення);

- формування системи податкових преференцій, спрямованих на підтримку розвитку інвестиційного імпорту, імпортозаміщення, розвитку експортного потенціалу та локалізації виробництва;

- активне використання кредитної підтримки малого бізнесу за рахунок здешевлення вартості кредитного ресурсу в економіці, надання державних гарантій щодо повернення кредитів та формування такої вартості кредитів, яка бізнес-проектів;

- розробка та впровадження дієвих гарантійно-компенсаційних механізмів, спрямованих на державну фінансову підтримку процесів функціонування суб'єктів малого бізнесу, а також зниження ризику банківських та інших фінансово-кредитних установ в процесі кредитування їх діяльності.

Перш ніж оцінювати ефективність застосування тих чи інших важелів державної фінансової підтримки малих підприємств, слід визначити базові завдання, які неодмінно постають при спробі використання цих важелів, і від правильного вирішення яких залежить успішність усієї системи державної фінансової підтримки малого підприємництва: 1) виникає необхідність визначення конкретних категорій малого підприємництва, які підтримуються державою у воєнний час; 2) слід сформувати оптимальний набір інструментів їх фінансової підтримки.

Що ж стосується першого завдання, державна фінансова підтримка першочергово повинна охоплювати тих суб'єктів малого підприємництва, діяльність яких суттєво впливає на стан і показники національної безпеки України та, безпосередньо, її фінансової складової. Це, зокрема підприємства, які: здійснюють реалізацію технологічних інновацій; виготовляють продукцію з високою часткою доданої вартості; сприяють зміцненню продовольчої безпеки країни, налагодженню логістичних ланцюгів та відновленню інфраструктури, розвитку експортного потенціалу та імпортозаміщенню; створюють нові робочі місця; забезпечують здійснення імпорт-інвестування та інвестування з урахуванням оптимальних екологі-

чних, соціальних та управлінських факторів (ESG-investment). А відтак важелям державної фінансової підтримки малого підприємництва чіткого адресного спрямування та характеру поворотності за рахунок майбутніх надходжень від реалізації проєктів і заходів, на підтримку які ці важелі були спрямовані.

Що стосується другого завдання, використання конкретних важелів державної фінансової підтримки буде можливим лише за умови дотримання низки принципів, а саме:

- адекватності, що забезпечує відповідність важелів державної фінансової підтримки реальному станові розвитку малого бізнесу, якого досягнуто на відповідний момент часу.

- чіткості, яка проявляється в тому випадку, коли є належне розуміння з боку державних органів влади та суб'єктів малого підприємництва меті і цілей використання важелів державної фінансової підтримки, і на які види економічної діяльності буде спрямований їхній стимулюючий вплив.

- раціонального поєднання бюджетних, податкових та інших важелів державної фінансової підтримки, що передбачає вибір серед них найбільш оптимальних, що спричиняють позитивний вплив на розвиток малого бізнесу;

- прогнозованості, тобто врахування довгострокових наслідків державної фінансової підтримки не лише для цієї окремої групи суб'єктів малого підприємництва, а й для економіки країни країни загалом;

- послідовності, що означає дотримання державою обраної політики фінансової політики малого бізнесу впродовж відповідного періоду, що забезпечить передбачуваність наслідків, уникнення або принаймні мінімізацію небажаних результатів;

- ефективності, що характеризує ступінь досягнення за допомогою застосовуваних важелів фінансової підтримки заздалегідь визначених цілей у розвитку малого підприємництва.

Виходячи зі змісту зазначених вище принципів, застосування важелів державної фінансової підтримки повинно спричиняти лише позитивний вплив на розвиток малого підприємництва. Негативні наслідки застосування таких важелів досить широко описані у науковій літературі. Так наприклад, застосування необґрунтованих податкових стимулів призводить до зниження ефективності розподілу ресурсів та необхідності підвищення інших податків з метою компенсації обсягів втрачених доходів, що ставить під сумнів дотримання принципу

рівності системи оподаткування в країні. Диференціація за видами діяльності також призводить до прийняття відповідних заходів з планування та перегляду діяльності підприємств таким чином, щоб вони могли отримати право на відповідні пільги. При цьому малі підприємства доволі часто не здійснюють визначених напрямів діяльності у тому сенсі, який вкладають в неї ініціатори державної фінансової підтримки.

До того ж, світовий досвід переконливо засвідчив, що при використанні різного роду податкових і бюджетних стимулів скорочення бюджетних доходів може перевищувати збільшення вкладень в інноваційний розвиток. При цьому не слід допускати одночасного використання державними органами влади значної кількості важелів з усіх перелічених вище груп, оскільки в свою чергу це призведе до погіршення як загальноекономічної ситуації в країні так і стану розвитку малого бізнесу зокрема.

ВИСНОВКИ

Підтримка малого бізнесу може і повинна стати справжнім каталізатором змін і ключовим фактором для відновлення економіки країни та її повоєнної відбудови, адже завдяки діяльності малих і середніх підприємств забезпечується задоволення локального споживчого попиту, що стимулює обіг грошей та сприяє соціально-економічному добробуту місцевих громад. Саме тому важливим є підвищення перерозподільчої ролі держави, посилення акумуляції внутрішніх ресурсів економіки через механізм державних фінансів для їх алокації на пріоритетних напрямках.

Однією з головних передумов зміцнення фінансової безпеки малого підприємництва в умовах воєнного стану в Україні та забезпечення його поступового розвитку є те, що держава може здійснювати пряму і непряму підтримку розвитку малого бізнесу, а також може виступати як ініціатор нових організаційних форм підтримки підприємницької діяльності в тому числі створювати фонди для концентрації ресурсів з різних джерел з метою реалізації пріоритетних для держави проєктів.

Механізм державної фінансової підтримки малого підприємництва повинний формуватися на основі принципу адресності підтримки — переходу від надання прямої безповоротної фінансової допомоги та пільг, що мають низький ступінь зворотності, до видачі адресних пільг, використання кредитних і лізингових схем, поручительств, гарантій, а також податкових пільг в рахунок майбутніх податкових

надходжень (податкова знижка на суму інвестиційних витрат, податковий інвестиційний кредит) як додаткових засобів залучення інвестицій. Заходи повинні диференціюватися з урахуванням різних стадій розвитку малих підприємств (початкового етапу, етапу відновлення, розгортання діяльності, стадії зрілості), напрямів діяльності і видів підприємництва та інших чинників.

Слід зазначити, що застосування державної фінансової підтримки діяльності малого бізнесу в Україні є необхідною, проте недостатньою умовою для зміцнення їх фінансової безпеки. Особливо важливими в умовах воєнного стану також є заходи щодо створення сприятливих інституційних умов для функціонування малого бізнесу, захисту власності та підтримання ринкової конкуренції, інформаційної підтримки суб'єктів малого бізнесу, лібералізації бізнес-середовища для його розвитку шляхом послаблення чи відміни (повної або ж часткової) ліцензійних вимог, фінансових перевірок, штрафних санкцій. Саме усі ці питання виступають перспективними напрямками для подальших наукових пошуків та досліджень.

Література:

1. Експрес-оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Аналітичний звіт. Київ: Програма розвитку ООН в Україні, 2022, 77 с.
2. Моргунов О. А. Особливості забезпечення фінансової безпеки підприємства в умовах воєнного стану. Актуальні питання фінансової безпеки : зб. тез доп. Між-нар. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 27 берез. 2023 р. Вінниця, 2023. 216 с.
3. Соколенко А. Для відновлення українського малого та середнього бізнесу потрібно €6 млрд. Forbes Ukraine. 2022. 01.09.2022. URL: <https://forbes.ua/company/cherez-viynu-dlya-vidnovlennya-ukrainskogo-malogo-ta-serednogo-biznesu-potribno-6-mlrd-doslidzhennya-01092022-8060> (дата звернення: 08.12.2023).
4. Длігач А. Як почувуються малий і середній бізнес під час війни. Результати дослідження. Економічна правда. 6 вересня 2023 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/09/6/703949/> (дата звернення: 12.12.2023).
5. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні": Закон України від 22.03.2012 р. № 4816 — VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (дата звернення: 10.12.2023).
6. Міністерство фінансів України. За час дії воєнного стану в межах Державної програми

"Доступні кредити 5-7-9 %" видано 36 191 пільгових кредитів на суму близько 140 млрд грн URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/min-fin_zh_chas_dii_voennogo_stanu_v_mez... (дата звернення: 18.12.2023).

7. Інструменти підтримки бізнесу в період воєнного стану в Україні. Серпень 2023 року. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/instrumenty-pidtrymky-biznesu-v-period-voyennoho-stanu-v-ukrayini-serpen> (дата звернення: 14.12.2023).

8. Крицька І. Гроші для бізнесу: легкі й корисні. 25 грантових програм для малого та середнього бізнесу, що діють просто зараз (додані нові програми). URL: <https://forbes.ua/money/groshi-dlya-biznesu-legki-y-korisni-31-grantova-programa-dlya-malogo-ta-serednogo-biznesu-yaki-diyut-prosto-zaraz-13092023-15887> (дата звернення: 11.12.2023).

9. Підтримка бізнесу в умовах війни. URL: <https://business.dia.gov.ua/wartime> (дата звернення: 11.12.2023).

10. Програми Фонду розвитку підприємництва. URL: <https://bdf.gov.ua/programs/> (дата звернення: 18.12.2023).

11. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 р. № 2923 — IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (дата звернення: 16.12.2023).

12. Бубліченко В., Шапка А. Скасування податкових пільг, введених на період воєнного стану: закон прийнято. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/skasuvannya-podatkovih-pilg-vvedenih-na-period-voyennogo-stanu-zakon-prijnyato/> (дата звернення: 13.12.2023).

13. Грошово-кредитна статистика НБУ. Кредити МСП. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial> (дата звернення: 11.12.2023 р).

14. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування банків та інших платників податків: Закон України від 21.11.2023 р. № 3474-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3474-IX#Text>. (дата звернення: 17.12.2023).

15. За півтора року від початку великої війни станом на кінець вересня в Україні за програмою релокації бізнесу у безпечніші регіони пе-

реїхало 840 підприємств. З них 667 вже працюють на новому місці. URL: <https://suspilne.media/600097-840-pidpriemstv-v-ukraini-pereihali-cerez-vijnu-u-bezpecni-regioni-opendatabot/> (дата звернення: 10.12.2023 р).

References:

1. The UN Development Program in Ukraine (2022), *Ekspres-otsinka vplyvu viyny na mikro-, mali ta seredni pidpriyemstva v Ukrayini. Analitichnyy zvit* [Express assessment of the impact of the war on micro, small and medium enterprises in Ukraine. Analytical report], Kyiv, Ukraine.
2. Morgunov, O.A (2023), "Peculiarities of ensuring the financial security of the enterprise in the conditions of martial law", *Aktualni pytannya finansovoyi bezpeky. Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya* [Current issues of financial security. International scientific and practical conference], Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine.
3. Sokolenko, A. (2022), "€6 billion is needed to restore Ukrainian small and medium-sized businesses", *Forbes Ukraine*, available at: <https://forbes.ua/company/cherez-viynu-dlya-vidnovlennya-ukrainskogo-malogo-ta-serednogo-biznesu-potribno-6-mlrd-doslidzhennya-01092022-8060> (Accessed 08 December 2023).
4. Dlihach, A. (2023), "How small and medium-sized businesses feel during the war. Research results", *Economic truth*, available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/09/6/703949> (Accessed 12 December 2023).
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), *The Law of Ukraine "About the development and state support of small and medium-sized enterprises in Ukraine"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (Accessed 10 December 2023).
6. Ministry of Finance of Ukraine (2023), "During the period of martial law, 36,191 concessional loans in the amount of about UAH 140 billion were issued within the framework of the State Program "Affordable Loans 5-7-9%", available at: https://www.mof.gov.ua/uk/news/minfin_zh_chas_dii_voennogo_stanu_v_mez... (Accessed 18 December 2023).
7. National Institute of Strategic Studies (2023), "Business support tools during the period of martial law in Ukraine. August 2023" (from august 1 to august 31)", available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/instrumenty-pidtrymky-biznesu-v-period-voyennogo-stanu-v-ukraini-serpen> (Accessed 14 December 2023).
8. Kryts'ka, I. (2023), "Money for business: easy and useful. 25 grant programs for small and medium-sized businesses that are active right now (new programs added)", *Forbes Ukraine*, 13.09, available at: <https://forbes.ua/money/groshidlya-biznesu-legki-y-korisni-31-grantova-programa-dlya-malogo-ta-serednogo-biznesu-yaki-diyut-prosto-zaraz-13092023-15887> (Accessed 11 December 2023).
9. Diya. Business (2023), "Business support in wartime", available at: <https://business.diia.gov.ua/wartime> (Accessed 11 December 2023).
10. Entrepreneurship Development Fund (2023), "Programs of the Entrepreneurship Development Fund", available at: <https://bdf.gov.ua/programs/> (Accessed 18 December 2023).
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2023), *The Law of Ukraine "On compensation for damage and destruction of certain categories of immovable property as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage caused by armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, and the State Register of property damaged and destroyed as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage caused by armed aggression of the Russian Federation against Ukraine"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (Accessed 16 December 2023).
12. Bublichenko, V. and Shapka, A. (2023) "Cancellation of tax benefits introduced during martial law: the law has been adopted", available at: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/skasuvannya-podatkovih-pilg-vvedenih-na-period-voyennogo-stanu-zakon-priinyato/> (Accessed 13 December 2023).
13. National Bank of Ukraine (2023), "Monetary and credit statistics of the National Bank of Ukraine. Loans to small and medium businesses", available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial> (Accessed 11 December 2023).
14. Verkhovna Rada of Ukraine (2023), *The Law of Ukraine "On amendments to the Tax Code of Ukraine regarding the peculiarities of taxation of banks and other taxpayers"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3474-IX#Text>. (Accessed 17 December 2023).
15. Social news (2023), "In the year and a half since the beginning of the great war, as of the end of September, 840 enterprises have moved to safer regions in Ukraine under the business relocation program. Of them, 667 are already working at the new location", available at: <https://suspilne.media/600097-840-pidpriemstv-v-ukraini-pereihali-cerez-vijnu-u-bezpecni-regioni-opendatabot> (Accessed 10 December 2023).

Стаття надійшла до редакції 25.12.2023 р.

УДК 65.014

І. І. Вініченко,

д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9527-1625>

К. М. Дідур,

докторант кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8489-0308>

А. О. Ткач,

здобувач гр. МгЕКз-1-22, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-2369-0207>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.1.22

РОЛЬ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ДОСЯГНЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

I. Vinichenko,

Doctor of Economic Sciences, Head of the Department of Economics, Dnipro State Agrarian and Economic University

K. Didur,

Doctoral candidate of the Department of Economics, Dnipro State Agrarian and Economic University

A. Tkach,

Student group MgEkz-1-22, Dnipro State Agrarian and Economic University

THE ROLE OF LABOR POTENTIAL IN ACHIEVING THE ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

В сучасному господарському середовищі, що визначається високою конкуренцією та постійними змінами, питання досягнення економічної безпеки підприємств стає особливо актуальним. Одним із визначальних чинників, що впливає на життєздатність та стабільність будь-якого підприємства, включаючи аграрні підприємства, є трудовий потенціал. Трудовий потенціал є однією з ключових детермінант економічної стійкості та конкурентоспроможності аграрних підприємств. Ефективне використання працівників, їхній розвиток та задоволення потреб стають стратегічно важливими факторами у забезпеченні сталого розвитку сільського господарства. В статті проаналізовано сутність категорії "трудовий потенціал", узагальнено погляди українських вчених щодо визначення даної категорії, а також наведено власне визначення дефініції "трудовий потенціал". В роботі обґрунтовано важливість трудового потенціалу в контексті забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. Багато уваги приділено взаємозв'язку якості робочої сили та ефективності аграрного виробництва, а також впливу трудового потенціалу на стійкість підприємств до економічних труднощів. У статті аналізуються фактори, що впливають на формування трудового потенціалу, такі як освіта, професійна підготовка та мотивація працівників. Також досліджується вплив факторів, які можуть обмежувати розвиток трудового потенціалу в сільському господарстві, такі як недостатня кваліфікація працівників, демографічні виклики та інші. Зокрема, аналізується, як оптимальне використання трудового потенціалу може сприяти збільшенню продуктивності та конкурентоспроможності аграрних підприємств на ринку. Аналіз взаємозв'язку між якісним та кількісним складом робочої сили та ефективністю функціонування аграрного сектору є критично важливим для розуміння проблем та визначення стратегій подолання викликів, що виникають у сучасному сільському господарстві. Результати дослідження можуть бути корисними для аграрних підприємств, урядових органів та інших зацікавлених сторін, що прагнуть підвищити економічну безпеку та стабільність сільськогосподарського сектору.

In the modern economic environment characterized by high competition and constant changes, achieving economic security for enterprises becomes particularly relevant. One of the decisive factors influencing the viability and stability of any enterprise, including agricultural ones, is the labor potential. Labor potential is a key determinant of the economic stability and competitiveness of agricultural enterprises. The effective use of labor, their development, and satisfaction of needs become strategically important factors in ensuring sustainable development of agriculture. This article analyzes the essence of the category "labor potential" summarizes the views of Ukrainian scholars on the definition of this category, and provides its own definition of the "labor potential" concept. The paper substantiates the importance of labor potential in the context of ensuring the economic security of agricultural enterprises. Much attention is paid to the relationship between the quality of the workforce and the efficiency of agricultural production, as well as the impact of labor potential on the resilience of enterprises to economic difficulties. The article examines factors influencing the formation of labor potential, such as education, professional training, and employee motivation. It also explores the impact of factors that may limit the development of labor potential in agriculture, such as insufficient qualifications of workers, demographic challenges, and others. In particular, the analysis considers how optimal utilization of labor potential can contribute to increased productivity and competitiveness of agricultural enterprises in the market. The analysis of the interconnection between the qualitative and quantitative composition of the workforce and the efficiency of the agricultural sector's functioning is crucial for understanding the challenges and determining strategies to overcome the issues in modern agriculture. The research results can be beneficial for agricultural enterprises, government authorities, and other stakeholders aiming to enhance the economic security and stability of the agricultural sector.

Ключові слова: аграрне підприємство, економічний безпека, ефективність, конкурентоспроможність, трудовий потенціал, розвиток, фактори впливу, сільське господарство.

Key words: agricultural enterprise, economic security, efficiency, competitiveness, labor potential, development, influencing factors, agriculture.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Трудовий потенціал є невід'ємним ресурсом, необхідним для життєздатності та прогресу будь-якого підприємства. В сільському господарстві, у зв'язку з економічними труднощами, багато підприємств не лише різко зменшили виробництво та його ефективність, а й активізували процеси звільнення працівників. Це призвело до необхідності пошуку нових форматів співпраці між спеціалістами та фахівцями, а також загострило проблему ефективного використання наявного трудового потенціалу.

Для вирішення цієї складної ситуації необхідно переглянути систему управління трудовим потенціалом, оскільки її поточний стан не забезпечує належне виконання головної мети — формування висококваліфікованого персоналу та використання соціально спрямованих методів управління. Виникає актуальна потреба у теоретичному переосмисленні кадрових процесів та розробці методології для формування стратегій та тактик ефективного використання трудового потенціалу в аграрних підприємствах.

Настає час активно впроваджувати нові підходи до управління трудовим потенціалом, адже тільки це дозволить подолати труднощі

та забезпечити сталість розвитку сільського господарства. Урахування сучасних викликів та розробка інноваційних стратегій стануть ключовими факторами для досягнення успішного використання трудового потенціалу в сільському господарстві.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Вивченню окремих проблем формування та ефективного використання трудового потенціалу присвячені роботи таких відомих вчених, як Д.П. Богиня, В.С. Васильченко, І.І. Вініченко, О.А. Грішнова, А.М. Гриненко, К.М. Дідур, З.Б. Живко, Н.В. Каленіна, О. І. Кузьмак, Г. В. Осовська, М. І. Пітюлич, О. А. Харун та ін [1—17]. Втім, залишається непростю задачею дослідження окремих аспектів формування ефективної системи управління трудовим потенціалом на аграрних підприємствах. Зокрема, недостатньо досліджено аспекти вдосконалення стратегій, що дозволяють оптимально використовувати трудовий потенціал в аграрному секторі.

Необхідність подальшого розвитку теоретичних та методико-прикладних засад формування ефективної системи управління трудовим потенціалом стає актуальною, як ніколи. Виклики, які виникають у зв'язку з економіч-

ною нестабільністю, війною в Україні та змінами в сільському господарстві, вимагають нових підходів та стратегій управління трудовим потенціалом. Актуальність цієї теми підтверджується необхідністю адаптації управлінських практик до сучасних викликів та вдосконалення систем управління трудовим потенціалом для досягнення оптимальних результатів в аграрному секторі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає в дослідженні теоретичних та практичних аспектів формування та ефективного використання трудового потенціалу як основного джерела забезпечення розвитку підприємницької діяльності та досягнення економічної безпеки аграрних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Головною складовою продуктивних сил і основним джерелом розвитку економіки країни в цілому та кожного підприємства зокрема є люди, їх майстерність, освіта, досвід та фахова підготовка. Існує пряма залежність конкурентоспроможності економіки, рівня добробуту населення від якості трудового потенціалу підприємств, установ та організацій даної країни. Трудовий потенціал є найскладнішим об'єктом управління в підприємстві, тому що він, на відміну від речових факторів виробництва, є живим, має можливість мислити, діяти, самостійно приймати рішення, критично оцінювати висунуті до нього вимоги та здійснювати діяльність в межах своїх інтересів. Людина є не лише важливим елементом виробничого процесу на підприємстві, а й головним стратегічним ресурсом організації в конкурентній боротьбі. Якби не були чудові ідеї, новітні технології, сприятливі зовнішні умови, без добре підготовленого персоналу високоефективної роботи домогтися практично неможливо. Частіше за все керівники основну увагу спрямовують на фінансові, виробничі питання, проблеми матеріально-технічного забезпечення чи реалізації готової продукції, не надаючи при цьому належної уваги людям, котрі забезпечують роботу підприємства в усіх напрямках. Ці помилки дуже дорого коштують. Без людей немає підприємства. Без потрібних людей жодне підприємство не зможе досягти своєї мети та запланованих результатів [3].

Людина — найважливіший ресурс будь-якого підприємства, що за своїми властивостями та значенням є непорівнянним з жодним іншим видом ресурсів. Особливість людських ресурсів полягає в наступному:

1. Люди не лише створюють, але й споживають матеріальні цінності;

2. Багатоаспектність життя людини не вичерпується тільки трудовою діяльністю, щоб ефективно використовувати працю людей, необхідно завжди брати до уваги потреби людини як особистості;

3. Гуманізація суспільного життя і науково-технічний прогрес швидко збільшують економічну роль моральності, знань, інтелектуального потенціалу та інших індивідуальних якостей працівників, котрі накоплюються роками та поколіннями, а відкриваються людиною лише за сприятливих умов;

4. Люди наділені розумом, а тому їх реакція на зовнішній вплив є емоційно-осмисленою, в результаті чого процес взаємодії між персоналом і підприємством є двостороннім;

5. Люди здатні до постійного розвитку та вдосконалення, і це є найважливішим чинником підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства;

6. Трудове життя людини в нинішньому суспільстві займає період 30—50 років, тому відносини між працівником і підприємством носять довготривалий характер [1];

7. Ефективність використання людських ресурсів при невмілому використанні знижується скоріше, ніж ефективність інших ресурсів;

8. Інвестиції в людські ресурси дають набагато більший ефект ніж інвестиції в будь-який інший вид ресурсів;

9. Кожна людина є унікальною. Не існує двох абсолютно схожих людей, а відповідно реакція різних членів підприємства на один і той же метод управління може бути зовсім різною [5].

Категорія "трудовий потенціал" увійшла до наукового обігу на початку 60-х років ХХ ст., що було обумовлено необхідністю зміни традиційних поглядів на місце і значення людини у виробничому процесі при постійному розвитку науково-технічного прогресу; демографічною ситуацією, якій властиве поступове зменшення частки населення у працездатному віці; вичерпністю категорії "трудові ресурси", яка "пережила себе". Введення поняття "трудовий потенціал" викликало потребу перегляду поглядів на роль людини у процесі виробництва, визнання її освітнього та інтелектуального потенціалу, накопиченого в суспільстві. На сьогоднішній день, у вітчизняній науці відсутній однозначний підхід до розуміння та трактування сутності економічної категорії "трудовий потенціал".

Таблиця 1. Аналіз дефініції "трудоий потенціал"

Джерело	Визначення
Богиня Д. П., Грішнова О. А.	Трудоий потенціал – це інтегральна оцінка і кількісних, і якісних характеристик економічно активного населення [1].
Васильченко В. С., Гриненко А. М., Грішнова О. А., Керб Л. П.	Трудоий потенціал суспільства є інтегрованими кількісними та якісними характеристиками робочої сили, яка забезпечує певні можливості у створенні матеріальних і духовних благ суспільства; трудоий потенціал є наявною і можливою в майбутньому кількістю та якістю праці, якою володіє суспільство, колектив організації, індивід за даного рівня розвитку науки і техніки і котра визначається чисельністю працездатного населення, його професійно-освітнім рівнем [2].
Галаз Л. В.	Трудоий потенціал – це економічна форма особистісного фактору виробництва в його спільному русі з речовими факторами, що виражається в кінцевому результаті, який може бути отриманий при повноцінній реалізації наявних потенцій [4]. [41, с. 93].
Гриньова В. М., Писаревська Г. І.	Трудоий потенціал – це сукупні здібності економічно активного населення даної території забезпечити виробництво споживчих вартостей, які відповідають потребам суспільства на даному етапі його розвитку в конкретних соціально-економічних та науково-технічних умовах [6].
Каленіна Н. В.	Під трудовим потенціалом розуміється розвинута в даному суспільстві «сукупність демографічних, соціальних та духовних характеристик праці активного населення, що реалізовані в умовах досягнутого рівня розвитку продуктивних сил, науково-технічного прогресу і системи участі в процесі праці та суспільній діяльності» [8].
Мазур Н. А., Дуда Г. Б.	Трудоий потенціал являє собою запаси праці відповідної кількості і якості, які є в розпорядженні галузі. Він залежить від загальної чисельності трудових ресурсів, їх складу за статтю, віком, рівнем освіти, кваліфікації, територіальної і професійної мобільності, а також трудової активності [11].
Сімчера О. І.	Кадровий потенціал у сільському господарстві – це складовий елемент ресурсного потенціалу організації, який становить величину із наявного кількісного складу працюючих з відповідними якісними характеристиками [15].
Осовська Г. В., Крушельницька О. В.	Трудоий потенціал – це сукупність працездатного населення з урахуванням інтелектуального розвитку, знань, умінь, досвіду, звичаїв, традицій, переконань і патріотизму [12].
Скурська В. А.	«Трудоий потенціал» – поняття, яке вводиться для відображення можливостей ефективності праці [16].
Харун О. А.	Категорія трудового потенціалу є ближчою до категорії «сукупний працівник» та може бути визначена як сукупність осіб, здатних за своїми фізичними та духовними якостями приймати участь в процесі праці [17].

Джерело: узагальнено автором.

Визначення, котрі дають науковці є достатньо різноманітними та досить часто носять суперечливий характер (табл. 1).

Отже, всі наведені трактування трудового потенціалу так чи інакше спираються на визначення трудових ресурсів. Тому протиставляти ці дві категорії, а тим більше штучно виводити одну з них за рамки наукового вживання, недопустимо. Ми схилиємось до точки зору, що термін "потенціал" у системі трудових ресурсів, окреслює наявні джерела, резерви, засоби і можливості використання працездатного населення. На нашу думку, трудоий потенціал доцільно визначати як інтегральну оцінку сукупних джерел, резервів, засобів і можливостей максимально повної реалізації кількісних та якісних характеристик економічно активного працездатного населення, в конкретних соціально-економічних умовах.

Формування трудового потенціалу аграрних підприємств є постійним процесом вирішення кола проблем щодо комплектування

підприємств персоналом необхідної кількості та якості, що потребує виконання низки завдань: набір, відбір, навчання, розстановка та мотивація. На сьогоднішній день вчені та науковці не мають єдиної думки стосовно класифікації чинників, які впливають на формування трудового потенціалу аграрних підприємств. Живко З. Б., Була Н. Я. Та Фостяк Н. С.

вважають, що основні чинники впливу доцільно поділити на три групи. До першої групи варто віднести чинники демографічного та морально-психологічного характеру, друга група охоплює організаційний аспект відтворення персоналу, третя — соціально-економічні чинники, які є провідними для відтворення трудового ресурсного потенціалу. Характеризуючи першу групу чинників, варто відзначити, що морально-психологічні мотиви посідають важливе місце у відтворенні ресурсного потенціалу, але демографічна ситуація, яка склалась в сільській місцевості має першочерговий вплив на формування персоналу аграрних підприємств. Депопуляція сільського населення, несприятлива вікова структура працівників, за якої скорочується загальна кількість економічно активного населення, від'ємне сальдо відтворення трудових ресурсів за природним ру-

хом населення призвели до так званого звуження відтворення і, як наслідок, — виникнення низки негативних тенденцій щодо ефективного використання персоналу [7]. Організаційна група чинників передбачає позитивні зміни у статеві-вікових групах населення. Ці зміни відбуваються в напрямку збільшення питомої ваги тієї категорії населення, яка відображає її економічно активну частину і поповнюється за рахунок працівників молодших статево-вікових груп населення. До організаційних чинників треба віднести й забезпечення господарств персоналом з відповідним рівнем кваліфікації та його використання за віковими і статевими групами в виробничому процесі. Соціально-економічні чинники на селі мають базуватись на соціальній інфраструктурі, котра б сприяла формуванню якісного трудового потенціалу та забезпеченню належних умов для проживання людей та розвитку ресурсного потенціалу. Особливо необхідно звернути увагу на підвищення рівня оплати праці, вирішення проблем житлового забезпе-



Рис. 1. Чинники впливу на формування і використання трудового потенціалу

Джерело: [10].

чення, культури, освіти та ряду інших складових, що визначають соціально-економічну стратегію розвитку та функціонування сільських територій [7].

На думку Садовської Н. С., чинники, що впливають на формування і використання трудового потенціалу варто поділити на дві групи: внутрішні та зовнішні. До внутрішніх чинників впливу можна зарахувати наявність і професійний рівень спеціаліста з персоналу та працівників кадрових служб, організаційну структуру управління, кількісно-якісний склад персоналу, оснащення виробництва сучасною технікою, обсяг та структуру виробництва, трудомісткість виконуваних робіт, цілі діяльності підприємства, його матеріальний та фінансовий стан, наявність умов для організації праці персоналу, мотивацію працівників, співпрацю з іншими підприємствами. Серед зовнішніх чинників, що впливають на ефективність процесу формування та використання персоналу, доцільно виокремити освітній, демографічний, науково-технічний прогрес, попит та пропозицію на аграрному ринку продукції та праці, розвиток інфраструктури сільськогосподарського ринку, події в країні та світі, політику держави щодо аграрного сектора економіки, за-

конодавча база сільськогосподарської діяльності, форми власності аграрних підприємств та їхні організаційно-правові типи, конкуренцію між аграрними підприємствами, особливості сільськогосподарської діяльності [14].

Гринкевич С.С., серед чинників впливу на формування трудового потенціалу також виділяє внутрішні та зовнішні. Проте, на відміну від Садовської Н.С., до внутрішніх по відношенню до підприємства чинників, автори відносять: вид продукції, організації та технології виробництва; до зовнішніх: демографічні явища, моральні та юридичні норми суспільства, риси ринку праці тощо. Вплив зовнішніх чинників проявляється в таких макроекономічних параметрах: чисельність активного (працездатного) населення, рівень його освіти, пропозиція робочої сили, рівень зайнятості, потенційна чисельність робочої сили. Тим самим, ці риси обумовлюють кількісні та якісні параметри персоналу аграрних підприємств [5].

Каминський П. Д. поділяє фактори, котрі пов'язані з відтворенням трудового потенціалу та його формуванням і використанням, на дві групи — соціальні та організаційні. Соціальна група факторів, за твердженням авторів, має



Рис. 2. Структура трудового потенціалу

Джерело: [1].

включати забезпечення населення доступним житлом та комунальними послугами, впорядковані та поладжені дороги, наявність закладів освіти, культури та фізичного виховання, якісне медичне обслуговування, забезпеченість торгівлі, громадського харчування та зв'язку. До другої групи факторів автори зараховують: встановлення рівня забезпечення підприємств трудовим потенціалом; поновлення покоління працівників за рахунок поповнення чисельності їх контингентів; встановлення статевікового складу працівників аграрних підприємств; створення здатності до праці та постійне підвищення ділової кваліфікації та рівня компетентності; формування умов для ефективного використання трудового потенціалу; пом'якшення сезонності праці на селі; відповідність рівня заробітної плати та розміру затрат праці [9].

В своїй праці Бібен М.І., Мікловда В.В., Пітюлич М.І. зазначають, що ефективність використання трудового потенціалу встановлюється ринковими відносинами з обов'язковим врахуванням професійної підготовки, стану суспільно-політичного життя, рівня свідомості та культури, національної специфіки, зацікавлень, традицій та звичаїв, котрі склалися в сфері трудових відносин [13].

Кузьмак О.І. вважає, що на трудовий потенціал і результативність його використання впливає безліч чинників. Для легкості аналізу їх можна об'єднати в наступні групи: 1) соціально-демографічні; 2) медико-біологічні; 3) соціально-економічні; 4) природно-географічні; 5) екологічні умови; 6) розвиток соціальної інфраструктури (Рис. 1) [10].

Особливості сучасного формування трудового потенціалу підприємств в аграрному сек-

торі обумовлені: функціонуванням різноманітних організаційно-правових структур на основі приватної форми власності на землю та майно; формуванням багатокладності в сільському господарстві; непривабливістю аграрної праці; обмеженістю видів діяльності в сільській місцевості; необхідністю повсякчасного пристосування до швидких змін ринкового середовища; відтоком кваліфікованих спеціалістів та небажанням молоді повертатися в село; системною кризою в галузі; відсутністю дієвих стимулів та гарантій стабільної зайнятості; менталітетом селян; диференціацією жителів міст та селянства за рівнем грошових доходів; недостатньою увагою держави в забезпеченні нормальних соціальних умов життя і праці сільських жителів; специфікою аграрного виробництва та його продукції як товару, котрий істотною мірою визначає ринкові цілі, цінову політику, дистрибуцію тощо. Та головною особливістю формування трудового потенціалу аграрних підприємств є те, що їх працівниками, в основному, є жителі відповідних сільських населених пунктів, і саме сільське населення є основою формування персоналу аграрних підприємств, а тому його зміни суттєво позначаються на чисельності та структурі персоналу аграрних підприємств. Проте теперішній стан демографічних процесів, котрі протікають в сільській місцевості, з одного боку, відбиває дієвість минулої соціально-економічної політики держави стосовно розвитку сільського господарства, а з іншого — вказує соціальне середовище, котре створює майбутній трудовий потенціал аграрних підприємств. Тому дуже важливим є дослідження демографічних процесів, котрі відбуваються в сільській місцевості, оскільки саме в ній фор-

мується та розвивається майбутній кадровий потенціал аграрних підприємств [3].

Ступінь забезпеченості трудовим потенціалом впливає на виробничі процеси, що є вкрай важливим для аграрних підприємств, оскільки виробництво продукції рослинництва і тваринництва в сільському господарстві тісно пов'язане з дією біологічних та природних законів, тобто терміни росту та дозрівання рослин і тварин майже не піддаються регулюванню. Зокрема, від забезпеченості аграрного підприємства персоналом та ефективності його використання залежать обсяг і вчасне виконання робіт, рівень використання техніки, машин, устаткування, механізмів і як наслідок — кількість виробленої продукції, її собівартість, рентабельність та інші важливі економічні показники. Дефіцит персоналу може призвести до недовиконання запланованого обсягу виробництва продукції, а надлишок — до неповного його використання в виробничому процесі, що прямо або опосередковано відбивається на ефективності його використання [3], [5].

Окрім кількісного виміру трудового потенціалу, важлива його якість, тому доцільно розглянути структуру трудового потенціалу, наведену на рис. 2. Також необхідно зауважити, що в складі трудового потенціалу виділяють групи працівників, що відіграють різні ролі в процесі досягнення цілей розвитку підприємства: 1. Працівники, котрі встановлюють цілі розвитку підприємства; 2. Працівники, що опрацьовують засоби досягнення цілей (технології, науково-дослідницькі розробки); 3. Працівники, що забезпечують процес створення засобів; 4. Працівники, котрі безпосередньо створюють їх; 5. Працівники, обслуговуючі процес створення засобів [1].

Трудовий потенціал відіграє важливу роль у досягненні економічної безпеки аграрних підприємств. Економічна безпека означає здатність підприємства або сектора економіки ефективно функціонувати в умовах зовнішніх і внутрішніх загроз, забезпечуючи стабільний розвиток і високий рівень конкурентоспроможності. Трудовий потенціал є одним із ключових ресурсів для досягнення цієї мети, і він може впливати на економічну безпеку аграрних підприємств на різних рівнях. Вплив трудового потенціалу на економічну безпеку може бути різнобічним і залежить від різних аспектів, таких як навчання та кваліфікація працівників, їх мотивація, здатність адаптуватися до нових технологій та ефективно вирішувати виклики галузі. Вплив трудового потенціалу на економічну безпеку та розвиток

підприємства проявляється через наступні аспекти:

1. Одним із ключових елементів є освіта та навчання працівників. Інвестиції у професійний розвиток працівників можуть значно підвищити їхню кваліфікацію, що в свою чергу призведе до покращення ефективності виробництва та вплине на загальний рівень конкурентоспроможності підприємства. Також інвестиції у професійний розвиток працівників можуть виявитися важливим стимулом для підприємства. Освічений та кваліфікований персонал має потенціал не тільки підвищити ефективність виробництва, але й стати джерелом інновацій та конкурентної переваги. Навчання працівників не лише допомагає їм оволодіти новими навичками та технологіями, але й створює сприятливу атмосферу для постійного удосконалення і розвитку. Крім того, це може сприяти зниженню ризиків виникнення помилок, підвищити рівень якості продукції та послуг, а також підтримати сталість виробничих процесів. У сучасному швидкозмінному світі, де технології та вимоги ринку постійно змінюються, навчання є ключовим елементом для забезпечення адаптації працівників та підприємства в цілому до нових умов. Відкритість до навчання також сприяє створенню інноваційного середовища, де працівники можуть принести нові ідеї та рішення для вирішення викликів. Отже, важливо розглядати освіту та навчання не лише як витрати, але і як інвестиції в успішне майбутнє підприємства, забезпечуючи йому високий рівень конкурентоспроможності та сталість у довгостроковій перспективі.

2. Мотивація працівників також грає важливу роль. Забезпечення справедливого винагородження є не тільки справедливою практикою, але й суттєвим фактором, який впливає на задоволеність праці та загальний внесок працівників у результати підприємства. Важливо враховувати не тільки матеріальну частину винагородження, але і інші аспекти, такі як робочі умови та можливості для професійного зростання. Забезпечення комфортних та безпечних умов праці може позитивно впливати на фізичне та психологічне здоров'я працівників, що, в свою чергу, впливає на їхню продуктивність та відданість роботі. Можливості для професійного зростання стимулюють працівників розвиватися та вдосконалювати свої навички. Це не лише підвищує ефективність робочих процесів, але й дозволяє підприємству використовувати внутрішні резерви та таланти свого персоналу. Мотивація також має соціальний вимір, оскільки задоволені та мотиво-

вані працівники часто виступають як амбасадори підприємства та сприяють побудові позитивного корпоративного іміджу. Отже, розглядати мотивацію працівників як стратегічний фактор для досягнення високої продуктивності та стійкого розвитку є ключовим управлінським підходом.

3. Окрім того, важливо враховувати динаміку ринку праці та технологічні зміни. Врахування динаміки ринку праці та технологічних змін є ключовим аспектом стратегічного управління аграрними підприємствами. Ринок праці постійно змінюється через демографічні, соціальні, технологічні та економічні фактори. Здатність адаптуватися до цих змін є важливим елементом забезпечення економічної стійкості аграрного сектору. Технологічні зміни, зокрема, можуть впливати на ефективність виробництва та конкурентоспроможність. Впровадження сучасних технологій може покращити якість продукції, знизити витрати та сприяти інноваціям. Проте, для успішного впровадження нових технологій, необхідно не лише мати висококваліфікований персонал, але й забезпечити його готовність до оволодіння новими навичками та змінами в робочих процесах. Зазначений аспект також включає в себе увагу до змін в попиті на продукцію та врахування вимог споживачів. Зміни в споживчих уподобаннях або попиті на органічні продукти, наприклад, можуть вплинути на стратегію виробництва аграрного підприємства. Таким чином, аграрні підприємства повинні бути готові відповідати на зміни в умовах ринку та технологічний прогрес для забезпечення своєї довгострокової економічної стійкості та конкурентоспроможності. Гнучкість та відкритість до інновацій можуть стати важливими конкурентними перевагами у такому змінюваному середовищі.

4. Робоча етика та комунікація. Розвинені навички комунікації та спроможність працювати в команді сприяють покращенню внутрішньої взаємодії та робочої ефективності. Цей аспект включає в себе здатність чітко та ефективно висловлювати свої думки, слухати інших, використовувати різні канали комунікації (устний, письмовий, електронний) та вибір правильного стилю в залежності від аудиторії. Робоча етика передбачає взаємодію та співпрацю між працівниками. Здатність працювати в команді означає ефективне спільне вирішення завдань, розподіл обов'язків та сприяє створенню позитивної робочої атмосфери. Розвинені навички комунікації сприяють вдосконаленню внутрішньої взаємодії, де працівники ефектив-

но обмінюються інформацією, ідеями та здійснюють взаємодопомогу. Комунікація та робоча етика напряду впливають на ефективність виконання завдань. Чітка комунікація та спільна робоча культура допомагають уникнути зайвих помилок, покращують організацію робочих процесів та сприяють зростанню продуктивності.

5. Соціальна відповідальність. Активна участь працівників у програмах корпоративної соціальної відповідальності (CSR) відіграє значущу роль у підвищенні репутації підприємства та укріпленні взаємин з спільнотою. Програми CSR, які включають участь працівників, можуть охоплювати різні сфери, такі як благодійність, волонтерство або соціальні проекти. Активна участь працівників в цих програмах сприяє взаємодії підприємства з місцевою спільнотою та підтримці соціальних ініціатив. Проактивна соціальна відповідальність стає одним із критеріїв, які привертають талановитих працівників. Багато людей шукають роботодавців, які демонструють відповідальність та залученість до соціальних питань. Участь працівників у програмах CSR є додатковим підтвердженням зобов'язання підприємства до соціальної відповідальності. Це може позитивно впливати на репутацію підприємства, забезпечуючи йому статус соціально відповідального бізнесу. Участь у спільних соціальних ініціативах може сприяти формуванню командного духу серед працівників. Вони взаємодіють не лише на робочих питаннях, але і у спільних зусиллях на благо суспільства. Програми CSR можуть бути спрямовані на підтримку розвитку місцевих громад, покращення якості життя та інфраструктури. Участь працівників в цих програмах підкреслює зв'язок підприємства з місцевими громадами. Клієнти все більше цінують підприємства, які приділяють увагу соціальним питанням. Участь працівників у програмах CSR може бути ефективним інструментом комунікації з клієнтами та сприяти побудові позитивного сприйняття бренду. Активна участь працівників у програмах корпоративної соціальної відповідальності визначається спроможністю підприємства мобілізувати свій трудовий потенціал для реального внесення позитивного вкладу в суспільство та довкілля.

6. Узагальнюючи, оптимізація трудового потенціалу, разом з іншими елементами ефективного управління, може стати ключовим чинником для досягнення економічної безпеки аграрних підприємств і забезпечити їхній стабільний розвиток в умовах змінного середовища. Забезпечення високого рівня навчання та

розвитку працівників, мотивації, а також адаптації до динаміки ринку та технологічних змін є ключовими елементами цього процесу. Враховуючи сучасні виклики та мінливе зовнішнє середовище, аграрні підприємства, щоб забезпечити свою конкурентоспроможність, повинні активно вдосконалювати свій трудовий потенціал. Це включає в себе навчання працівників з нових технологій, стимулювання їхньої мотивації та забезпечення гнучкості в реакції на зміни на ринку. Управління людськими ресурсами, орієнтоване на розвиток, може стати стратегічним інструментом для досягнення не лише короткострокових цілей, але й для створення стійкої, адаптивної структури, що забезпечить успішну діяльність аграрних підприємств у майбутньому. У цьому контексті оптимізація трудового потенціалу виступає як стратегічний крок для забезпечення економічної безпеки та сталого розвитку аграрного сектору.

Взаємодія цих аспектів визначає, наскільки ефективно підприємство використовує свій трудовий потенціал для досягнення економічної безпеки та сталого розвитку в змінному середовищі.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ефективне управління трудовим потенціалом, розвиток людського капіталу та врахування соціальних аспектів є важливими аспектами забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. Сучасна реальність вимагає від керівників підприємств виважених стратегій, що спрямовані на створення умов для максимального розвитку трудового потенціалу та забезпечення його високої продуктивності. Пріоритетна увага до професійної підготовки та розвитку працівників, включення їх у процеси управління та надання можливостей для самореалізації є ключовими складовими успішного функціонування сільськогосподарських підприємств. Крім того, врахування соціальних аспектів, таких як створення зручних умов праці та забезпечення соціального захисту, сприяє формуванню стійкого колективу та знижує ризик соціальних конфліктів. Однак, важливо відзначити, що успіх будь-якого підприємства залежить від системного підходу до управління трудовим потенціалом. Інвестиції в розвиток кадрів, створення сприятливого робочого середовища та розвиток корпоративної культури формують підґрунтя для стабільного розвитку аграрного сектору та сприяють його конкурентоспроможності в умовах сучасного ринкового середовища.

Література:

1. Богиня Д. П., Грішнова О. А. Основи економіки праці. К.: Знання-Прес, 2002. 313 с.
2. Васильченко В. С., Гриненко А. М., Грішнова О. А., Керб А. П. Управління трудовим потенціалом: навч. посібник. К.: КНЕУ, 2005. 403 с.
3. Вініченко І.І., Дідур К. М. Сучасні тенденції розвитку людського капіталу в Україні. Інноваційна економіка. 2015. № 5 (60). С. 5—11.
4. Галаз А. В. Концептуальні засади регулювання відтворення трудового потенціалу. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2006. № 554. С. 221—226.
5. Гринкевич С. С. Особливості формування трудового потенціалу в умовах інформаційного суспільства. Сталий розвиток економіки. 2011. № 1. С. 158—162.
6. Гриньова В. М., Писаревська Г. І. Управління кадровим потенціалом підприємства: монографія. Х.: Вид-во ХНЕУ, 2012. 228 с.
7. Живко З. Б., Була Н. Я., Фостяк Н. С. Сучасні імперативи формування та розвитку трудового потенціалу як основа кадрової безпеки. Вісник Донецького національного університету. Серія: Економіка і право. 2015. Вип. 1. С. 110—114.
8. Каленіна Н. В. Сутність категорії "Трудовий потенціал підприємства". Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво: науково-виробничий журнал. 2008. № 3. С. 111—114.
9. Каминський П. Д. Трудовий потенціал підприємства: сутність та структура. Торгівля і ринок України. 2018. № 2. С. 78—87.
10. Кузьмак О. І. Етапи та методологія дослідження і оцінювання трудового потенціалу. Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. 2013. Вип. 10(1). [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esnof_2013_10%281%29__39
11. Мазур Н. А., Дуда Г. Б. Теоретичні аспекти дослідження сутності категорії "трудовий потенціал". Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. 2015. Вип. 12 (1). С. 166—174.
12. Осовська Г. В., Крушельницька О. В. Управління трудовими ресурсами. К.: Кондор, 2003. 223 с.
13. Пітюлич М. І., Бібен М. І., Мікловда В. В. Трудовий потенціал регіону: стратегія розвитку і функціонування. Ужгород: Карпати, 1996. 139 с.
14. Садовська Н. С. Сутність трудового потенціалу рекреаційного комплексу: еволюція та формування наукових поглядів. Вісник Хмель-

ницького національного університету. Економічні науки. 2016. № 6. С. 296—299.

15. Сімчера О. І. Наукові підходи до дослідження сутності трудового потенціалу підприємства. Економічний простір. 2013. № 75. С. 240—249.

16. Скурська В. А. Сутнісна характеристика трудового потенціалу підприємства. Наукові праці КНТУ: Економічні науки. 2014. Вип. 25. С. 142—147.

17. Харун О. А. Сутнісні характеристики трудового потенціалу підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2014. № 5 (1). С. 53—57.

References:

1. Bohynia, D. P. And Hrishnova, O. A. (2002), *Osnovy ekonomiky pratsi* [Fundamentals of labor economics], Znannia-Pres, Kyiv, Ukraine.

2. Vasylychenko, V. S., Hrynenko, A. M., Hrishnova, O. A., Kerb, L. P. (2005), *Upravlinnia trudovym potentsialom* [Management of labor potential], KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Vinichenko, I. I. and Didur, K. M. (2015) "Modern trends in the development of human capital in Ukraine", *Innovatsiina ekonomika*, vol. 5—60, pp. 5—11.

4. Halaz, L. V. (2006), "Conceptual principles of regulating the reproduction of labor potential", *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, vol. 554, pp. 221—226.

5. Hrynkevych, S. S. (2011), "Features of the formation of labor potential in conditions of information society", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, vol. 1, pp. 158—162.

6. Hrynova, V. M. And Pysarevska, H. I. (2012), *Upravlinnia kadrovym potentsialom pidpriemstva* [Management of personnel potential of the enterprises], Vyd. KhNEU, Kharkiv, Ukraine.

7. Zhyvko, Z. B. Bula, N. Ya. And Fostiak, N. S. (2015), "Modern imperatives of formation and development of labor potential as a basis of personnel security", *Bulletin of the Donetsk National University. Serii: Ekonomika i pravo*, vol. 1, pp. 110—114.

8. Kalienina, N. V. (2008), "The essence of the category "Labor potential of the enterprise"", *Derzhava ta rehiony. Ser.: Ekonomika i pidpriemnytstvo: Naukovo-vyrobnychiy zhurnal*, vol. 3, pp. 111—114.

9. Kamynskyi, P. D. (2018), "Labor potential of the enterprise: essence and structure", *Torhivlia i rynok Ukrainy*, vol. 2, pp. 78—87.

10. Kuzmak, O. I. (2013), "Stages and methodology of research and assessment of labor

potential", *Ekonomichni nauky. Serii: Oblik i finansy*, vol 10(1), Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10%281%29__39 (Accessed 15 December 2023).

11. Mazur, N. A. and Duda, H. B. (2015), "Theoretical aspects of research of the essence of the category "labor potential"", *Ekonomichni nauky. Serii: Oblik i finansy*, vol 12 (1), pp. 166—174.

12. Osovska, H. V. And Krushelnytska, O. V. (2003), *Upravlinnia trudovymi resursamy* [Management of labor resources], Kondor, Kyiv, Ukraine.

13. Pitiulych, M. I. Biben, M. I. And Miklovda, V. V. (1996), *Trudovi potentsial rehionu: stratehiia rozvytku i funktsionuvannia* [Labor potential of the region: strategy of development and functioning], Uzhhorod: Karpaty, Ukraine.

14. Sadovska, N. S. (2016), "Essence of the labor potential of the recreational complex: the evolution and formation of scientific views", *Bulletin of the Khmelnytsky National University. Ekonomichni nauky.*, vol. 6, pp. 296—299.

15. Simchera, O. I. (2013), "Scientific approaches to research of the essence of the labor potential of the enterprise", *Ekonomichnyy prostir*, vol. 75, pp. 240—249.

16. Skurska, V. A. (2014), "Essential characteristics of the labor potential of the enterprise", *Naukovi pratsi KNTU: Ekonomichni nauky*, vol. 25, pp. 142—147.

17. Kharun, O. A. (2014), "Essential characteristics of the labor potential of the enterprise", *Bulletin of the Khmelnytsky National University. Ekonomichni nauky*, vol. 5 (1), pp. 53—57. *Стаття надійшла до редакції 15.12.2023 р.*

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 657.6:657.44

Т. О. Меліхова,

д. е. н., професор, завідувач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9934-8722>

О. А. Кравець,

магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-1006-0106>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.1.32

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ МАТЕРІАЛІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЯК ОСНОВИ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І МЕТОДИКИ ВНУТРІШНЬОГО ТА ЗОВНІШНЬОГО КОНТРОЛЮ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ З МЕТОЮ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В ЗЕЛЕНУ ЕНЕРГЕТИКУ

T. Melikhova,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit,
Engineering Educational and Scientific Institute im. YU.M. Potebni of Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya

O. Kravets,

Master's student, Engineering Educational and Scientific Institute im. YU.M. Potebni
of Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya

**IMPROVEMENT OF ACCOUNTING AND AUDITING OF AGRICULTURAL MATERIALS
AS A BASIS FOR THE ORGANIZATION AND METHODOLOGY OF INTERNAL
AND EXTERNAL CONTROL OF THE MANAGEMENT SYSTEM IN ORDER
TO ATTRACT INVESTMENTS IN GREEN ENERGY**

На даний час в Україні багато земель, які були задіяні у сільськогосподарській діяльності знаходяться на окупованих територіях або на них відбуваються бойові дії та вони не можуть бути використані за своїм призначенням. Від якості матеріалів сільськогосподарського призначення залежить подальша продукція, що вирощується підприємством. Правильність ведення обліку та проведення аудиту матеріалів сільськогосподарського призначення забезпечують стабільність роботи підприємства, тому тема дослідження для системи управління з метою залучення інвестицій в зелену енергетику дуже актуальна.

Метою дослідження є удосконалення обліку та аудиту матеріалів сільськогосподарського призначення як основи для організації і методики внутрішнього та зовнішнього контролю системи управління з метою залучення інвестицій в зелену енергетику.

Метою аудиту матеріалів сільськогосподарського призначення є висловлення незалежної думки аудитора щодо правильності ведення обліку та відображення у фінансовій звітності матеріалів сільськогосподарського призначення.

Завдання проведення аудиту матеріалів сільськогосподарського призначення полягає у перевірці: наявності спеціалізованих первинних документів з обліку матеріалів сільськогосподарського призначення, правильності визначення первісною вартості матеріалів сільськогосподарського призначення в залежності від способу надходження, методів оцінки вибуття матеріалів сільськогосподарського призначення, відповідності даних книги обліку даним первинних документів.

У роботі удосконалено аудит матеріалів сільськогосподарського призначення, які на відміну від існуючих включають: анкету, загальний план аудиту, програму аудиту та робочі документи до кожної процедури. Розроблені робочі документи дозволяють перевірити: наявності спеціалізованих первинних документів з обліку матеріалів сільськогосподарського призначення, правильності визначення первісною вартості матеріалів сільськогосподарського призначення в залежності від способу надходження, методів оцінки вибуття матеріалів сільськогосподарського призначення, відповідності даних книги обліку даним первинних документів. Це надасть можливість провести якісно і своєчасно аудит матеріалів сільськогосподарського призначення, виявити помилки в веденні обліку, знизити витрати, а також поліпшити систему управління з метою залучення інвестицій в зелену енергетику.

Для удосконалення обліку матеріалів сільськогосподарського призначення запропоновані форми відомостей, а саме: ведення спеціалізованих первинних документів з обліку матеріалів сільськогосподарського призначення, правильності визначення первісною вартості матеріалів сільськогосподарського призначення в залежності від способу надходження, методів оцінки вибуття матеріалів сільськогосподарського призначення, заповнення книги обліку за даними первинних документів. Це допоможе урегулювати та спростити ведення обліку та складання фінансової звітності, а також попередити виникнення помилок та допоможе поліпшити систему управління з метою залучення інвестицій в зелену енергетику.

Currently, in Ukraine, many lands that were involved in agricultural activities are located in the occupied territories or hostilities are taking place on them, and they cannot be used for their intended purpose. Further products grown by the enterprise depend on the quality of agricultural materials. Correct accounting and audit of agricultural materials ensure the stability of the enterprise, therefore the topic of research for the management system for the purpose of attracting investments in green energy is very relevant.

The purpose of the study is to improve the accounting and audit of agricultural materials as a basis for the organization and methodology of internal and external control of the management system in order to attract investments in green energy.

The purpose of the audit of materials for agricultural purposes is to express an independent opinion of the auditor regarding the correctness of accounting and display in financial statements of materials for agricultural purposes.

The task of conducting an audit of materials for agricultural purposes is to check: the presence of specialized primary documents for the accounting of materials for agricultural purposes, the correctness of determining the initial value of materials for agricultural purposes depending on the method of receipt, methods for assessing the disposal of materials for agricultural purposes, compliance of data accounting books with data of primary documents.

The work improved the audit of agricultural award materials, which, unlike the existing ones, include: a questionnaire, a general audit plan, an audit program and working documents for each procedure. The developed working documents make it possible to check: the presence of specialized primary documents for the accounting of agricultural materials, the correctness of determining the initial value of agricultural materials depending on the method of receipt, methods of assessing the disposal of agricultural materials, compliance with the data of the accounting book data of primary documents. This will provide an opportunity to conduct a high-quality and timely audit of agricultural materials, identify errors in accounting, reduce costs, and improve the management system in order to attract investments in green energy.

In order to improve the accounting of materials for agricultural purposes, information forms are proposed, namely: keeping specialized primary documents for accounting for materials for agricultural purposes, the correctness of determining the initial value of materials for agricultural purposes depending on the method of receipt, methods for assessing the disposal of materials for agricultural purposes, filling accounting books based on the data of primary documents. This will help regulate and simplify accounting and financial reporting, as well as prevent errors and help improve the management system to attract investments in green energy.

Ключові слова: облік, аудит, матеріали, сільськогосподарське призначення, план, програма, робочі документи, організація, методика, внутрішній та зовнішній контроль, система управління, інвестиції, зелена енергетика.

Keywords: accounting, audit, materials, agricultural purpose, plan, program, working documents, organization, methodology, internal and external control, management system, investments, green energy.

ВСТУП

На даний час в Україні багато земель, які були задіяні у сільськогосподарській діяльності знаходяться на окупованих територіях або на них відбуваються бойові дії та вони не можуть

бути використані за своїм призначенням. Від якості матеріалів сільськогосподарського призначення залежить подальша продукція, що вирощується підприємством. Правильність ведення обліку та проведення аудиту матеріалів

Таблиця 1. Анкета перевірки матеріалів сільськогосподарського призначення

№	Зміст питання	Варіанти відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
1	Чи використовуються спеціалізовані форми первинних документів?				
2	Як надходять матеріали сільськогосподарського призначення на підприємство: - придбання за плату; - виготовлення власними силами; - внесення в статутний капітал; - одержано безоплатно; - обмін на подібні; - обмін на неподібні?				
3	Який метод вибуття матеріалів сільськогосподарського призначення використовується на підприємстві: - середньозваженої собівартості за місяць; - середньозваженої собівартості на дату вибуття; - ФІФО?				
4	Чи призначені матеріально-відповідальні особи за матеріалами сільськогосподарського призначення?				
5	Чи проводиться інвентаризація матеріалів сільськогосподарського призначення?				
6	Чи були виявлені нестачі матеріалів сільськогосподарського призначення?				
7	Якою кореспонденцією рахунків відображається надходження матеріалів сільськогосподарського призначення: Дт 208 Кт 631 Дт 205 Кт 631 Дт 201 Кт 631				
8	Якою кореспонденцією рахунків відображається списання матеріалів сільськогосподарського призначення на виробництво: Дт 23 Кт 208 Дт 91 Кт 208 Дт 90 Кт 208				

Джерело: складено авторами.

сільськогосподарського призначення забезпечую стабільність роботи підприємства, тому тема дослідження для системи управління з метою залучення інвестицій в зелену енергетику дуже актуальна.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемними питаннями обліку та аудиту виробничих запасів займалися такі вітчизняні вчені: Бутинець Ф.Ф., Кулаковська Л.П., Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Піча Ю.В., Подמשальська Ю.В., Салига С.Я., Сахарцева І.І.,

Усач Б.Ф. та інші. Автори розглядають дане питання зі своєї точки зору та акцентують увагу на різних аспектах проведення перевірки. Проте саме питання обліку та аудиту матеріалів сільськогосподарського призначення, а саме: розробки плану, програми та робочих документів недостатньо розкрито і потребує подальшого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Постановка завдання є удосконалення обліку та аудиту матеріалів сільськогосподарського призначення як основи для організації і методики внутрішнього та зовнішнього контролю системи управління з метою залучення інвестицій в зелену енергетику.

Метою аудиту матеріалів сільськогосподарського призначення є висловлення незалежної думки аудитора щодо правильності ведення обліку та відображення у фінансовій звітності матеріалів сільськогосподарського призначення.

Завдання проведення аудиту матеріалів сільськогосподарського призначення полягає у перевірці: наявності спеціалізованих первинних документів з обліку матеріалів сільськогосподарського призначення, правильності визначення первісною вартості матеріалів сільськогосподарського призначення в залежності від способу надходження, методів оцінки вибуття матеріалів сільськогосподарського призначення, відповідності даних книги обліку даним первинних документів.

Анкету перевірки матеріалів сільськогосподарського призначення подано в таблиці 1.

Загальний план аудиту матеріалів сільськогосподарського призначення (табл. 2). План аудиту матеріалів сільськогосподарського призначення є документом організаційно-методологічного характеру та складається з переліку

Таблиця 2. Загальний план матеріалів сільськогосподарського призначення

Етапи аудиту	Процедури аудиту	ПІБ аудитора	Термін перевірки
Підготовчий	Ознайомлення з документами підприємства		
Основний	Перевірка наявності спеціалізованих первинних документів з обліку матеріалів сільськогосподарського призначення		
	Перевірка правильності визначення первісною вартості матеріалів сільськогосподарського призначення в залежності від способу надходження		
	Перевірка методів оцінки вибуття матеріалів сільськогосподарського призначення		
	Перевірка відповідності даних книги обліку даним первинних документів		
Заключний	Надання рекомендацій за результатами аудиту		

Джерело: складено авторами.

Таблиця 3. Програма матеріалів сільськогосподарського призначення

Процедури аудиту	Мета аудиту	Задачі аудиту	Докази аудиту	Код робочих документів	ПІБ перевіряючого	Термін проведення аудиту
Перевірка наявності спеціалізованих первинних документів з обліку матеріалів сільськогосподарського призначення	Впевнитись у наявності спеціалізованих первинних документів з обліку матеріалів сільськогосподарського призначення	Перевірити наявність на підприємстві спеціалізованих первинних документів з обліку матеріалів сільськогосподарського призначення. Перевірити правильність заповнення спеціалізованих первинних документів з обліку матеріалів сільськогосподарського призначення	Лімітно-забірна картка на отримання матеріальних цінностей, Акт про використання мінеральних, органічних і бактеріальних добрив та засобів хімічного захисту рослин, Акт витрати насіння і садивного матеріалу, Акт на списання виробничого та господарського інвентарю, Товарна накладна, Накладна (внутрішньогосподарського призначення), Книга складського обліку	МСГП-1		
Перевірка правильності визначення первісної вартості матеріалів сільськогосподарського призначення в залежності від способу надходження	Впевнитись у правильності визначення первісної вартості матеріалів сільськогосподарського призначення в залежності від способу надходження	Перевірити правильності визначення первісної вартості матеріалів сільськогосподарського призначення в залежності від способу надходження. Перевірити правильність застосування оцінки запасів гідно з НП(С)БО 9 «Запаси»	Наказ про облікову політику, первинні документи з надходження матеріалів сільськогосподарського призначення	МСГП-2		
Перевірка методів оцінки вибуття матеріалів сільськогосподарського призначення	Впевнитись у правильності оцінки вибуття матеріалів сільськогосподарського призначення	Перевірити правильності оцінки вибуття матеріалів сільськогосподарського призначення. Перевірити правильність обрання методів оцінки вибуття матеріалів сільськогосподарського призначення	Наказ про облікову політику, первинні документи з вибуття матеріалів сільськогосподарського призначення	МСГП-3		
Перевірка відповідності даних книги обліку даним первинних документів	Впевнитись у відповідності даних книги обліку даним первинних документів	Перевірити відповідності даних книги обліку даним первинних документів	Первинні документи, книга обліку	МСГП-4		

Джерело: складено авторами.

Таблиця 4. Перевірка наявності спеціалізованих первинних документів з обліку матеріалів сільськогосподарського призначення

Період	Лімітно-забірна картка на отримання матеріальних цінностей	Акт про використання мінеральних, органічних і бактеріальних добрив та засобів хімічного захисту рослин	Акт витрати насіння і садивного матеріалу	Акт на списання виробничого та господарського інвентарю	Товарна накладна	Накладна (внутрішньогосподарського призначення)	Книга складського обліку

Джерело: складено авторами.

робіт на основних етапах, термінів їх виконання із зазначенням відповідальних осіб за проведення перевірки.

Пропонуємо програму матеріалів сільськогосподарського призначення (табл. 2), яка включає в себе: перелік процедур аудиту; мету та задачі проведення аудиту кожної процедури; докази аудиту, які складаються з первинних документів, облікових регістрів та звітності

підприємства за кожною процедурою; коди робочих документів, які представляють собою шаблони таблиць для внесення виявлених помилок під час внутрішнього аудиту; зазначення відповідальних осіб та термінів проведення аудиту за кожною процедурою.

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань аудиту матеріалів сільськогосподарського призначення пропонуємо робочі

Таблиця 5. Перевірка правильності визначення первісною вартості матеріалів сільськогосподарського призначення в залежності від способу надходження

Шляхи надходження	Оцінка запасів	За даними підприємства	За даними аудиту	Відхилення
Придбання за плату	Собівартість запасів, яка складається з таких фактичних витрат: суми, що сплачуються згідно з договором постачальнику (продавцю) за вирахуванням непрямих податків; суми ввізного мита; суми непрямих податків у зв'язку з придбанням запасів, які не відшкодовуються підприємству; транспортно-заготівельні витрати; інші витрати, безпосередньо пов'язані з придбанням запасів і доведенням їх до стану, в якому вони придатні для використання у запланованих цілях.			
Виготовлення власними силами	Собівартість їх виробництва, яка включає: прямі матеріальні витрати; прямі витрати на оплату праці; інші прямі витрати; загальновиробничі витрати			
Внесок до капіталу	Погоджена із учасниками підприємства їх справедлива вартість			
Одержання безоплатно, обмін на неподібні запаси	Справедлива вартість			
Обмін на подібні запаси	Балансова вартість переданих запасів. Якщо балансова вартість переданих запасів перевищує їх справедливую вартість, то первісною вартістю отриманих запасів є їх справедлива вартість			

Джерело: складено авторами.

Таблиця 6. Перевірка методів оцінки вибуття матеріалів сільськогосподарського призначення

Вид матеріалів сільськогосподарського призначення	За даними підприємства	За даними аудиту			Відхилення
		середньозваженої собівартості за місяць	середньозваженої собівартості на дату вибуття	ФІФО	

Джерело: складено авторами.

Таблиця 7. Перевірка відповідності даних книги обліку даним первинних документів

Період	Первинний документ	Книга обліку	Відхилення

Джерело: складено авторами.

документи (табл. 4—7), які стануть обґрунтованими доказами якісного проведення аудиту матеріалів сільськогосподарського призначення для прийняття ефективних управлінських рішень.

Облік матеріалів сільськогосподарського призначення важко вести, оскільки багато первинних документів та облікових відомостей відсутні. Для удосконалення обліку матеріалів сільськогосподарського призначення запропо-

новані форми відомостей, а саме: ведення спеціалізованих первинних документів з обліку матеріалів сільськогосподарського призначення, правильності визначення первісною вартості матеріалів сільськогосподарського призначення в залежності від способу надходження, методів оцінки вибуття матеріалів сільськогосподарського призначення, заповнення книги обліку за даними первинних документів (таблиці 8—11).

Таблиця 8. Відомість ведення спеціалізованих первинних документів з обліку матеріалів сільськогосподарського призначення

Господарська операція	Лімітно-забірна картка на отримання матеріальних цінностей	Акт про використання мінеральних, органічних і бактеріальних добрив та засобів хімічного захисту рослин	Акт витрати насіння і садивного матеріалу	Акт на списання виробничого та господарського інвентарю	Товарна накладна	Накладна (внутрішньогосподарського призначення)	Книга складського обліку

Джерело: складено авторами.

Таблиця 9. Відомість правильності визначення первісною вартості матеріалів сільськогосподарського призначення в залежності від способу надходження

Шляхи надходження	Оцінка запасів	Вид запасів	Сума, грн
Придбання за плату	Собівартість запасів, яка складається з таких фактичних витрат: суми, що сплачуються згідно з договором постачальнику (продавцю) за вирахуванням непрямих податків; суми ввізного мита; суми непрямих податків у зв'язку з придбанням запасів, які не відшкодовуються підприємству; транспортно-заготівельні витрати; інші витрати, безпосередньо пов'язані з придбанням запасів і доведенням їх до стану, в якому вони придатні для використання у запланованих цілях.		
Виготовлення власними силами	Собівартість їх виробництва, яка включає: прямі матеріальні витрати; прямі витрати на оплату праці; інші прямі витрати; загальновиробничі витрати		
Внесок до капіталу	Погоджена із учасниками підприємства їх справедлива вартість		
Одержання безоплатно, обмін на неподібні запаси	Справедлива вартість		
Обмін на подібні запаси	Балансова вартість переданих запасів. Якщо балансова вартість переданих запасів перевищує їх справедливую вартість, то первісною вартістю отриманих запасів є їх справедлива вартість		

Джерело: складено авторами.

Таблиця 10. Відомість методів оцінки вибуття матеріалів сільськогосподарського призначення

Вид матеріалів сільськогосподарського призначення	Надходження			Метод оцінки			Метод оцінки згідно з наказом про облікову політику
	Дата	Кількість	Ціна	середньозваженої собівартості за місяць	середньозваженої собівартості на дату вибуття	ФІФО	

Джерело: складено авторами.

Таблиця 11. Відомість заповнення книги обліку за даними первинних документів

Період	Вид запасів	Первинний документ	Книга обліку

Джерело: складено авторами.

ВИСНОВКИ

У роботі удосконалено аудит матеріалів сільськогосподарського призначення, які на відміну від існуючих включають: анкету, загальний план аудиту, програму аудиту та робочі документи до кожної процедури. Розроблені робочі документи дозволяють перевірити: наявності спеціалізованих первинних документів з обліку матеріалів сільськогосподарського призначення, правильності визначення первісною вартості матеріалів сільськогосподарського призначення в залежності від способу надходження, методів оцінки вибуття матеріалів сільськогосподарського призначення, відповідності даних книги обліку даним первинних документів. Це надасть можливість провести якісно і своєчасно аудит матеріалів сільськогосподарського призначення, виявити помилки в веденні обліку, знизити витрати, а також поліпшити систему управління з метою залучення інвестицій в зелену енергетику.

Для удосконалення обліку матеріалів сільськогосподарського призначення запропоновані форми відомостей, а саме: ведення спеціалізованих первинних документів з обліку матеріалів сільськогосподарського призначення, правильності визначення первісною вартості

матеріалів сільськогосподарського призначення в залежності від способу надходження, методів оцінки вибуття матеріалів сільськогосподарського призначення, заповнення книги обліку за даними первинних документів. Це допоможе урегулювати та спростити ведення обліку та складання фінансової звітності, а також попередити виникнення помилок та допоможе поліпшити систему управління з метою залучення інвестицій в зелену енергетику.

Література:

1. Меліхова Т. О., Левтєрова Л. В. Методичні підходи до проведення внутрішнього аудиту виробничих запасів на сільгосппідприємстві. Агросвіт. 2020. № 2. С. 10—17. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.2.10

2. Меліхова Т. О., Балашова Ю. О. Удосконалення внутрішнього аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства. Ефективна економіка. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7503> (дата звернення: 17.10.2023).

3. Меліхова Т. О., Ніколаєнко Н. С. Розробка програми аудиту виробничих запасів для підвищення фінансової безпеки підприємства. Економіка та держава. 2017. № 1. С. 51—55.

4. Меліхова Т. О., Градобік А. О. Удосконалення документування обліку та аудиту запасів на підприємстві. Ефективна економіка. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8331> (дата звернення: 17.10.2023).

5. Melikhova, T. and Hradobik, A. (2020), "Improving documentation of inventory accounting and auditing at the enterprise", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8331> (Accessed 17 Oct 2023).

6. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Аудит : навч.-метод. посібник. Запоріжжя : ЗДІА, 2016. 184 с.

7. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Організація і методика аудиту : навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2015. 190с.

8. Меліхова Т.О. Економічна безпека підприємства: формування, контроль, ефективність: монографія. Херсон:Видавничий дім "Гельветика", 2018. 632 с.

9. Меліхова Т.О., Федоров І.О. Внутрішній контроль виробничих запасів для своєчасного виявлення загроз в системі управління фінансової безпеки підприємства . Агросвіт, 2018. № 2. С. 63—70.

10. Макаренко А.П. Державний фінансовий контроль / А.П. Макаренко, І. Я. Максименко, Т.О. Меліхова, О. П. Зоря навч. посібник для вnz : [гриф ЗДІА] — Запоріжжя : ЗДІА, 2017. — 280 с.

11. Maksymenko I., Melikhova T. Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, Volume 3 Number 5. Riga: Publishing House "Baltija Publishing", 2017, P. 268—275.

12. Меліхова Т.О., Височина В.В. Розробка програми аудиту витрат на виробництво для підвищення фінансової безпеки підприємства. Економіка та держава, 2018. № 1. С. 69—75.

13. Меліхова Т.О., Лукашова М.А. Удосконалення методики внутрішнього аудиту розрахунків з підзвітними особами для підвищення економічної безпеки підприємства. Ефективна економіка. 2019. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6826>

14. Меліхова Т.О., Журавель К.О. Методичні підходи до проведення внутрішнього аудиту товарів для своєчасного виявлення загроз в системі управління економічної безпеки підприємства. Інвестиції: практика та досвід, 2019. № 2. С. 56—63.

15. Maksymenko I., Melikhova T., Zorya O., Fatiukha N., Chumak O. Fiscal audit development in the system of budget process management.

Academy of Accounting and Financial Studies journal, 2018. vol. 22, is. 6, 7 p.

16. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Подмешальська Ю.В., Чакалова Н.С. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник. Запоріжжя : ЗДІА, 2018. 602 с.

17. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Теорія і методика документування в обліку та аудиті : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за рівнем бакалавра зі спеціальності 071 "Облік і оподаткування" за денною та заочною формою навчання, Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 400 с.

18. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Подмешальська Ю. В., Чакалова Н. С. Теорія бухгалтерського обліку : навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 071 "Облік і оподаткування" освітньо-професійної програми "Оподаткування, облік, контроль в управлінні підприємством". Запоріжжя : ЗНУ, 2022. 516 с.

19. Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Кутчак Ю. М. Фінансовий облік II : навчальний посібник для здобувачів рівня вищої освіти бакалавра спеціальності 071 "Облік і оподаткування" освітньо-професійної програми "Оподаткування, облік, контроль в управлінні підприємством". Запоріжжя : ЗНУ, 2023. 368 с.

20. Меліхова Т. О., Штепа В. В. Удосконалення оподаткування, обліку та аудиту податку на додану вартість для поліпшення податкового планування. Агросвіт. 2020. № 22. С. 34—42. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.22.34

21. Меліхова Т. О., Бойко М. Ю. Розробка програми аудиту податку на додану вартість для підвищення фінансової безпеки підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 1. С. 34—39.

22. Меліхова Т. О., Федорова Л. А. Удосконалення методики внутрішнього контролю податку на прибуток для підвищення економічної безпеки підприємства. Ефективна економіка. 2018. № 12. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6798> (дата звернення: 20.10.2023).

23. Melikhova, T. and Bykova, M. (2017), "The development of the income tax audit programme for increasing the financial security at the enterprise", *Agrosvit*, vol. 1—2, pp. 19—25.

References:

1. Melikhova, T. and Lievtierova, L. (2020), "Methodical approaches for realization the internal audit of the production inventory at the agricultural enterprise", *Agrosvit*, vol. 2, pp. 10—17.

2. Melikhova, T. O. and Balashova, Yu. O. (2019), "Improvement of the internal audit of inventory for improving financial security", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7503> (Accessed 17 Oct 2023).
3. Melikhova, T. and Nikolaenko, N. (2017), "The development of audit in inventory for improving financial security at the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 51—55.
4. Melikhova, T. and Hradobik, A. (2020), "Improving documentation of inventory accounting and auditing at the enterprise", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8331> (Accessed 17 Oct 2023).
5. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), *Audyt [Audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
6. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2015), *Orhanizatsiya i metodyka audyt [Organization and method of audit]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
7. Melikhova, T.O. (2013), "Determination of expenses of the economic activity of the enterprise", *Zhurnal "Biznes Inform"*, vol. 3, pp. 254—258.
8. Melikhova, T.O. (2018), *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: formyrovanye, kontrol', efektyvnist' [Economic security of the enterprise: formation, control, efficiency]*, Kherson, Ukraine.
9. Melikhova, T.O. and Fedorov, I.O. (2018), "Internal control of inventory for timely detection of threats in the system of financial security management of the enterprise", *Ahrosvit*, vol. 2, pp. 63—70.
10. Makarenko, A.P. Maksymenko, I. YA. Melikhova, T. O. and Zorya, O.P. (2017), *Derzhavnyy finansovyy kontrol' [State financial control]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
11. Maksymenko, I. and Melikhova, T. (2017), "Accounting and analytical procurement of state financial control and directions of its implementation in Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 3, No. 5, pp. 268—275.
12. Melikhova, T.O. and Vysochyna, V.V. (2018), "Development of a program for auditing production costs to improve the financial safety of the enterprise", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 69—75.
13. Melikhova, T. and Lukashova, M. A. (2019), "Improvement of the methodology of accounts internal audit with accountable persons for improving the economic security of the enterprise", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6826> (Accessed 16 Dec 2019). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.1.30
14. Melikhova, T.O. and Zhuravel', K.O. (2019), "Methodical approaches to conducting internal audit of goods for timely detection of threats in the system of management of economic security of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 56—63.
15. Maksymenko, I. Melikhova, T. Zorya, O. Fatiukha, N. and Chumak, O. (2018), "Fiscal audit development in the system of budget process management", *Academy of Accounting and Financial Studies journal*, vol. 22, pp. 6, 7.
16. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. Podmeshalska, Y.V. and Chakalova, N.S. (2018), *Bukhhaltersky oblik: navch.-metod. posibnyk [Accounting: teaching method. manual]*, ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
17. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O. and Chakalova, N.S. (2020), *Teoriya i metodyka dokumentuvannya v obliku ta audyti [Theory and methods of documentation in accounting and auditing [Теорія і методика документування в обліку та аудиті]]*, ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.
18. Makarenko, A.P., Melikhova, T. O., Podmeshalska, Y. V. and Chakalova, N.S. (2022), *Teoriya bukhalters'koho obliku. Theory of accounting: a study guide for higher education bachelor degree holders [Теорія бухгалтерського обліку]*, ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.
19. Makarenko, A. P., Melikhova, T. O. and Kutchak Yu. M. (2023), *Finansovyy oblik II. Financial accounting II [Фінансовий облік II]*, ZNU, Zaporizhzhya, Ukraine.
20. Melikhova, T. and Shtepa, V. (2020), "Improving taxation, accounting and auditing of value added tax to improve tax planning", *Agrosvit*, vol. 22, pp. 34—42. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.22.34
21. Melikhova, T. and Boyko, M. (2017), "The audit development of the value-added tax for improving the financial security of the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 1, pp. 34—39.
22. Melikhova, T. and Fedorova, L. (2018), "Improvement of profit tax internal control method for rising enterprise economic security", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6798> (Accessed 20 Oct 2023).
23. Melikhova, T. and Bykova, M. (2017), "The development of the income tax audit programme for increasing the financial security at the enterprise", *Agrosvit*, vol. 1—2, pp. 19—25.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2023 р.

УДК 657

I. Levchenko,PhD, Associate Professor of the Department of International Economic Relations and Tourism,
National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic", Poltava, UkraineORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7068-8320>**I. Chychkalo-Kondratska,**

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Head of the Department International Economic Relations and Tourism

National University "Yuri Kondratyuk Poltava polytechnic", Poltava, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3123-841X>**M. Pashko,**

student, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic", Poltava, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-8351-0142>**D. Cherkaska,**

student, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic", Poltava, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-6260-7008>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.1.40

THE ROLE OF DOMESTIC TRANSPORT LOGISTICS IN THE WORLDWIDE SERVICE MARKET: CONTEMPORARY CHALLENGES

I. В. Левченко,доктор філософії, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та туризму,
Національний університет "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка", м. Полтава, Україна**I. Б. Чичкало-Кондрацька,**д. е. н., професор, завідувачка кафедри міжнародних економічних відносин та туризму,
Національний університет "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка", м. Полтава, Україна**М. Ю. Пашко,**

студентка, Національний університет "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка", м. Полтава, Україна

Д. А. Черкаська,

студентка, Національний університет "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка", м. Полтава, Україна

РОЛЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТРАНСПОРТНОЇ ЛОГІСТИКИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ПОСЛУГ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

The article presents transport logistics as a cornerstone of the overall state economic policy, serving not only domestic but also transit, export-import cargo transportation. The characteristics, advantages, and disadvantages of road, air, maritime, and pipeline transportation have been identified from the perspective of logistics management. It has been established that after the full-scale invasion by the aggressor country began in 2022, the significance and the pivotal role of rail transportation has only been magnified, as it is the railway that carries out the main export shipments, the conveyance of essential supplies for our Armed Forces as well as humanitarian aid, moreover, production enterprises owe their continuous operation to the railways. Therefore, the article focuses specifically on problem-solving and advancing the modernization of rail freight transportation. To eliminate the infrastructure constraints of railway transport between Ukraine and its neighboring countries, the article presents promising projects that require investment and deserve attention. As an example, in 2022, JSC "Ukrainian Railways" (Ukrzaliznytsia) initiated the restoration of a railway section on the Ukrainian-Romanian border that had remained neglected and unused since 2003. The complete restoration of this railway section will allow for the effective use of it for transporting goods from Ukraine to Romania.

A number of foreign infrastructure projects that offer opportunities to enhance the transportation of cargo from Ukraine has been analyzed, and it is essential for Ukraine to actively participate in these initiatives. These projects include the reconstruction of the European gauge railway through the Lviv region; the establishment of a new terminal for transporting Ukrainian goods by the Polish intermodal group Laude; proposals for transshipment of Ukrainian grain in the Polish port of Kolobrzeg, as well as its transportation through Croatia and Slovakia; repair of railways from the Ukrainian border to Romania.

У статті представлено транспортну логістику як основну загальної державної економічної політики, що обслуговує не тільки внутрішні, але і транзитні, експортно-імпортні перевезення вантажів. Рух товарів від продавця до споживача є дуже важливою ланкою бізнес-процесу, саме тому транспортний ринок був, є і буде актуальним, через що з'являється все більше операторів ринку вантажних перевезень, які готові задовільнити потреби споживачів в усіх видах транспорту. З точки зору логістичного менеджменту визначено особливості, переваги і недоліки автомобільного, авіаційного, морського, річкового, трубопровідного транспорту. Встановлено, що після повномасштабного вторгнення країни-агресора у 2022 році важливість і роль залізничного транспорту стала тільки сильнішою, так як саме залізничним транспортом здійснюються основні експортні перевезення, перевезення вантажів для потреб ЗСУ, а також гуманітарних вантажів, окрім того, саме завдяки залізничному транспорту здійснюється обслуговування виробничих підприємств. Тому, у статті зосереджено увагу саме на вирішенні проблем та модернізації вантажних перевезень у сфері залізничних перевезень. Для усунення інфраструктурних обмежень залізничного транспорту України з її країнами-сусідками у статті представлено перспективні проекти, що потребують інвестування і на які обов'язково потрібно звернути увагу. Наприклад, "Укрзалізниця" у 2022 році розпочала ремонт ділянки залізничної колії на українсько-румунському кордоні, яка до того була забута та не використовувалась з 2003 року. Повне відновлення цієї ділянки дозволить ефективно використовувати її для перевезення вантажів у Румунію з України.

Проаналізовано низку зарубіжних інфраструктурних проектів, які будуть сприяти можливості перевезення більшого обсягу вантажу з України і у яких обов'язково потрібно приймати активну участь. Такими проектами є: реконструкція Євроколії через Львівщину; введення польською інтермодальною групою Laude нового терміналу для транспортування вантажів з України; пропозиції щодо перевалки українського зерна у польський порт Колобжег, а також їх транспортування за допомогою Хорватії та Словаччини; ремонт залізничних колій від кордону України до Румунії.

Key words: logistics, transport, transportation, cargo, export-import transportation.

Ключові слова: логістика, транспорт, перевезення, вантаж, експортно-імпортні перевезення.

INTRODUCTION

Cargo transportation is an important element of any logistics system, and it plays an important role in economic relations both within the country and abroad. It is thanks to freight transportation that enterprises and companies have access to new markets by transporting goods over long distances. Such transportation is widely used both domestically and internationally. It plays an essential part in the development of all foreign economic relations, especially with non-CIS countries.

PROBLEM DEFINITION

On the other hand, freight transportation also presents disadvantages, including high costs and challenges related to accessibility in certain locations, and due to martial law, additional obstacles arise in this domain. Therefore, enhancing transportation infrastructure and minimizing the challenges associated with it become vital tasks to ensure the timely delivery of products and the continued operation of enterprises.

OBJECTIVE

The aim of this paper is to analyze the freight transportation services in the pre-war period and

to identify the changes caused by martial law, to study the problems faced by users and providers of such services, as well as to find ways to improve the efficiency of freight transportation.

FINDINGS

Transport is a significant aspect of the economy, and the level of overall economic development of each country heavily depends on the efficient operation of transport. Prior to the war, this sector was witnessing a rapid growth in competition among freight service providers, which encouraged carriers to introduce innovative technologies and other ways to improve the quality of services and to seek the development of transport relations.

Transport is the main pillar of the overall state economic policy, it includes not only domestic but also transit and export-import cargo transportation.

Ukraine has various types of transportation: road, air, maritime, and pipeline. Logistics management includes taking into account the characteristics, advantages, and disadvantages of each type of transport, which are illustrated in table 1 [1].

The movement of goods from the seller to the consumer is a very important element of the business process, which is why the transportation market has been, is and will be relevant. As a result, an increasing number of operators in the freight market are emerging, prepared to meet consumer needs and provide a wide range of transportation services. Market development trends can be observed using the data of the State Statistics Service of Ukraine in the section "Volume of transported cargo by type of transport". In 2021, the volume of cargo transported by rail reached 314.3 million tons, by maritime — 5.3 million tons, by road — 224 million tons, by air — 0.1 million tons, by pipeline transportation — 77.6 million tons [2].

According to these data, in 2021, rail transportation accounted for the largest share of transportation compared to other types (more than 50% of all transportation). However, such a dominant position of rail transportation is not typical for our neighboring countries, where the share of such transportation does not exceed 30%, and the most significant share is taken up by road transportation.

In 2021, railroad transportation accounted for 50.5% of all transportation, road transportation for 36%, pipeline transportation for 12.4%, maritime transportation for 0.85%, and air transportation for only 0.016%, as we can see in the chart.

The pricing policy of transport companies plays an important role in selecting the right vehicle for freight transportation. For example, in 2018, the cost of road transportation was 17 UAH/km on national and 13 UAH/km on international routes, with prices around 20 UAH/km in both cases. The breakdown of expenses is as follows: 47% — fuel costs; 17% — vehicle costs; 17% — driver costs; 13% — driver costs; 6% — other expenses.

When discussing rail transportation, it is worth mentioning JSC "Ukrainian Railways" (Ukrzaliznytsia), which in 2018 actively implemented a policy of dumping, as the price was below the market price and was set by the state. However, this year the Resolution of the Ministry of Infrastructure No. 209 was canceled and prices were set in accordance with market prices.

Meanwhile, sea transportation prices in Ukraine are considerably higher when compared to international standards. The expenses associated with international sea transportation exceeded that of Germany and France by 40%, and were also more than 30% higher than in the United States.

Table 1. Advantages and disadvantages of the various types of transportation

Type of transportation	Advantages	Disadvantages
Road	- a wide range of carriers; - less stringent requirements for cargo packaging; - transportation of small quantities of goods is possible; - fast delivery.	- high costs of long-distance transportation; - dependence on weather and road conditions; - low level of productivity.
Air	- high reliability; - the highest level of delivery speed; - possibility of long-distance transportation.	- high cost of long-distance transportation; - dependence on weather conditions.
Sea	- low cost of long-distance transportation; - possibility of long-distance transportation; - high carrying capacity; - high throughput.	- low delivery speed; - infrequent shipments; - strict packaging requirements; - the availability of equipped ports is required; - dependence on natural conditions.
River	- low cost; - high throughput.	- seasonality of work; - limited capacity; - dependence on weather conditions.
Pipeline	- high safety; - low cost.	- inability to transport small amounts of cargo; - limited number of transportable types of cargo.

Air cargo transportation is more commonly used in foreign markets than in domestic ones, as evidenced by statistics for 2021, where air transportation did not exceed 0.1 million tons.

The war in Ukraine has had a significant impact on the freight transportation industry. Moreover, it is not just Ukraine that is experiencing problems, but the entire trade flow between China and Europe. Currently, sea lanes are blocked, some logistics companies are temporarily shutting down their operations, and air transportation is becoming increasingly expensive.

Currently, all road transportation passing through Ukraine is experiencing major delays either because it is "stuck" in the country or because it has to be redirected through neighboring countries. In the latter case, increased border controls may cause further delays.

Numerous global logistics companies have completely ceased all operations in Ukraine, thereby significantly complicating the further

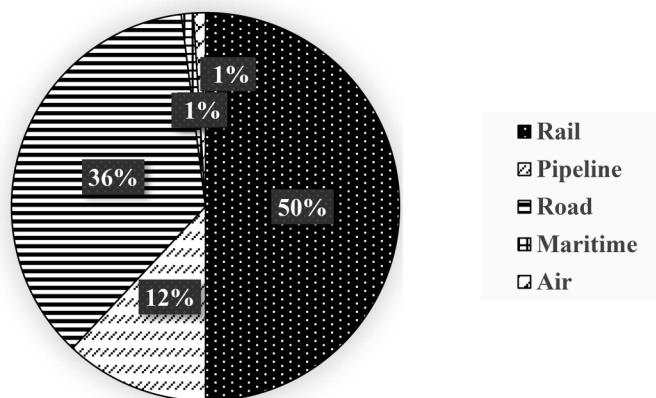


Fig. 1. Transportation Types in Ukraine's Total Freight Transportation in 2021

movement of any cargo through the country [3—5].

Some of the main changes caused by the war include the transformation of the logistics sector and the distribution of the supply chain. Railroad transportation is unable to cope with the increase in the transportation of Ukrainian grain. Capacity is too low, and long-term investments in this area are too risky and therefore unattractive. At present, queues for some cargoes for rail transit are estimated on a monthly basis.

Another significant change was the revocation of road transportation licenses. On April 28, 2022, the Agreement on Road Freight Transportation was signed, according to which Ukrainian road carriers have the right to temporarily transport goods to the European Union without a special transportation permit.

In the meantime, the number of carriers in Ukraine has increased significantly due to the simplification of requirements for obtaining a special carrier license. Thus, now anyone who has a driver's license of a sufficient category and wants to provide freight transportation services can easily obtain the necessary documents to carry out such activities. The simplification of this requirement was indeed imperative, as a number of the drivers, who provided the relevant services were recruited for military service and are now defending our country, meaning that their number has decreased, while the demand for transportation has increased significantly due to the fact that all cargo transportation overseas is now carried out by road.

Ukraine is one of the largest exporters of grain, but since the main route through which this product was previously exported, the Black Sea, is now inaccessible and there are no alternatives to sea transportation, it greatly harms the country's economic situation.

After the full-scale invasion by the aggressor country began in 2022, the significance and the pivotal role of rail transportation has only been magnified, as it is the railway that carries out the main export shipments, the conveyance of essential supplies for our Armed Forces as well as humanitarian aid, moreover, production enterprises owe their continuous operation to the railways. Therefore, we decided to focus our attention precisely on solving problems and modernizing cargo transportation in the field of railway transportation.

In our opinion, an important aspect for solving such problems is to refer to the experience of other countries in the past years, their actions to reform freight transportation by railway after the II World War.

In the latter half of the 20th century, numerous countries faced the fact that railway systems were unable to compete with alternative modes of transportation and failed to adequately fulfill the demand for high-quality logistics services.

The United States of America decided to respond to this challenge by implementing a strategy of tariff policy liberalization, aimed at enticing fresh players into the railroad industry and motivating them to enhance their services. This policy centered on guaranteeing adequate revenues for the railroads, diminishing the state's control over pricing rates, permitting individual agreements between railroads and their clientele, and mandating that prices established for one customer be uniformly applicable to all customers.

The initiation of this reform proved to be a decision yielding positive outcomes for the country: while the number of railroad lines decreased, their profitability significantly increased; the railways' share in national cargo transportation surpassed the 40% mark, and cargo turnover experienced a remarkable growth of 57%.

When it comes to the European Union, there was no unified system of railroad reforms until the 1980s. Their approach to addressing this issue involved the establishment of distinct infrastructure companies, with one entity serving as a transportation operator and the other assuming responsibilities for infrastructure management. This separation persisted even in cases where both companies fell under the governance of a state-owned holding entity, as observed in countries such as Poland, Germany, Belgium, and Austria.

Four components of the legal framework for European railway reforms have been formulated thus far. While the outcomes of these reforms cannot yet be unequivocally assessed as positive or negative, it can be observed that the railway sector's role within the EU transportation landscape is gradually expanding [4].

It is crucial to consider Ukraine's unique circumstances and its current status when contemplating modifications to the railway system, but the changes are very necessary. With a total projected decline in GDP of 30—50% as a result of Russia's military invasion, the decline in rail transportation is currently 70%. Meanwhile, the redirection of cargo from Ukrainian ports to railroads spanning from the northern regions of Ukraine towards the European Union appears to not be particularly effective for the following reasons [6—10]:

- the inability of the EU rail systems to handle large volumes of freight traffic, due to the very

considerable difference in the share of rail transportation within the modal structure of freight transportation in the EU and Ukraine;

— different widths of railway gauge used in Ukraine (1520 mm) and the EU (1435 mm), resulting in the need to replace bogies or move cargo to wagons with the required wheel gauge at border crossing points, thus causing significant downtime and delays, leading to additional costs and hindering the optimal utilization of available crossing capacity.

— different dimensions of Ukrainian and EU rolling stock. Often, large Ukrainian railcars may encounter restrictions when operating on European railways due to potential issues with damaged tunnels and bridges.

To eliminate infrastructural limitations of railway transport of Ukraine with its neighboring countries, there are, in our opinion, promising projects that require investment and that must be paid attention to.

As an example, in 2022, Ukrzaliznytsia initiated the restoration of a railway section on the Ukrainian-Romanian border that had remained neglected and unused since 2003. This ongoing effort aims to revitalize the track and will enable efficient transportation of goods between Ukraine and Romania.

Furthermore, there is a project to restore the 20 km-long Chop-Uzhhorod European gauge railway. This initiative will facilitate direct connections between the regional center of Zakarpattia and several European cities, including Vienna, Bratislava, Belgrade, Budapest, Prague, and Dresden, with minimal time and logistical costs.

The construction of a 42 km-long European railway line from Vadul to Siret to Chernivtsi will advance the development of rail transportation connections with Romania, Turkey, and Bulgaria.

The extension of the 1435 mm railroad track from Kovel to Lutsk and from Mostyska station to Lviv offers significant potential for establishing unobstructed rail connections with Poland and the Baltic States, enhancing regional transportation networks.

Furthermore, there are several foreign infrastructure projects that offer opportunities to enhance the transportation of cargo from Ukraine, and it is essential for Ukraine to actively participate in these initiatives. These projects include the reconstruction of the European gauge railway through the Lviv region; the establishment of a new terminal for transporting Ukrainian goods by the Polish intermodal group Laude; proposals for transshipment of Ukrainian grain in the Polish port of Kolobrzeg, as well as its transportation through

Croatia and Slovakia; repair of railways from the Ukrainian border to Romania.

Additionally, an impactful initiative for the modernization and efficient development of railways is the Free Rail plan, which Lithuanian Railways (Lietuvos geležinkeliai) and Ukrainian Railways (Ukrzaliznytsia) agreed to implement on May 11, 2023. This plan aims to establish a railway operation model tailored to the Baltic region, aligning with EU standards while accommodating the wider gauge used in Lithuania, Ukraine, and other former Soviet countries. LTG (Lithuanian Railways) envisions full integration into the Western European transportation system by 2030.

CONCLUSION

This study underscores the pivotal role of transportation in driving the economic development of Ukraine, both during times of peace and in the context of wartime. Within the diverse landscape of goods transportation, each transport system plays a unique and vital role, contributing to the overall modal structure of freight logistics within the country. Given the significance of rail transport in the broader freight network, optimizing its potential emerges as a critical imperative. Exploring international best practices offers valuable insights into the optimization of our railway system. This can be achieved through a range of strategies, including tariff policy liberalization, attracting fresh talent and expertise to the railway industry, encouraging self-improvement, and establishing dedicated and distinct infrastructure companies. Additionally, a crucial aspect is the revival of previously dormant rail connections between Ukraine and neighboring nations, as well as active participation in foreign infrastructure initiatives.

Література:

1. Аналіз ринку вантажних перевезень в Україні. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-6_0-pages-247_253.pdf. (дата звернення 16.10.2023).
2. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення 16.10.2023).
3. What effect will the war in Ukraine have on freight and supply chains? URL: <https://www.charleskendall.com/news/what-effect-will-the-war-in-ukraine-have-on-freight-and-supply-chains>. (дата звернення 20.10.2023).
4. Залізничний транспорт. URL: https://stud.com.ua/23441/logistika/zaliznichniy_transport. (дата звернення 20.10.2023).

5. Halona I., Sokhatska O., Sokhatskyi O., Levchenko I., Chaplinskyi W. War as an Influencing Factor on the Logistics Management Processes of Foreign Economic Activity of Enterprises. Review of Economics and Finance, 2023, No. 21, P. 661—668. Available at: <https://refpress.org/ref-vol21-a70/>. <http://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/13174>. (дата звернення 20.10.2023).

6. Аграрії пропонують побудувати в Польщі 300 км ширококоліїної залізниці. URL: https://cfts.org.ua/news/2022/06/03/agrari_proponuuyut_pobuduvati_v_polschi_300_km_shirokokoliyno_zaliznitsi_70477. (дата звернення 20.10.2023).

7. Молдова розпочала ремонт залізничних колій від кордону України до Румунії. URL: <https://gmk.center/ua/news/moldova-nachala-remont-zh-d-putej-ot-granicy-ukrainy-do-rumynii/>. (дата звернення 20.10.2023).

8. Румунія відремонтує залізничні колії для перевезення вантажів з України. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/05/2/686518/>. (дата звернення 16.10.2023).

9. Хорватія пропонує Україні свої порти для транспортування зерна. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/horvatiya-proponuje-ukrajini-svoji-porti-dlya-transportuvannya-zerna-847967.html>. (дата звернення 21.10.2023).

10. Словаччина пропонує транспортувати українське зерно залізницею. URL: <https://urm.media/slovachchina-proponuye-transportuvati-ukrayinske-zerno-zalizniczeyu/>. (дата звернення 20.10.2023).

Enterprises", Review of Economics and Finance, vol. 21, pp. 661—668, available at: <https://refpress.org/ref-vol21-a70/>. <http://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/13174> (Accessed 20.10.2023).

6. Cfts.org.ua, (2022), "Farmers propose to build 300 km of broad-gauge railroad in Poland", available at: https://cfts.org.ua/news/2022/06/03/agrari_proponuuyut_pobuduvati_v_polschi_300_km_shirokokoliyno_zaliznitsi_70477 (Accessed 20.10.2023).

7. Gmk.center, (2023), "Moldova starts repairing railroad tracks from the Ukrainian border to Romania", available at: <https://gmk.center/ua/news/moldova-nachala-remont-zh-d-putej-ot-granicy-ukrainy-do-rumynii/> (Accessed 20.10.2023).

8. Epravda, (2023), "Romania will repair railroad tracks for the transportation of goods from Ukraine", available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/05/2/686518/> (Accessed 20.10.2023).

9. Glavcom, (2023), "Croatia offers Ukraine its ports for grain transportation", available at: <https://glavcom.ua/country/incidents/horvatiya-proponuje-ukrajini-svoji-porti-dlya-transportuvannya-zerna-847967.html> (Accessed 21.10.2023).

10. Urm.media, (2023), "Slovakia suggests transporting Ukrainian grain by rail", available at: <https://urm.media/slovachchina-proponuye-transportuvati-ukrayinske-zerno-zalizniczeyu/> (Accessed 20.10.2023).

Стаття надійшла до редакції 19.12.2023 р.

References:

1. Business-inform (2023), "Analysis of the freight transportation market in Ukraine", available at: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-6_0-pages-247_253.pdf (Accessed 16.10.2023).

2. Ukrstat, (2022), "State Statistics Service of Ukraine", available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 16.10.2023).

3. Charleskendall, (2023), "What effect will the war in Ukraine have on freight and supply chains", available at: <https://www.charleskendall.com/news/what-effect-will-the-war-in-ukraine-have-on-freight-and-supply-chains> (Accessed 20.10.2023).

4. Stud.com.ua, (2023), Rail transportation. available at: https://stud.com.ua/23441/logistika/zaliznichniy_transport (Accessed 20.10.2023).

5. Halona, I. Sokhatska, O. Sokhatskyi, O. Levchenko, I. and Chaplinskyi, W. (2023), "War as an Influencing Factor on the Logistics Management Processes of Foreign Economic Activity of

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України

з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 332.3

І. В. Юрченко,

к. е. н, старший науковий співробітник відділу земельних відносин та природокористування,
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4967-1994>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.1.46

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

I. Yurchenko,

PhD in Economics, Senior Research Fellow of the Department of Land Relations
and Nature Management, National Scientific Center "Institute of Agrarian Economy"

MAIN PROBLEMS OF THE AGRICULTURAL LAND MARKET IN UKRAINE

У статті досліджено ринок земель сільськогосподарського призначення України, встановлено основні проблеми його функціонування. За допомогою порівняння здійснено співставлення ринку земель України з ефективним досвідом функціонування ринків країн Європейського Союзу. Визначені підготовчі заходи та реальний стан готовності кадастрової системи України, а саме організації доступу до кадастрової, геодезичної та картографічної інформації стосовно всіх наявних земель сільськогосподарського призначення, в контексті забезпечення функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення перед та після його відкриття.

Проведено комплексний аналіз ринку земель України в контексті його інформаційного, інституціонального та нормативно-правового забезпечення. Здійснено огляд досвіду країн Європейського Союзу щодо створення, діяльності та участі в ринку земель сільськогосподарського призначення відповідних земельних агенцій. Досліджено суб'єктний склад ринку земель України та країн Європейського Союзу, в частині здійснення розпорядження землями сільськогосподарського призначення державної власності.

Розкрито основну мету запуску ринку земель, реальну дієвість та спрямованість механізму переважного права купівлі земель сільськогосподарського призначення в Україні. Доведено необхідність інституціонального забезпечення українського ринку земель шляхом створення державної земельної агенції. Розвиток фермерських господарств сімейного типу визначено, як мету розвитку не тільки ринку земель сільськогосподарського призначення країн Європейського союзу, а і головним вектором розвитку аграрного сектору держав-учасників.

Досліджено ринок земель сільськогосподарського призначення України в контексті створення умов розвитку фермерських господарств. Проведено огляд та порівняння досвіду Європейських країн з Україною щодо обмеження гранично дозволених земельних площ у власності фізичних та юридичних осіб.

Надана оцінка щодо євроінтеграції в частині відповідності побудови та функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні та країн Європейського Союзу. Визначено основні чинники через які український ринок земель сільськогосподарського призначення не виправдав покладені на нього сподівання.

The article examines the agricultural land market of Ukraine and identifies the main problems of its functioning. With the help of a comparison, the land market of Ukraine was compared with the effective experience of the functioning of the markets of the European Union countries. Preparatory measures and the real state of readiness of the cadastral system of Ukraine, namely the organization of access to cadastral, geodetic, and cartographic information regarding all available agricultural land, in the context of ensuring the functioning of the agricultural land market before and after its opening, have been established.

A comprehensive analysis of the land market of Ukraine in the context of its informational, institutional, and regulatory support was carried out. A review of the experience of the countries of the European Union regarding the creation, activity, and participation in the agricultural land market of the relevant land agencies was carried out. The subject composition of Ukraine's land market and European Union countries was studied in terms of the disposal of state-owned agricultural land.

The main purpose of launching the land market, the real effectiveness and orientation of the mechanism of the preferential right to purchase agricultural land in Ukraine are revealed. The need for institutional support of the Ukrainian land market through creating a state land agency has been proven. The development of family-type farms is defined as the goal of developing not only the agricultural land market of the European Union countries but also the main vector of the development of the agricultural sector of the participating states.

The agricultural land market of Ukraine was studied in the context of creating conditions for the development of farms. A review and comparison of the experience of European countries with Ukraine regarding the limitation of maximum permitted land areas owned by individuals and legal entities was conducted.

An assessment of European integration in terms of the compliance of the construction and functioning of the agricultural land market in Ukraine and the countries of the European Union is given. The main factors due to which the Ukrainian agricultural land market did not live up to expectations were determined.

Ключові слова: ринок земель, земельний кадастр, купівля/продаж, євроінтеграція, землі сільськогосподарського призначення, земельні агенції, фермерські господарства, переважне право.

Key words: land market, land cadastre, purchase/sale, European integration, agricultural land, land agencies, farms, preferential rights.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Залучення земель сільськогосподарського призначення в ринковий обіг шляхом надання права відчужувати та набувати право власності на землі, супроводжувалось надіями на економічний розвиток, покращення добробуту аграріїв, збільшення вартості землі, надходжень суттєвих інвестицій в сільське господарство, формування ефективного власника земель, отримання сільськогосподарськими товаровиробниками фінансових інструментів через заставу права власності на землю, розвитку сільських територій, формування заможного селянства тощо. Проте за більше ніж два роки функціонування ринку земель, жодного із очікуваних ефектів досягнуто не було. Безумовний негативний ефект на результат функціонування ринку земель завдала війна. Ринок земель, як і всі інші економічні процеси в Україні, розділились на довоєнний та воєнний періоди. Проте дослідження показників ринку земель сільськогосподарського призначення свідчить, що вплив війни мав короткостроковий ефект та загалом не відіграв суттєвої ролі у функціонуванні ринку.

Чому і що завадило ринку земель сільськогосподарського призначення реалізувати покладені на нього очікування — постає головним питанням сучасних земельних відносин України, яке розкриває комплексне дослідження даного питання в частині інформаційного,

інституціонального та нормативно-правового забезпечення ринку земель в контексті Євроінтеграції України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В наукових працях як українських, так і зарубіжних фахівців, питання ринку земель сільськогосподарського призначення завжди характеризується актуальністю та перебуває в дискусійній площині.

Серед українських вчених, особливо цінними та важливими є напрацювання О. В. Ходаківської, де науковець визначає основні тенденції та надає характеристику ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні через дослідження основних аналітичних показників функціонування ринку земель [21, с. 36—48].

Лупенко Ю. О. у своєму дослідженні, базуючись на аналізі суспільної думки щодо можливих моделей функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення, визначає таку модель ринку, яка є найбільш прийнятною для суспільства та відповідає національним інтересам країни [10, с. 5—15].

Висвітлення ринку земель сільськогосподарського призначення, в контексті дослідження теоретико-методологічних та організаційних засад реформування земельних відносин в Україні, подано в працях Я. М. Гадзала та П. Т. Саблука [1, с. 6—15].

В. Я. Месель-Веселяк та М. М. Федоров у своїй науковій праці розкривають ринок земель

сільськогосподарського призначення через визначення теоретико-методологічних засад грошової оцінки земель [11, с. 18—23].

Серед зарубіжних вчених на увагу заслуговують здобутки М. Rasva та E. Jurgenson, автори визначають концентрацію площ земель, як одну із проблем функціонування ринку земель, яка потребує обмежувальних заходів з боку держави [25].

Група польських дослідників серед яких Н. Kryszk, К. Kurowska та R. Marks-Bielska, в дослідженні функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення прийшли до висновку щодо необхідності деякого обмеження ролі державного управління ринку земель [23].

Korthals Altes W. висвітлює можливість фермерів на ринку землі сільськогосподарського призначення в країнах Європейського Союзу та приходять до висновку, що моделі ринків країн потребують перегляду в частині розширення можливостей фермерів у доступі до землі [22].

Враховуючи значний внесок науковців спрямований на побудову ефективного ринку земель сільськогосподарського призначення, питання щодо результатів його функціонування, в світлі невиконання покладених на ринок очікувань, залишаються не достатньо дослідженим.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає у встановленні основних проблем ринку земель сільськогосподарського призначення України, в частині виявлення причин невідповідності покладених на нього очікувань та сподівань.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційне забезпечення ринку земель, а саме організація доступу до кадастрової, геодезичної та картографічної інформації щодо всіх наявних земель сільськогосподарського призначення на час запуску ринку не було досягнуто. Більше того, ситуація не змінилась і під час роботи ринку земель, а розпочата війна зробила даний процес ще більш важко-реалізованим. Ринок земель сільськогосподарського призначення був запущений в Україні при відсутності даних в Держгеокадастрі про

Таблиця 1. Земельні агенції з управління ринком земель с.-г. призначення в країнах Європейського Союзу

Країна	Земельна агенція	Основна функція
Данія	DAA – (Danish Agricultural Agency)	Контроль та перевірка на відповідність осіб, які виявили бажання придбати земельну ділянку с.-г. призначення. Є розпорядником с.-г. земель державної власності.
Німеччина	BVVG – Bodenverwertungs- und -verwaltungs GmbH	Регулювання ринку земель с.-г. призначення, шляхом розподілу прав власності на землю відповідно до національних інтересів. Є розпорядником с.-г. земель державної власності.
Польща	KOWR – National Center for Agricultural Support	Контроль та управління над земельними транзакціями на ринку земель, шляхом втручання у разі необхідності через переважне право. Є розпорядником с.-г. земель державної власності.
Румунія	ADS – The State Domain Agency	Регулювання купівлі/продажу земель с.-г. призначення з метою збільшення розмірів фермерських господарств і забезпечення їх економічної життєздатності. Є розпорядником с.-г. земель державної власності.
Угорщина	LLC – Local Land Committee	Забезпечення права на придбання земель с.-г. призначення виключно фермерам. Є розпорядником с.-г. земель державної власності.
Чехія	SPU – State Land Office	Контроль угод купівлі/продажу з метою створення сприятливих умов для поліпшення якості життя в сільській місцевості. Є розпорядником с.-г. земель державної власності.
Франція	SAFER – Land Development and Rural Settlement Society	Перерозподіл земельних площ, спрямовуючи їх до фермерів, які цього потребують; запобігання спекуляції на ринку, шляхом контролю потенційних покупців. Є розпорядником с.-г. земель державної власності.
Україна	відсутня	відсутня

Джерело: побудовано за даними [2; 3; 18; 14; 6; 7; 4; 26].

11,5 млн га земель сільськогосподарського призначення або 27% всіх наявних земель в Україні. Склалась ситуація за якої в Україні надали право відчужувати та набувати у власність землі сільськогосподарського призначення, проте дані по даним землям відсутні в повній мірі. Отже першим важливим моментом, який мав і має негативний вплив на досягнення очікувань від ринку земель в Україні, є відсутність інформаційного забезпечення ринку в частині не наповненості Держгеокадастру.

Наступною проблемою, яка не була вирішена є відсутність в Україні інституціонального забезпечення ринку земель сільськогосподарського призначення, а саме державної земельної агенції, яка має виступати основним регулятором на ринку та бути розпорядником земель сільськогосподарського призначення державної власності.

Цікавим є той факт, що при численних деклараціях та заявах про визнання євроінтеграції головним і незмінним пріоритетом України, інституціональне забезпечення ринку земель сільськогосподарського призначення залишилось поза увагою, що не відповідає досвіду Європейського Союзу. В усіх, без виключення країнах ЄС створені та функціонують відповідні державні інституції — Державні Земельні Агенції, що в свою чергу наділені відпо-

Таблиця 2. Мета запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення країн ЄС

Країна	Мета запровадження ринку земель с.-г. призначення
Данія	- регулювання структури господарств, використання та прав власності на землі с.-г. призначення; - забезпечення раціональне використання земель с.-г. призначення; - захист земель с.-г. призначення; - захист раціонально орієнтованих і конкурентоспроможних господарств від урбанізації; - створення та розвиток сімейного фермерства.
Німеччина	- недопущення виникнення загроз для оптимальної інституціональної структури аграрного сектора; - розподіл прав на землю у відповідності з національними інтересами; - побудова структурованого сільського господарства.
Польща	- захист с.-г. земель шляхом недопущення їх скуповування з метою використання для інших цілей, відмінних від аграрного товаровиробництва. - розвиток сімейних ферм , через забезпечення набуття у власність ними земель с.-г. призначення в тому числі державної власності.
Румунія	- забезпечення продовольчої безпеки; - сприяння захисту національних інтересів та природних ресурсів; - забезпечення консолідації земель с.-г. призначення; - забезпечення розвитку та збільшення розмірів фермерських господарств.
Угорщина	- забезпечення руху землі до тих, хто фактично на ній працює; - обмеження доступу до землі особам, які не займаються веденням с.-г. виробництва; - сприяння розвитку малих та середніх господарств; - створення нових с.-г. структур, що базуються на сімейному господарстві; - відновлення сільських територій, шляхом підвищення рівня доходів сільських домогосподарств та запобігання їх обезлюдненню; - сприяння розвитку галузі тваринництва.
Чехія	- створення сприятливих умов для поліпшення якості життя в сільській місцевості; - підвищення конкурентоспроможності сільського господарства.
Франція	- підвищення продуктивності сільського господарства; - забезпечення фермерам і особам, зайнятим у сільському господарстві одержання прибутку від «землі-капіталу» еквівалентному тому, який можливо отримати в інших секторах економіки; - забезпечення ефективного соціального захисту фермерів і осіб зайнятих у сільському господарстві; - підтримка і заохочення розвитку сімейних ферм.
Україна	- створення прозорих умов для набуття у власність земельних ділянок с.-г. призначення громадянами та юридичними особами України.

Джерело: побудовано за даними [2; 13; 15; 16; 3; 24; 6].

відними функціями та є головним регулюючим суб'єктом ринку. Такі агенції виступають розпорядниками сільськогосподарських земель державної власності та від імені держави, шляхом участі у транзакціях щодо купівлі/продажу земельних ділянок, здійснюють регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення (Табл. 1).

До основних функцій Земельних агенцій країн ЄС можна віднести:

— від імені держави здійснювати розпорядження землями сільськогосподарського призначення, які перебувають у власності держави;

— забезпечувати купівлю або обмін земель сільськогосподарського призначення, в цілях досягнення сільськогосподарськими товаровиробниками оптимального виробництва;

— забезпечення виконання законодавства, стосовно ринку земель сільськогосподарського призначення;

— об'єднання земель сільськогосподарського призначення, від імені держави, для забезпечення потреб у земельних ресурсах сімейних ферм;

— протидія надмірної концентрації сільськогосподарської власності на землі.

Слід зазначити, що частково функцію земельної агенції в Україні виконує Держгеокадастр, якій є розпорядником земель державної власності, що також суперечить досвіду країн ЄС.

Відсутність даних про земельні ділянки сільськогосподарського призначення в Держгеокадастрі та відсутність інституціонального забезпечення у вигляді спеціалізованої державної земельної агенції в супереч Європейському досвіду — саме так Україна підійшла до запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення.

Дані проблеми, безумовно мають свою вагу, проте наступна проблема є найвагомішою та знаходиться в самому центрі проблематики ринку земель сільськогосподарського призначення України. Дослідивши Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення" (реєстр. № 552-ІХ від 31.03.2020 р.), не вдається віднайти в ньому визначеної мети запровадження ринку. Головний нормативно-правовий акт, який регламентує функціонування

ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні не містить мети запровадження та і загалом будь якого пояснення щодо необхідності запуску ринку земель.

Натомість лише у пояснювальній записці до проекту Закону відображено мету запровадження ринку земель в Україні, а саме — забезпечення конституційних прав громадян України на вільне розпорядження своєю власністю, створення прозорих умов для набуття у власність земельних ділянок сільськогосподарського призначення громадянами та юридичними особами України. Крім цього в документі, відкриття ринку пояснюється гострою соціальною, економічною та правовою необхідністю [5]. Тобто головна і єдина ціль запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні — надати право купувати та відчужувати землі. Видається цілком логічним, що 1 липня 2021 р. із відкриттям ринку земель, громадяни отримали право купівлі/продажу

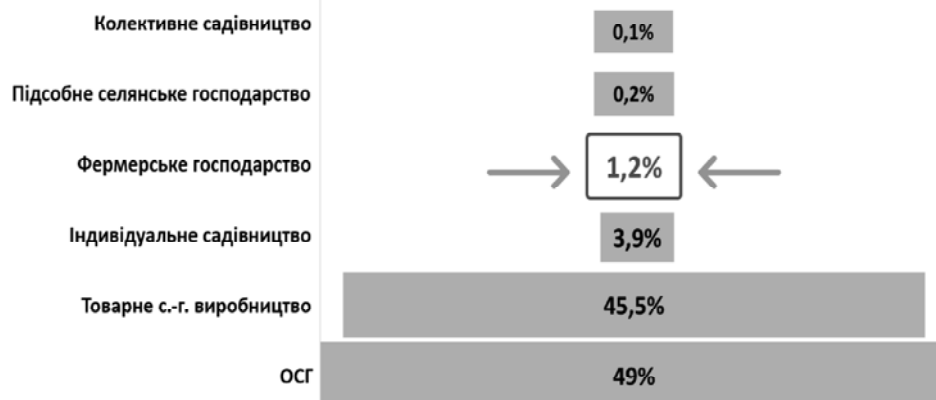


Рис. 1. Структура угод щодо переходу права власності на земельні ділянки залежно від їх цільового призначення в Україні, за 2021—2023 рр.

Джерело: сформовано на основі [12].

земель і в цей же день поставлена мета була досягнута.

Проводячи паралелі з країнами Європейського Союзу, на які Україна прагне рівнятись, в контексті мети запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення, ситуація докорінно різниться (Табл. 2).

Більшість країн Європейського Союзу метою запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення мають стимулювання, підтримку та розвиток фермерських господарств сімейного типу. Саме ця мета є основоположною в моделях ринку земель, їх побудові та функціонуванні. В свою чергу Україна, основною метою ринку земель сільськогосподарського призначення, визначає надання права купівлі/продажу земельних ділянок, що в світлі європейського досвіду виглядає утопією. Коли Європейська практика надає унікальну можливість уникнути проблем, через які прой-

шли країні на шляху побудови та становлення ринку земель сільськогосподарського призначення, Україна регламентуючи євроінтеграцію, залишається осторонь цього досвіду та тотально ігнорує позитивні аспекти міжнародних напрацювань.

Враховуючи основну мету запровадження ринку земель в Україні, цілком логічними є мінімальна участь в ньому фермерських господарств, бо ніяких суттєвих вигод для них ринок не створює, про що свідчить активність фермерських господарств на ринку земель (Рис. 1).

Впродовж 2021—2023 років, частка угод купівлі/продажу прав власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення фермерських господарств становить лише 1,2%. Тоді як частка угод купівлі/продажу щодо земель для ведення товарного сільськогосподарського виробництва 45,5%, а по ОСГ 49%.

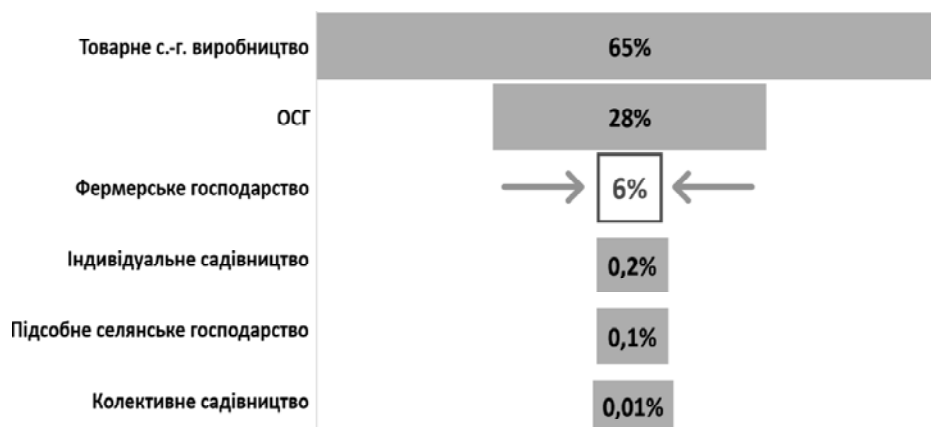


Рис. 2. Відчужена площа земель с.-г. призначення за угодами щодо переходу права власності на земельні ділянки, залежно від їх цільового призначення в Україні, за 2021—2023 рр.

Джерело: сформовано на основі [12].

Таблиця 3. Черговість переважного права викупу земельної ділянки с.-г. призначення країн ЄС

Країна	Черговість переважного права	Додаткові умови
Данія	I). Фермер, який орендує земельну ділянку; II). Фермер, господарство чи земельна ділянка якого є сусідньою.	Відсутні
Німеччина	I). Орендар земельної ділянки; II). Власник сусідньої, суміжної земельної ділянки (за умови, якщо власник є фермером, який самостійно працює на даній землі, веде фермерське господарство та проживає в даній місцевості). III). Державна земельна агенція.	Відсутні
Польща	I). Фізична особа фермер, який є орендарем земельної ділянки, що пропонується до продажу та орендує дану земельну ділянку не менш ніж 3 роки; II). Національний центр (агенція) підтримки сільського господарства.	Відсутні
Румунія	I). Родичі власника, що продає земельну ділянку; II). Орендар земельної ділянки; III). Власник сусідньої земельної ділянки; IV). Держава в особі Державного Територіального Агентства.	Відсутні
Угорщина	I). Держава, в особі територіального земельної агенції; II). Орендар земельної ділянки; III). Фермер-громадянин Угорщини; IV). Фермер-резидент держав членів ЄС.	Відсутні
Франція	I). Державна земельна агенція	Відсутні
Україна	I). Особа, яка має спеціальний дозвіл на видобування корисних копалин загальнодержавного значення; II). Орендар земельної ділянки.	У разі продажу на аукціоні суб'єкт переважного права має сплатити суму, яка буде рівною з найбільшою ставкою аукціону. Переважне право може бути передано або продано через аукціон.

Джерело: побудовано за даними [2; 13; 15; 16; 3; 24; 6].

Відчужена площа земель для ведення фермерського господарства складає 6% від загальної відчуженої площі. Для порівняння землі ОСГ 28%, землі товарного сільськогосподарського виробництва 65% (Рис. 2).

За 2021—2023 рр. функціонування ринково-го обігу земель с.-г. призначення в Україні, загальна кількість угод купівлі-продажу прав власності на землі для ведення фермерського господарства склала 2,2 тис., а загальна площа за такими угодами дорівнює 25,2 тис. га. Динаміка активності фермерських господарств на ринку земель свідчить, що по землям для ведення фермерського господарства в Україні щомісячно укладається 83 угоди на купівлю 968 га. Для порівняння, по землям товарного сільськогосподарського виробництва, в середньому щомісячно укладається 3,4 тис. угод на купівлю 10,2 тис. га.

Результати функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення підтверджують, що ринок жодним чином не спрямований на підтримку та розвиток фермерства в Україні. В той час коли країни Європи використовують ринок земель для створення сприятливих умов ведення фермерського господарства, ринок земель в Україні спрямований на

товарне сільськогосподарське виробництво та ОСГ.

Одним із механізмів регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні є переважне право купівлі земель, проте нормативно-правова база не містить роз'яснень для чого і з якою метою використовується даний механізм.

Реалізація переважного права на купівлю земельної ділянки сільськогосподарського призначення в Україні регламентується ст. Земельного кодексу України, відповідно до чого, черговість на придбання земельної ділянки має наступний вигляд:

I). Перша черга — особа, яка має спеціальний дозвіл на видобування корисних копалин загальнодержавного значення (металічні руди кольорових металів, металічні руди благородних металів, металічні руди рідкісних металів, металічні руди рідкісноземельних металів, радіоактивних металів, електро- та радіотехнічна сировина), якщо відповідно до інформації, отриманої з Державного земельного кадастру, така земельна ділянка знаходиться в межах ділянки надр, наданої такій особі у користування, крім земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна (будівлі, споруди), що пере-

бувають у власності особи, яка використовує земельну ділянку на праві власності, оренди, емфітевзису, суперфіцію, а також крім земельних ділянок для садівництва;

II). Друга черга — орендар земельної ділянки [8].

Разом з цим визначається, що суб'єкт переважного права купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення може реалізувати таке право за умови, сплати ним всієї ціни, за якою здійснюється продаж земельної ділянки, а в разі продажу на аукціоні (земельних торгах) — якщо його пропозиція є рівною пропозиції, що є найбільшою із запропонованих учасниками аукціону (земельних торгів). Звертає на себе увагу факт того, що за умови продажу земельної ділянки на аукціоні особа, яка має переважне право на купівлю земельної ділянки має сплатити суму, яка буде рівною з найбільшою ставкою аукціону. За таких умов вся суть переважного права повністю втрачає зміст та нівелюється, що підтверджується досвідом європейських країн, в яких практика застосування переважного права має кардинально інший вигляд (Табл. 3).

Більшість європейських країн використовує переважне право купівлі земель сільськогосподарського призначення, як дієвий механізм регулювання ринку. Застосування даного механізму дає змогу контролювати суб'єктний склад набувачів прав власності на землю. Оскільки метою ринку земель в Європі є розвиток сімейних ферм, в першій черзі права викупу земельної ділянки знаходиться родичи власника, орендарі, власники суміжних земельних ділянок чи фермери, які проживають та працюють у регіоні, де продається земля. Важливу роль у переважному праві відіграє Державна земельна агенція, яка завжди використовує своє право викупу, коли всі попередні суб'єкти переважного права за певних причин не змогли реалізувати своє право. Викупивши ділянку, земельна агенція зобов'язана продати її на протязі 1—2 років, як правило на пільгових умовах місцевим фермерам.

В дослідженні черговості суб'єктного складу переважного права викупу земельної ділянки сільськогосподарського призначення України та країн Європейського Союзу, увагу звертає на себе той факт, що в Україні першим правом викупу володіє особа, яка має спеціальний дозвіл на видобування корисних копалин загальнодержавного значення. Тобто не фермер, не орендар-сільгоспвиробник, як це у Європі, а особа, діяльність якої не має абсолютно нічого спільного з сільським господарством.

Таблиця 4. Обмеження площ земель с.-г. призначення, які можуть перебувати у власності фізичних і юридичних осіб країн ЄС

Країна	Гранична площа для фізичних осіб	Гранична площа для юридичних осіб
Данія	30 – 400 га (до 2009 р.) Наразі обмеження відсутні	Купівля заборонена (до 2009 р.) Наразі обмеження на купівлю та площі відсутні
Польща	300 га	Купівля заборонена
Литва	10-500 га	10-500 га
Німеччина	350 – 1100 га	350 – 1100 га
Румунія	150 га	1200 – 1500 га
Угорщина	До 1 га для не фермера 300 – 1800 для фермера	Купівля заборонена
Україна	100 га до 1.01.2024 р. 10 000 га з 01.01.2024 р.	Заборонено до 01.01.2024 р. 10 000 га з 01.01.2024 р.

Джерело: побудовано за даними [2; 9; 20; 17; 19; 24].

Ще однією новелою застосування переважного права в Україні є можливість передачі такого права або його продаж на земельних торгах іншій особі, яка відповідно до закону може набути у власність таку земельну ділянку, що в свою чергу є забороненим в країнах ЄС.

Викривлений та різночотко-відмінний вигляд механізму переважного права купівлі земель в Україні, у порівнянні з Європейським досвідом, ставить під сумнів застосування даного механізму на ринку земель сільськогосподарського призначення України взагалі, так як не містить жодного позитивного ефекту для аграрної галузі країни.

Питання концентрації площ земель сільськогосподарського призначення в "одних руках" успішно вирішується в країнах Європи встановленням обмеження площ, які можуть бути у власності однієї особи. Даний досвід не був проігнорований Україною, що знайшло своє відображення у законодавчому обмеженні до 100 га у власності однієї особи. Проте слід відмітити, що дане обмеження діє з 1 липня 2021 р. до 1 січня 2024 р., після чого, межа дозволеної площі "в одних руках" збільшується до 10 тис. га. Разом із зміною допустимо-граничних площ у власності, з 1 січня 2024 р. право купівлі земель сільськогосподарського призначення (в т. ч. паїв) отримують юридичні особи, створені і зареєстровані за законодавством України, учасниками (акціонерами, членами) яких є лише громадяни України, територіальні громади та держава. Такі зміни лишають український ринок земель сільськогосподарського призначення будь яких спільних рис з успішно функціонуючими ринками земель в країнах Євросоюзу (Табл. 4).

Із досліджених країн, найбільший граничний показник площ, дозволених набувати у власність фізичним особам має Німеччина —

1,1 тис. га, а для юридичних осіб Румунія — 1,5 тис. га. В Україні дані обмеження перевищують європейські майже у 7 разів та становлять 10 тис. га. Дослідження граничних норм площ, які можуть перебувати у власності фізичних і юридичних осіб країн ЄС, вчергове демонструє відхід України від європейської практики.

В даному контексті досить актуальним є досвід Данії. Саме в цій країні до 2009 р. для фізичних осіб діяла гранична норма площ земель, а для юридичних осіб купівля земель була взагалі заборонена. В подальшому норми площ земель були скасовані, а юридичні особи отримали право купувати землі сільськогосподарського призначення без обмежень по площі. Очікувалось, що такі зміни сприятимуть залученню в сільське господарство країни інвестицій, проте було отримано зворотній ефект. В результаті виявилось, що земельні ділянки почали купувати суб'єкти, які розглядали сільськогосподарську землю, як об'єкт збагачення через виведення її з сільськогосподарського обробітку та подальшого перепродажу. Разом з цим, значного удару зазнало фермерство, через неспроможність конкурувати на ринку земель з великими компаніями, що володіють значними фінансовими ресурсами.

З урахуванням того, що на разі в Україні банки не розглядають сегмент ринку кредитних послуг для надання позик на купівлю земельних ділянок сільськогосподарського призначення, що лишає фермерів фінансових інструментів, дозвіл купівлі земель юридичним особам та збільшення для них розмірів площ, фактично позбавляє фермерів можливості брати участь на ринку земель.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, основними причинами того, що запроваджений ринок земель сільськогосподарського призначення в Україні не виправдав покладених на нього очікувань є:

— відсутність інформаційного забезпечення ринку земель в частині не наповненості Держгеокадастру;

— відсутність інституціонального забезпечення ринку земель сільськогосподарського призначення, в особі спеціалізованої державної земельної агенції, яка має виступати основним регулятором на ринку та бути розпорядником земель сільськогосподарського призначення державної власності;

— відсутність мети запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення, яка б була спрямована на розвиток аграрної галузі чи фермерства, натомість головна мета запуску ринку в Україні надати право купівлі/продажу земель, тобто ринок за ради ринку;

— викривлений та як наслідок неробочий механізм переважного права купівлі земель сільськогосподарського призначення;

— тотальне ігнорування успішного та ефективного європейського досвіду побудови ринку земель сільськогосподарського призначення.

Перспективою подальших досліджень є пошук та розробка такої моделі ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні, яка б відповідала Євроінтеграційному процесу та була спрямована на розвиток ефективного сільського господарства в контексті досягнення стратегічних завдань АПК України.

Література:

1. Гадзало Я., Саблук П., Лупенко Ю., Федоров М. Аграрна реформа в Україні, її наукове забезпечення, ефективність. Економіка АПК. 2021. № 7. С. 6—15.

2. Про сільськогосподарську власність : Закон Данії від 06.06.2004 р. № 435. URL: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=8026> (дата звернення: 05.12.2023).

3. Про деякі заходи щодо регулювання продажу і купівлі земель сільськогосподарського призначення за межами міст № 17/2014 і поправок до Закону № 268/2001 про приватизацію державних підприємств, які є власниками земель сільськогосподарського призначення та створення Державного Територіального Агентства : Закон Румунії від 07.03.2014 р. № 17. URL: <https://www.madr.ro/terenuri-agricole/legislatie/1-lege-nr-17-din-7-martie-2014.html> (дата звернення: 05.12.2023).

4. Про обіг сільськогосподарських і лісових земель : Закон Угорщини від 2013 р. № CXXII. URL: <https://goo.gl/HU5u5M> (дата звернення: 05.12.2023).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення : Закон України від 10.10.2019 р. № 2178-10. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67059 (дата звернення: 05.12.2023).

6. Про Державне земельне управління та про внесення змін до деяких суміжних законодавчих актів : Закон Чехії від 01.01.2013 № 503/

2012. URL: <https://goo.gl/qXVR5Q> (дата звернення: 05.12.2023).

7. Про приватизацію державних підприємств, які є власниками земель сільськогосподарського призначення та створення Державного Територіального Агентства : Законом Румунії від 01.06.2001 р. № 268/2001. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/28841> (дата звернення: 05.12.2023).

8. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 05.12.2023).

9. Національний центр підтримки сільськогосподарства Польщі : Інформаційний портал. URL: <http://gospodarstworolska.pl/> (дата звернення: 05.12.2023).

10. Лупенко Ю., Ходаківська О. Моделі обігу земель сільськогосподарського призначення: результати анкетних досліджень. Економіка АПК. 2018. № 9. С. 5—15.

11. Месель-Веселяк В., Федоров М. Методичні підходи до визначення грошової оцінки земель. Економіка АПК. 2021. № 4. С. 18—23.

12. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру : Моніторинг земельних відносин. URL: <https://land.gov.ua/index.php/monitorynh-zemelnykh-vidnosyn/> (дата звернення: 05.12.2023).

13. Про приватизацію і реорганізацію державного Власність (довірче право) : Закон Німецької Демократичної Республіки від 17.06.1990 р. № 590. URL: <https://goo.gl/nufVJK> (дата звернення: 05.12.2023).

14. Про Національний центр підтримки сільського господарства : Закон Польщі від 10.02.2017 р. № 623. URL: <https://goo.gl/TRB6Fe> (дата звернення: 05.12.2023).

15. Про призупинення продажу нерухомості Державного казначейства сільськогосподарського майнового резерву та про внесення змін до деяких законодавчих актів : Закон Польщі від 14.04.2016 р. № 585. URL: <https://goo.gl/om9WiE> (дата звернення: 05.12.2023).

16. Про управління сільськогосподарським майном Казначейства : Закон Польщі від 19.10.1991 р. № 107. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19911070464> (дата звернення: 05.12.2023).

17. Wer darf noch Land kaufen? URL: <https://www.bauernzeitung.de/agrarpraxis/unternehmen-recht/grundstuecksverkehrsrecht-wer-darf-noch-land-kaufen/> (дата звернення: 05.12.2023).

18. BVVG Bodenverwertungs- und -verwaltungsGmbH. URL: <https://www.bvvg.de/> (дата звернення: 05.12.2023).

19. Cosmin Pam Matei. Ce restrictii va pune statul la achizitia de terenuri agricole de catre straini. Cotidianul. URL: <https://www.cotidianul.ro/ce-restrictii-va-pune-statul-la-achizitia-de-terenuri-agricole-de-catre-straini/> (дата звернення: 05.12.2023).

20. Erwerb landwirtschaftlicher Flächen — EU-Kommission veröffentlicht Leitlinien für die Mitgliedstaaten. URL: <https://www.roedl.de/themen/baltikumsbrief/2018-02/erwerb-landwirtschaftliche-flaechen> (дата звернення: 05.12.2023).

21. Khodakivska O., Yurchenko I. Agricultural land turnover in Ukraine: new challenges and new opportunities. Ekonomika APK. 2023. Vol. 30, No. 4. P. 36—48.

22. Korthals Altes W. K. Access to land: markets, policies and initiatives. Sustainability. 2023. Vol. 15, no. 6. URL: <https://doi.org/10.3390/su15065097> (дата звернення: 05.12.2023).

23. Kryszk H., Kurowska K., Marks-Bielska R. Legal and socio-economic conditions underlying the shaping of the agricultural system in Poland. Sustainability. 2022. Vol. 14, no. 20. URL: <https://doi.org/10.3390/su142013174> (дата звернення: 05.12.2023).

24. D'orientation agricolien : Loide France du 05.08.1960 № 60-808. URL: <https://goo.gl/dFwCfm> (дата звернення: 05.12.2023).

25. Rasva M., Jurgenson E. Agricultural land concentration in estonia and its containment possibilities. Land. 2022. Vol. 11, No. 12. URL: <https://www.mdpi.com/2073-445X/11/12/2270> (дата звернення: 05.12.2023).

26. SAFER (Societe d'amenagement foncier et d'etablissement rural). URL: <https://www.safer.-fr/les-safer/le-droit-de-preemption/> (дата звернення: 05.12.2023).

References:

1. Hadzalo, Ya. Sabluk, P. Lupenko, Yu. and Fedorov, M. (2021), "Agrarian reform in Ukraine, its scientific support, effectiveness", Ekonomika APK, vol. 7, pp. 6—15.

2. Parliament of Denmark (2004), "About agricultural property", available at: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=8026> (Accessed 5 december 2023).

3. Ministry of Agriculture and Rural Development (2014), "On some measures to regulate the sale and purchase of agricultural land outside cities No. 17/2014 and amendments to Law No. 268/2001 on the privatization of state-owned enterprises that are owners of agricultural land and the creation of the State Territorial Agency", available at: <https://www.madr.ro/terenuri-agricole/>

legislatie/1-lege-nr-17-din-7-martie-2014.html (Accessed 5 december 2023).

4. Parliament of Romania (2013), "On the circulation of agricultural and forest lands", available at: <https://goo.gl/HU5u5M> (Accessed 5 december 2023).

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), "On amendments to some legislative acts of Ukraine regarding the circulation of agricultural lands", available at: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67059 (Accessed 5 december 2023).

6. Parliament of the Czech Republic (2013), "About the State Land Administration and about making changes to some related legislative acts", available at: <https://goo.gl/qXVR5Q> (Accessed 5 december 2023).

7. Parliament of Romania (2021), "On the privatization of state-owned enterprises that own agricultural land and the establishment of the State Territorial Agency", available at: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocumentAfis/28841> (Accessed 5 december 2023).

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Land Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (Accessed 5 december 2023).

9. National Agricultural Support Center of Poland (2023), "Information portal", available at: <http://gospodarstwopolska.pl/> (Accessed 5 december 2023).

10. Lupenko, Yu. and Khodakivs'ka, O. (2018), "Models of agricultural land circulation: results of questionnaire studies", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 5—15.

11. Mesel'-Veseliak, V. and Fedorov, M. (2021), "Methodical approaches to determining the monetary value of lands", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 18—23.

12. State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadastre (2023), "Monitoring of land relations", available at: <https://land.gov.ua/index.php/monitorynh-zemelnykh-vidnosyn/> (Accessed 5 december 2023).

13. Bundestag (1990), "On privatization and reorganization of state Property (trust law)", available at: <https://goo.gl/nufVJK> (Accessed 5 december 2023).

14. The Diet of Poland (2017), "About the National Center for Agricultural Support", available at: <https://goo.gl/TRB6Fe> (Accessed 5 december 2023).

15. The Diet of Poland (2017), "On the suspension of the sale of real estate of the State Treasury of the Agricultural Property Reserve and on the introduction of changes to some legislative

acts", available at: <https://goo.gl/om9WiE> (Accessed 5 december 2023).

16. The Polish Diet (1991), "On the management of agricultural property of the Treasury", available at: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19911070464> (Accessed 5 december 2023).

17. Bauern (2019), "Who can still buy land?" available at: <https://www.bauernzeitung.de/agrarpraxis/unternehmen-recht/grundstuecksverkehrsrecht-wer-darf-noch-land-kaufen/> (Accessed 5 december 2023).

18. State Agency (2023), "BVVG Bodenverwertungs— und -verwaltungsGmbH", available at: <https://www.bvv.de/> (Accessed 5 december 2023).

19. Cotidianul (2016), "What restrictions will the state place on the acquisition of agricultural land by foreigners", available at: <https://www.cotidianul.ro/ce-restrictii-va-pune-statul-la-achizitia-de-terenuri-agricole-de-catre-straini/> (Accessed 5 december 2023).

20. Rudl and Partner (2018), "Acquisition of agricultural land — EU Commission publishes guidelines for member states", available at: <https://www.roedl.de/themen/baltikumsbrief/2018-02/erwerb-landwirtschaftliche-flaechen> (Accessed 5 december 2023).

21. Khodakivska, O. and Yurchenko I. (2023), "Agricultural land turnover in Ukraine: new challenges and new opportunities", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 36—48.

22. Korthals Altes, W. K. (2023), "Access to land: markets, policies and initiatives". *Sustainability*, [Online], vol. 6, available at: <https://doi.org/10.3390/su15065097> (Accessed 5 december 2023).

23. Kryszk, H. Kurowska, K. And Marks-Bielska, R. (2022), "Legal and socio-economic conditions underlying the shaping of the agricultural system in Poland", *Sustainability*, [Online], vol. 20, available at: <https://doi.org/10.3390/su142013174> (Accessed 5 december 2023).

24. French Parliament (1960), "D'orientation agricolen", available at: <https://goo.gl/dFwCfm> (Accessed 5 december 2023).

25. Rasva, M. and Jurgenson, E. (2022), "Agricultural land concentration in estonia and its containment possibilities", *Land*, [Online], vol. 12, available at: <https://www.mdpi.com/2073-445X/11/12/2270> (Accessed 5 december 2023).

26. SAFER (2023), "Societe d'amenagement foncier et d'etablissement rural", available at: <https://www.safer.fr/les-safer/le-droit-de-preemption/> (Accessed 5 december 2023).

Стаття надійшла до редакції 06.12.2023 р.

УДК 332.012

Н. С. Бобро,

к. е. н., директор діджитал департаменту Європейського університету

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5316-0809>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.1.56

СТАЛИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

N. Bobro,

PhD in Economics, Director of the Department of Digital, European University

SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION

У статті розглядається вплив цифрової економіки на сучасні промислові процеси та екологічну стійкість. Обговорюється актуальність цифровізації в контексті забезпечення ефективності виробництва та зменшення використання природних ресурсів. Розглянуто у рамках наукового дискурсу чотири промислові революції: перша (кінець XVIII — початок XIX століття), пов'язана з переходом від аграрної економіки до промислового виробництва; друга (друга половина XIX століття — початок XX століття), що забезпечила організацію потокового виробництва; третя (друга половина XX століття — початок XXI століття), що дозволило знизити енергоємність процесів життєзабезпечення людини та здійснити автоматизацію виробництва; четверта (початок XXI століття — сьогодення), пов'язана з використанням відновлюваних джерел енергії, глобальних промислових мереж, а також із Інтернетом речей, цифровізацією. Висвітлено переваги та недоліки цифрової економіки, зокрема, наголошується на можливостях збереження ресурсів завдяки використанню технологій великих даних. Цифрові платформи, такі як інтернет-додатки та бізнес-моделі, розглядаються як ключові компоненти, що сприяють переходу до цифрової економіки в контексті четвертої промислової революції. Специфіку цифрових платформ виділено через їхню роль у стійкому споживанні та більш ефективному використанні потужностей, що дозволяє споживати більше з меншою кількістю продуктів. Проаналізовано, як зберігання та аналіз великих даних може сприяти ресурсозбереженню, оптимізації логістичних бізнес-процесів та скороченню споживання енергії. Цифрові технології виступають як інструмент для модернізації та управління "розумними" продуктами, забезпечуючи ефективніше використання ресурсів та зниження негативного впливу на навколишнє середовище. Незважаючи на перешкоди, такі як технічні обмеження та питання конфіденційності даних, у статті підкреслено, що цифрова трансформація є ключовим елементом для досягнення сталого розвитку, сприяючи ефективному управлінню, ресурсозбереженню та розвитку сучасних промислових процесів.

The article examines the impact of the digital economy on contemporary industrial processes and environmental sustainability. The relevance of digitization is discussed in the context of ensuring production efficiency and reducing the use of natural resources. Within the framework of the scientific discourse, the four industrial revolutions are considered: the first (late 18th — early 19th century), associated with the transition from an agrarian economy to industrial production; the second (late 19th century — early 20th century), which facilitated the organization of mass production; the third (late 20th century — early 21st century), allowing the reduction of energy intensity in human life processes and the automation of production; and the fourth (early 21st century — present), associated with the use of renewable energy sources, global industrial networks, and digitization. The advantages and disadvantages of the digital economy are highlighted, emphasizing the potential for resource conservation through the use of big data technologies. Digital platforms, such as internet applications and business models, are considered key components facilitating the transition to the digital economy in the context of the fourth industrial revolution. The specificity of digital platforms is outlined through their role in sustainable consumption and more efficient utilization of capacities, enabling the consumption of more with fewer products. The article analyzes how the storage and analysis of big data can contribute to resource conservation, optimization of logistic business processes, and the reduction of energy consumption. Digital technologies are presented as instruments for the modernization and management of "smart" products, ensuring more efficient resource utilization and reducing the negative impact on the environment. Despite challenges such as technical limitations and

data confidentiality issues, the article underscores that digital transformation is a key element in achieving sustainable development, promoting effective management, resource conservation, and the development of modern industrial processes.

Ключові слова: цифровізація, цифрова економіка, екологічна стійкість, цифрові платформи, великі дані, сталий розвиток.

Key words: digitalization, digital economy, environmental sustainability, digital platforms, big data, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблема сталого економічного розвитку в умовах цифрової трансформації полягає в необхідності забезпечення збалансованого прогресу, що враховує екологічні, соціальні та економічні аспекти впровадження цифрових технологій. Зміна стає ключовим чинником, що сприяє сталому розвитку, але одночасно породжує нові виклики та завдання для науки та практики.

Цифрова трансформація виступає як каталізатор для сталого розвитку, але потребує глибокого розуміння та системного підходу до інтеграції технологічних змін у всі сфери суспільства. Проблема полягає в розробці та впровадженні ефективних стратегій, спрямованих на забезпечення сталого економічного зростання під впливом цифрових інновацій. Таким чином, дослідження у цій галузі, повинні висвітлювати взаємодію між цифровими технологіями та сталим розвитком, визначити оптимальні стратегії та інструменти для впровадження технологічних змін, що враховують культурні аспекти.

Отже, вивчення та вирішення проблеми сталого економічного розвитку в умовах цифрової трансформації є ключовим завданням, спрямованим на забезпечення економічної стійкості та збалансованого розвитку в епоху цифрових інновацій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Багато праць вітчизняних та зарубіжних учених присвячено вирішенню проблем циклічності економічного розвитку: С. Обіход, М. Руденко, І. Токмакова, С. Малов, А. Хедігер, У. Ганеманн, Т. Буш, Ш. К. Сінгх та ін. Вплив цифровізації на промислове зростання розглядали: Н. Коваленко, З. Гамбаров, В. Командровська, Е. Абад-Сегура, М.Д. Гонсалес-Замар та ін. Досить багато наукових праць представляють результати фундаментальних та емпіричних досліджень з екологізації економіки, що забезпечується за допомогою економічних бізнес-

процесів: О. Шевченко, А. Стрілець, Ж. Мд. Худзарі, Дж. Куріан, Б. Тартаковський, Г. Раг-хаван та ін. Однак, на думку авторів, відкритим залишається питання про можливості та вигоди одночасного промислового, цифрового та економічного розвитку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою цієї статті є вивчення можливостей сталого соціально-економічного та екологічного розвитку в умовах промислової та цифрової трансформації, а також одночасного запровадження новітніх бізнес-моделей. Методологічною базою дослідження послужили концепції сталого розвитку, промислової революції, циркулярної та цифрової економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для того, щоб комплексно розглянути сталий економічний розвиток в умовах цифрової трансформації, початково необхідно провести ретроспективний аналіз промислових революцій. Так, у рамках наукового дискурсу виділяється чотири промислові революції:

— перша (кінець XVIII — початок XIX століття), пов'язана з переходом від аграрної економіки до промислового виробництва;

— друга (друга половина XIX століття — початок XX століття), що забезпечила організацію потокового виробництва;

— третя (друга половина XX століття — початок XXI століття), що дозволило знизити енергоємність процесів життєзабезпечення людини та здійснити автоматизацію виробництва;

— четверта (початок XXI століття — сьогодні), пов'язана з використанням відновлюваних джерел енергії, глобальних промислових мереж, а також із Інтернетом речей, цифровізацією [1—3].

Однак промислова революція — це процес, в рамках якого відбувається різкий стрибок у зміні технологій і структури ринку, що характеризується трансформацією виробництва і як

наслідок, відбуваються зміни у соціальній та екологічній сферах [4, с. 359].

Грунтуючись на результатах досліджень соціологів, екологів та економістів, а також на статистичних даних, коротко охарактеризуємо наслідки промислових революцій для стійкості соціально-економічного та екологічного розвитку.

Так, перша та друга промислові революції призвели до значного підйому промисловості, тому що основну роль у технологічному прогресі стала відігравати наука, з урахуванням якої створювалися розробки, які потім активно впроваджувалися у виробництво. Цей процес сприятливо позначався на економічній та соціальній сферах, чого не можна сказати про екологічний аспект. Наслідками першої та другої промислових революцій стали виснаження природно-ресурсного потенціалу, масштабне забруднення всіх компонентів навколишнього середовища різними видами забруднюючих речовин та відходів, негативні кліматичні зміни.

У 1970-х роках розпочалася третя промислова революція, яка відрізнялася зменшенням ресурсоспоживання та зниженням антропогенного навантаження на навколишнє середовище. На той час суспільство усвідомило необхідність запобігання негативним ефектам науково-технологічного прогресу, які пов'язані з масштабним техногенезом та деградацією екологічних систем [5, с. 207].

На етапі четвертої промислової революції, негативні екологічні і супутні соціальні наслідки стали ще помітнішими [6, с. 3]. Зниження кількості та масштабу негативних наслідків у період третьої та четвертої промислових революцій, на нашу думку, пов'язане, в основному із підвищеною увагою до екологізації виробництва та розвитком концепцій, що забезпечують стійкість соціально-економічного розвитку.

Доказом того, стала поява та розвиток концепції сталого розвитку, прийнятої до реалізації у 1992 році в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) на Конференції ООН з довкілля (конференції РІО). Після затвердження цього документа вчені почали проводити дослідження у різних секторах економіки, переслідуючи головну мету — визначити шляхи досягнення збалансованого соціально-економічного та екологічного розвитку.

Відомий американський економіст Дж. Ріфкін сформулював поняття "збалансованість" у форматі енергозберігаючої концепції [7], яка була офіційно схвалена Європейським парламентом у 2007 році. Її суть полягає у використанні відновлюваних джерел енергії та різних споруд: міні-електростанцій, водневих

технологій, розумних енергомереж та електромобілів [8, с. 5].

На сьогоднішній день енергозберігаюча концепція Дж. Ріфкіна та її принципи поширені у деяких країнах, а найбільш розвинені з них, переходять вже до наступного етапу промислового розвитку під назвою "Індустрія 4.0", що характеризує четверту промислову революцію і дає початок розвитку шостого технологічного устрою.

Про четверту промислову революцію вперше заговорили у Німеччині з метою підвищення конкурентоспроможності країни. Знаковою подією стало проведення К. Швабом Всесвітнього економічного форуму в Давосі у 2016 році, де він увів у масовий обіг термін "Індустрія 4.0", що означає поєднання трьох систем: цифрової, фізичної та біологічної [8]. Головна особливість четвертої промислової революції полягає у взаємодії промислового обладнання та інформаційних систем із зовнішнім середовищем без участі людини з можливістю самостійно розпізнавати помилки та самоналаштовуватися.

Передбачається, що четверта промислова революція здатна нівелювати проблему накопичення відходів за допомогою застосування ефективних технологій безвідходного виробництва та створити умови для більш раціонального ресурсоспоживання та швидкого відновлення природного середовища.

Варто відмітити, що формування та розвиток цифрової економіки, стало можливим завдяки здобуткам третьої та четвертої промислових революцій. У період пандемії COVID-19 концепція цифрової економіки стала особливо актуальною [9, с. 6], оскільки під час вимушеного зниження фізичної взаємодії членів суспільства вона підтримувала економічну діяльність і таким чином показала стійкість до невизначених умов.

Під цифровою економікою характеризують "господарську діяльність, у якій ключовим фактором виробництва є дані у цифровому вигляді, обробка великих обсягів та використання результатів аналізу, які в порівнянні з традиційними формами господарювання дозволяють суттєво підвищити ефективність різних видів виробництва, технологій, обладнання, зберігання, продажу, доставки товарів та послуг" [10, с. 238].

Цифрова економіка сама по собі не є екологічною, хоч і забезпечує промислові підприємства інформаційними технологіями, при умові правильного використання можуть підвищити і економічну, і екологічну ефективність виробництва.

Цифровізація економіки неминує призводить до утворення електронних відходів, які найчастіше через вміст у них свинцю, ртуті, ди-

фенілів та полівінілхлориду, відносяться до високого класу небезпеки.

Проте відомо, що з впровадженням цифрових технологій та досягнень Індустрії 4.0, можна досягти скорочення використання природних ресурсів, полегшення кругових ланцюжків і цим наблизитися до досягнень цілей сталого розвитку.

Ресурсозбереження можливе завдяки використанню технології великих даних, які дозволяють вести точний облік ресурсів і таким чином контролювати їхнє споживання. Головним інструментом зниження зайвого ресурсоспоживання є нові цифрові платформи, а як наслідок, нові види ринків, що ґрунтуються на віртуалізації продуктів та процесів.

Цифровими платформами виступають інтернет-додатки та бізнес-моделі, які стали ключовим компонентом, що сприяють переходу до цифрової економіки у контексті четвертої промислової революції. Цифрові платформи є одним із джерел стійкого споживання за рахунок більш ефективного використання надлишкових потужностей, що дає можливість суспільству споживати більше з меншою кількістю продуктів, тобто з меншим споживанням ресурсів та меншим обсягом утворення відходів.

Зберігання інформації про кількість та якість вихідної сировини та відходів дозволяє використовувати відходи як ресурс для виробництва вторинної продукції, тим самим зменшуючи вплив на навколишнє середовище. При аналізі великих даних, зібраних за допомогою Інтернету, відкриваються нові можливості для оптимізації логістичних бізнес-процесів та життєвого циклу продукту, скорочення споживання енергії. Окрім цього, аналітика великих даних виконує функцію моніторингу, за допомогою якого можна прогнозувати та проводити при необхідності профілактичне обслуговування.

Цифровізація має можливість модернізувати "розумний" продукт лише за допомогою оновлення або заміни програмного забезпечення та цифрових елементів. Це не тільки полегшує модернізацію з технічного погляду, а й економить ресурси, необхідні для цього. Перехід на цифрову форму операцій дозволяє приймати розумні рішення, базисом для яких є точні цифрові дані [11;12]. Це є факультативним інструментом для розумного управління, розвиває та оновлює маркетингову діяльність, залучає нових цільових клієнтів, поєднує всіх учасників створення цінності продукту, підвищує ефективність роботи, як між компаніями, так і з клієнтами, покращує співпрацю, забезпечує надійність операцій та скорочує транзакційні витрати.

Однак є деякі бар'єри для використання потенціалу платформної економіки. До них відносяться: технічні та технологічні обмеження, які можуть виникнути внаслідок недостатньої доступності цифрової інфраструктури, недосконалість систем безпеки та конфіденційності даних. Також слід враховувати соціально-економічні виклики, такі як цифрова ділова етика, регулювання та прозорість використання даних.

Незважаючи на вказані проблеми, можна однозначно констатувати, що перехід операцій в цифрову форму стає все більш корисним з точки зору охорони навколишнього середовища та забезпечення стійкості соціально-економічного та екологічного розвитку. Застосування нових цифрових технологій не тільки сприяє раціональному ресурсоспоживанню, але й надає позитивний вплив на відновлення та регенерацію компонентів навколишнього середовища, робить його сприятливим для життя та здоров'я людини.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, у сучасну епоху, що характеризується динамічними технологіями, що розвиваються, й повсюдною диджиталізацією, умовою досягнення стійкості соціо соціально-економічного та екологічного розвитку є взаємопов'язана реалізація концепцій четвертої промислової революції, циркулярної та цифрової економіки. Концепція цифрової економіки дає безліч інструментів для одночасного використання циркулярних бізнес-моделей та інноваційних продуктів четвертої промислової революції.

Для подальших досліджень важливо зосередитися на вирішенні технічних та технологічних викликів, таких як покращення цифрової інфраструктури, забезпечення безпеки та конфіденційності даних. Дослідження в сфері цифрової ділової етики, регулювання та прозорості використання даних стануть ключовими для ефективного впровадження цифрових технологій в економіку.

Література:

1. Syam, N., Sharma, A. (2018). Waiting for a sales renaissance in the fourth industrial revolution: Machine learning and artificial intelligence in sales research and practice. *Ind. Mark. Manag.* 69, 135—146.
2. Mahlow, C., Hediger, A. (2019). Digital Transformation in Higher Education-Buzzword or Opportunity? *ELearn* 2019, 13.
3. Hanemann, U. (2019). Examining the application of the lifelong learning principle to the

literacy target in the fourth Sustainable Development Goal (SDG 4). *Int. Rev. Educ.* 65, 251—275.

4. Bush, T. (2018). Research on educational leadership and management. *Educ. Manag. Adm. Leadersh.* 46, 359—361.

5. Коваленко Н., Гамбаров З. (2022). Впровадження АРМ як елементу управління аеропортовим комплексом. Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці : матеріали Міжнар. наук. практ. конф., м. Київ, 22 листоп. 2022 р. Київ, с. 207—209.

6. Singh, S.K. (2019). The human side of management. *Int. J. Educ. Manag.* 33, 2—4.

7. Rifkin, J. (2011). The third industrial revolution: How lateral power is inspiring a generation and transforming the world. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 256 p.

8. Towards the circular economy. Accelerating the scale-up across global supply chains. Ellen MacArthur Foundation. URL: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/Towards-the-circular-economy-volume-3.pdf> (дата звернення: 25.11.2023).

9. Боднар Д., Семенюк С. (2022). Конкурентоспроможність підприємства в умовах цифрової економіки. Цифрова економіка як фактор інновацій та сталого розвитку суспільства : матеріали III міжнар. наук. практ. конф., м. Тернопіль, 6—7 грудня 2022 р. Тернопіль, с. 5—7.

10. Abad-Segura, E., Gonzalez-Zamar, M.D. (2019). Effects of Financial Education and Financial Literacy on Creative Entrepreneurship: A Worldwide Research. *Educ. Sci.* 9, 238.

11. Обіход С. В. (2021). Імплементація інформаційно-комунікаційних технологій у систему управління бізнес-процесами вітчизняних підприємств у контексті розвитку цифрової економіки. *Економіка, управління та адміністрування.* 4 (98), 10-17. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2021-4\(98\)-10-17](https://doi.org/10.26642/jen-2021-4(98)-10-17)

12. Md Khudzari, J., Kurian, J., Tartakovsky, B., Raghavan, G.S.V. (2018). Bibliometric analysis of global research trends on microbial fuel cells using Scopus database. *Biochem. Eng. J.* 136, 51—60.

References:

1. Syam, N. and Sharma, A. (2018), "Waiting for a sales renaissance in the fourth industrial revolution: Machine learning and artificial intelligence in sales research and practice", *Ind. Mark. Manag.*, vol. 69, pp. 135—146.

2. Mahlow, C. and Hediger, A. (2019), "Digital Transformation in Higher Education-Buzzword or Opportunity?", *ELearn*, vol. 13.

3. Hanemann, U. (2019), "Examining the application of the lifelong learning principle to the literacy target in the fourth Sustainable Development Goal (SDG 4)", *Int. Rev. Educ.*, vol. 65, pp. 251—275.

4. Bush, T. (2018), "Research on educational leadership and management", *Educ. Manag. Adm. Leadersh.*, vol. 46, pp. 359—361.

5. Kovalenko, N. and Hambarov, Z. (2022), "Introduction of ARM as an element of airport complex management", *Upravlinnia ta administruvannia v umovakh protyidii hibrydnyh zahrozam natsionalnii bezpetsi : materialy Mizhnar. nauk. prakt. konf. [Management and administration in the conditions of countering hybrid threats to national security: materials of the International Scientific and Practical Conference]*, Kyiv, Ukraine, pp. 207—209.

6. Singh, S.K. (2019), "The human side of management", *Int. J. Educ. Manag.*, vol. 33, pp. 2—4.

7. Rifkin, J. (2011), The third industrial revolution: How lateral power is inspiring a generation and transforming the world, Palgrave Macmillan, Basingstoke.

8. Ellen MacArthur Foundation (2023), "Towards the circular economy. Accelerating the scale-up across global supply chains", available at: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/Towards-the-circular-economy-volume-3.pdf> (Accessed 25.11.2023).

9. Bodnar, D. and Semeniuk, S. (2022), "Competitiveness of the enterprise in the conditions of the digital economy", *Tsyfrova ekonomika yak faktor innovatsii ta staloho rozvytku suspilstva : materialy III mizhnar. nauk. prakt. konf. [Digital economy as a factor of innovation and sustainable development of society: materials of the 3rd international scientific and practical conference]*, Ternopil, Ukraine, pp. 5—7.

10. Abad-Segura, E. and Gonzalez-Zamar, M.D. (2019), "Effects of Financial Education and Financial Literacy on Creative Entrepreneurship: A Worldwide", *Research Educ. Sci.*, vol. 9, 238.

11. Obikhod, S.V. (2021), "Implementation of information and communication technologies into the business process management system of domestic enterprises in the context of the development of the digital economy", *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, vol. 4 (98), pp. 10—17. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2021-4\(98\)-10-17](https://doi.org/10.26642/jen-2021-4(98)-10-17)

12. Md Khudzari, J., Kurian, J., Tartakovsky, B. and Raghavan, G.S.V. (2018), "Bibliometric analysis of global research trends on microbial fuel cells using Scopus database", *Biochem. Eng. J.*, vol. 136, pp. 51—60.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2023 р.

УДК 338.43(477)

С. В. Васильєв,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4388-4091>

О. О. Масляєва,

к. е. н., доцент кафедри економіки,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5703-4680>

Є. В. Нестеренко,

здобувач групи МгЕКз-1-22,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-3981-6781>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.1.61

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ АСПЕКТІВ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

S. Vasil'ev,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor

of the Department of Economics, Dnipro State University of Agrarian and Economics

O. Masliaieva,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor

of the Department of Economics, Dnipro State University of Agrarian and Economics

Ye. Nesterenko,

Student group МгЕКз-1-22, Dnipro State University of Agrarian and Economics

FEATURES OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ASPECTS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Організаційно-економічні аспекти відіграють важливу роль у забезпеченні сталого функціонування діяльності аграрного підприємства. Вони є необхідним елементом, який допомагає досягти успіху в ефективному управлінні і забезпеченні прибутковості підприємства. У статті розглянуто економічну сутність категорії "організаційно-економічні аспекти", виявлено особливості основних підходів до його визначення, аргументовано розуміння організаційно-економічних аспектів діяльності аграрних підприємств як головного чинника у механізмі функціонування аграрних підприємств. Обґрунтовано систему організаційно та економічних аспектів аграрних підприємств у забезпеченні сталого економічного розвитку. Розглянуті складові системи організаційно-економічних аспектів підприємств аграрного сектору, які забезпечать безпечний та ефективний процес діяльності.

Встановлено, що для ефективного забезпечення розвитку аграрних підприємств необхідно розробка організаційно-економічних стратегій є критично важливим процесом для аграрних підприємств, оскільки сільськогосподарські підприємства мають справу зі змінними ринковими умовами, природними факторами та економічними тенденціями. Розробка стратегій дозволяє підприємствам заздалегідь планувати свою діяльність на довгий період, прогнозувати можливі ризики та використовувати можливості для досягнення успіху. Організаційна стратегія допомагає визначити мету підприємства і чітко сформулювати цілі, а також визначити шляхи досягнення цих цілей. Вона визначає завдання, необхідні для забезпечення успіху підприємства і створення конкурентних переваг. Аграрні підприємства здійснюють діяльність у складному середовищі з обмеженими ресурсами, такими як земля, праця, капітал, технології

тощо. Організаційні стратегії допомагають оптимізувати використання цих ресурсів, максимізувати виробничу потужність та забезпечувати стабільний розвиток, допомагають ідентифікувати потенційні ризики та розробити плани дій для їх зменшення або уникнення. Глобальний ринок вимагає високої конкурентоспроможності. Організаційні стратегії допомагають підприємствам знаходити своє місце на ринку, розробляти унікальні продукти або послуги, покращувати якість та ефективність виробництва, стимулювати розвиток інновацій та впровадження нових технологій для підвищення продуктивності та якості продукції. Розробка чіткої організаційно-економічної стратегії збільшує інтерес потенційних інвесторів та фінансових установ, оскільки вона демонструє ретельний аналіз перспектив та досягнення підприємством своїх цілей.

Враховуючи складний характер аграрних підприємств і постійні виклики, розробка організаційно-економічних стратегій стає необхідною умовою їх успішного функціонування та розвитку. Ці стратегії відіграють важливу роль у створенні стійкої та прибуткової діяльності аграрних підприємств в довгостроковій перспективі.

Organizational and economic aspects play a crucial role in ensuring the sustainable functioning of agricultural enterprises. They are essential elements that aid in achieving success through efficient management and ensuring profitability of the enterprise. This article explores the economic essence of the category "organizational and economic aspects," identifies the peculiarities of the main approaches to its definition, and substantiates the understanding of organizational and economic aspects of agricultural enterprises as the key factor in the mechanism of their functioning. It establishes a system of organizational and economic aspects of agricultural enterprises in ensuring sustainable economic development. The components of the organizational and economic aspects of enterprises in the agricultural sector are considered, which will ensure a safe and efficient process of activity.

It has been established that the development of organizational and economic strategies is a critically important process for agricultural enterprises since they deal with variable market conditions, natural factors, and economic trends. Developing strategies allows these enterprises to plan their activities in advance for the long term, anticipate potential risks, and capitalize on opportunities for success. Organizational strategy helps define the purpose of the enterprise, set clear goals, and identify the pathways to achieve these objectives. It determines the necessary tasks to ensure the success of the enterprise and create competitive advantages.

Agricultural enterprises operate in a complex environment with limited resources such as land, labor, capital, and technology. Organizational strategies help optimize the use of these resources, maximize production capacity, and ensure stable development. They aid in identifying potential risks and developing action plans to mitigate or avoid them. In a global market, high competitiveness is demanded. Organizational strategies help enterprises find their place in the market, develop unique products or services, improve the quality and efficiency of production, stimulate innovation, and implement new technologies to enhance productivity and product quality.

The development of a clear organizational and economic strategy increases the interest of potential investors and financial institutions as it demonstrates a thorough analysis of the enterprise's prospects and achievements in reaching its goals.

Considering the complex nature of agricultural enterprises and the constant challenges they face, the development of organizational and economic strategies becomes a necessary condition for their successful operation and growth. These strategies play a crucial role in establishing sustainable and profitable activities for agricultural enterprises in the long run.

Ключові слова: організаційно-економічні аспекти, аграрне підприємство, ефективне управління, стратегія розвитку, ринкова економіка.

Key words: organizational-economic aspects, effective management, development strategy, market economy, agricultural enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Визначення організаційних та економічних аспектів в аграрному секторі є ключовим фактором для ефективного управління, фінансового планування, оптимізації виробничих процесів у аграрному секторі, продажу сільськогосподарської продукції, інновацій та сталого розвитку аграрних підприємств. Врахування економічних та організаційних аспектів допомагає аграрним підприємствам досягати успішного функціонування, стійкого розвитку та позиціонування на ринку, що є важливими факторами для їх виживання та розвитку в сучасних умовах. На сьогоднішній день цей процес потребує ґрунтового дослідження, удоскона-

лення й уточнення його складових, оскільки в умовах зростаючої конкуренції та ринкових умов, які постійно змінюються, є ключовим для досягнення успіху в аграрному секторі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В економічній літературі питання організаційних та економічних аспектів в аграрному секторі знайшли відображення у працях науковців, таких як Саблук П., Месель-Веселяк В., Юришин В., Малік М., Федоров М., Андрійчук В. та ін. Слід відзначити значний внесок у дослідження специфіки в аграрному секторі, що розкрито в працях таких закордонних дослідників,



Рис. 1. Складові системи організаційних та економічних аспектів аграрних підприємств

Джерело: авторська розробка.

як: Дейвісон Дж., Норт Д., Кларк А., Роял Е., Вільямсон О. та ін. У сучасний період розвитку аграрних підприємств в Україні, їх специфіка в значній мірі обумовлена впливом різних організаційних та економічних аспектів, які пов'язані з швидким розширенням економічних зв'язків та глобалізацією. Враховуючи це, виникає потреба у більш глибоких дослідженнях впливу аспектів, які забезпечують підвищення ефективності функціонування аграрних підприємств, що робить цю проблематику дуже актуальною.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Обґрунтування теоретичних засад та надання практичних рекомендацій щодо формування системи організаційно-економічних аспектів аграрних підприємств в ринкових умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аграрний сектор відіграє важливу роль у господарському розвитку та забезпеченні продовольства в багатьох країнах. Організаційні та економічні аспекти на рівні підприємства в цьому секторі мають особливе значення, оскільки вони визначають його ефективність, конкурентоспроможність та стійкість. Ефективне управління ресурсами, взаємодія з іншими сторонами, фінансове управління, ринкова стратегія та аналіз ризиків допомагають підприємствам досягати стійкого розвитку, забезпечувати конкурентоспроможність та впоратися з викликами аграрного сектору.

В процесі формування системи організаційно-економічних аспектів виділяють ряд важелів впливу. Насамперед, це організаційно-економічні елементи, які включають адміністративні та ринкові інструменти (державне, місцеве, інституціональне регулювання та саморегулювання). При цьому до організаційних важелів відносять: організацію управлінської діяльності, систему планування, маркетингову діяльність, зовнішньоекономічні

зв'язки, механізми лізингу та оренди.

Економічні важелі впливу включають: інноваційно-інвестиційні заходи, фінансово-кредитний механізм регулювання, страхування та оподаткування, ціноутворення, мотиваційні механізми, засоби стимулювання на шляху підвищення конкурентоспроможності підприємства.

В основі організаційних аспектів знаходиться структура, управління та функції підприємства. Ключовими елементами є форма власності (приватна, державна або кооперативна), організаційна структура, розподіл обов'язків та функцій між різними підрозділами. Крім того, важливою частиною є забезпечення ефективного управління ресурсами, планування та контролю виробничих процесів, управління персоналом та взаємодії з іншими суб'єктами аграрного сектору [8].

Економічні аспекти на рівні підприємства в аграрному секторі охоплюють фінансове управління, планування виробництва, ринкову стратегію та аналіз ризиків. Основою є ефективне управління фінансами, включаючи управління капіталом, обіговими активами, витратами та прибутком. Також необхідно проводити аналіз ринкових умов, враховувати попит і пропозицію на аграрну продукцію, розробляти ефективну ринкову стратегію та прогнозувати ризики. Успішне планування та управління економічними аспектами дозволяють підприємству досягати стійкого зростання, максимізувати прибуток та забезпечувати конкурентоспроможність (рис. 1).

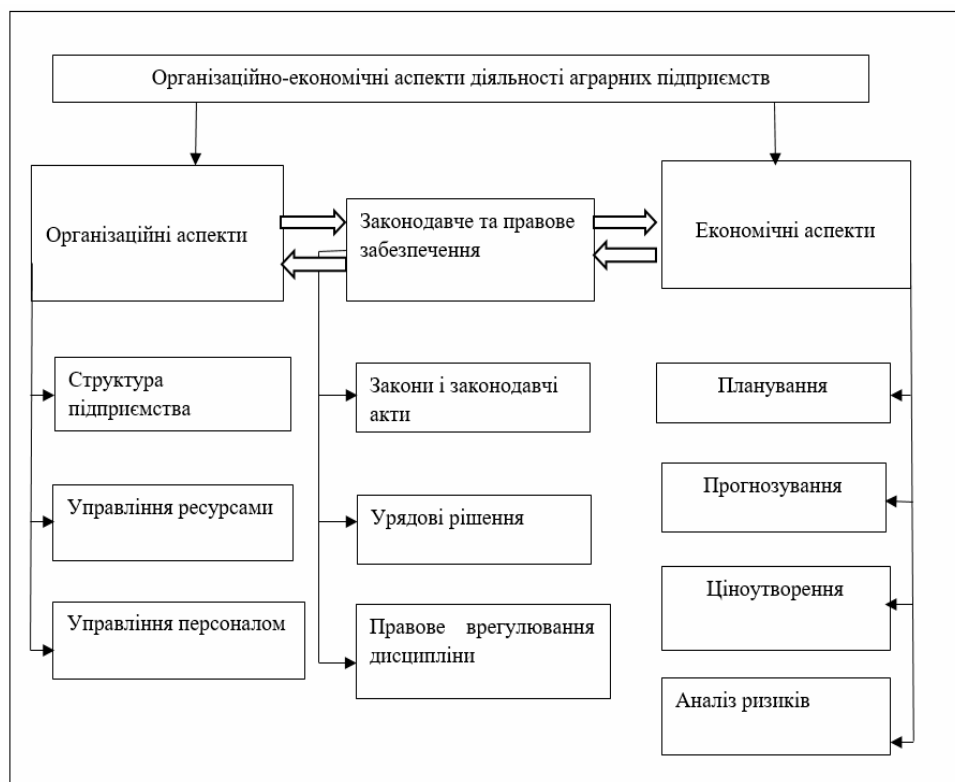


Рис. 2. Організаційно-економічні аспекти розвитку аграрних підприємств

Джерело: авторська розробка.

Глобалізація економіки, зростання конкуренції та кризові явища створюють вимогу до суб'єктів господарювання активно розробляти стратегії для розвитку своєї виробничо-господарської діяльності. В процесі глобалізації економіки відбувається зближення та інтеграції ринків різних країн, що викликає зростання світової торгівлі та обміну капіталом. Глобалізація зумовлює зростання міжнародних зв'язків і прискорює розвиток технологій та інновацій.

В таких умовах на ринку з'являються нові підприємства, що призводить до посилення конкуренції, необхідності постійного покращення та удосконалення процесів виробництва, а також надання якісних товарів та послуг. Окрім того, економічні кризи є невід'ємною частиною господарського життя [3]. Вони можуть бути спричинені різними факторами, такими як зміни у світовій економіці, фінансові труднощі тощо. Ці кризові явища ставлять під загрозу стабільність агробізнесу та можуть призвести до великих втрат. Отже, щоб забезпечити стійкий розвиток і адаптуватися під негативні впливи глобалізації, постійно зростаючої конкуренції та кризових ситуацій, суб'єкти господарювання повинні активно працювати над впровадженням стратегічних напрямків. Це може

включати пошук нових ринків збуту, диверсифікацію продукції, інвестиції в дослідження та розвиток, вдосконалення виробничих процесів та управління, а також підвищення якості продукції.

З цією метою необхідно розробити організаційно-економічні аспекти їх подальшого розвитку, які схематично відображені на рис. 2. Відповідно до цього розвиток сільськогосподарських підприємств можна визначити як загальну модель перспективного стану господарюючих суб'єктів із конкретизацією способів та методів її побудови, набором дій, які необхідно здійснити для досягнення довгострокових цілей та забезпечення конкурентоспроможності аграрних виробників в мінливих ринкових умовах.

У сучасних умовах, одним із головних завдань для сільськогосподарських підприємств є розробка організаційно-економічних стратегій для подальшого розвитку, що забезпечить максимальне використання їх конкурентних переваг, ефективне впровадження виробничого потенціалу, зміцнення своїх позицій на ринку аграрної продукції та досягнення стабільності у фінансовій діяльності [4].

Створення стратегії розвитку аграрного підприємства є складним і багатогранним про-

Внутрішнє середовище	Зовнішнє середовище	
	Можливості	Загрози
	«Сильні сторони» і «можливості»	«Сильні сторони» і «загрози»
	«Слабкі сторони» і «можливості»	«Слабкі сторони» і «загрози»
Сильні сторони	- розширення географії закупок сировини; - збільшення випуску високоякісної продукції; - швидка переорієнтація на нові споживчі сегменти; - утримання цінової переваги за рахунок завантаження виробничих потужностей; - розширення збуту продукції за допомогою торгових посередників - досвідчений персонал	- перехід на технології з меншими затратами ; - формування довгострокових відносин з найбільш пріоритетними постачальниками; - виробництво продукції з більш високими якісними характеристиками; - формування довгострокових відносин з найбільш пріоритетними торговими посередниками; - диференціація продукції та орієнтація на інші споживчі сегменти
	- розширення асортименту продукції; - здійснення агресивної збутової політики; - розширення території збуту продукції; - зростання виручки за рахунок збільшення випуску продукції вищої цінової категорії	- розширення ареалу закупівель; - придбання сучасного високо-технологічного обладнання та застосування інноваційних технологій; - розвиток фірмової торгівлі; - використання послуг сторонніх висококваліфікованих спеціалістів

Рис. 3. Матриця SWOT-аналізу аграрного підприємства

Джерело: авторська розробка.

цесом, що включає прогнозування показників діяльності на основі глибокого економічного аналізу, аналізу можливих ризиків і загроз, а також ретельного розрахунку ресурсів, оцінки альтернативних шляхів розвитку та прибутковості.

Для розробки ефективної стратегії, підприємство має провести комплексний економічний аналіз своєї поточної діяльності. Це включає оцінку продуктивності, витрат, прибутковості, аналіз конкурентного середовища, оцінку попиту на продукцію та інші важливі аспекти. На основі цих даних можна зрозуміти сильні та слабкі сторони підприємства і визначити можливості для його розвитку.

Проведення SWOT-аналізу допомагає підприємствам розуміти свої внутрішні переваги та недоліки, а також зовнішні можливості та загрози, що допомагає у розробці стратегії для збільшення ефективності та конкурентоспроможності. SWOT-аналіз аграрного підприємства — це інструмент стратегічного аналізу, який допомагає сформулювати ефективну стратегію розвитку та зробити кращі управлінські рішення [7].

Проводячи SWOT-аналіз, аграрне підприємство зможе краще зрозуміти свої можливості та виклики, що стоять перед ним, і розробити стратегію, яка використовує переваги та надає реальні відповіді на виклики. Такий аналіз допомагає збільшити шанси на успіх та ефективне управління підприємством (рис. 3).

За допомогою SWOT-аналізу можна розробити рекомендації щодо стратегії майбутнього розвитку аграрного підприємства:

- створення партнерської співпраці;
- перепідготовка кадрів;
- придбання інноваційних, ресурсозберігаючих, технічно-технологічних засобів виробництва;
- впровадження агрострахування, що дасть змогу зменшити ризик форс-мажорних обставин і сформувати надійні партнерські відносини між сільськогосподарськими підприємствами та інвесторами щодо залучення додаткового капіталу;
- обґрунтування цін на сільськогосподарську продукцію шляхом встановлення урядом мінімальних і максимальних закупівельних цін на найважливіші види продукції;
- створення виробничої інфраструктури, для зберігання аграрної продукції та продажу за кращих цін;
- стимулювання працівників підприємств до підвищення продуктивності праці, ресурсозбереження, поліпшення фінансових і соціальних результатів діяльності;
- розроблення заходів щодо покращення менеджменту діяльності підприємства.

Правильне та вчасне реагування на внутрішні й зовнішні зміни у суспільстві та аграрному секторі нашої країни буде відігравати ключову роль в ефективній діяльності аграрних підприємств.

ВИСНОВКИ

Розвиток організаційно-економічних аспектів в аграрних підприємствах є однією з головних пріоритетних сфер для досягнення успішної та стабільної діяльності в умовах сучасного ринкового середовища. Запровадження ефективних стратегій та методів управління може допомогти галузі розкрити свій потенціал та забезпечити більш збалансований та стійкий розвиток сільськогосподарських підприємств у майбутньому.

Організаційні та економічні аспекти на рівні підприємства в аграрному секторі визначають його ефективність, конкурентоспроможність та стійкість. Наявність ефективної організаційної структури, ефективного управління ресурсами та фінансами, а також розробка стратегії та аналіз ринкових умов є ключовими факторами успіху аграрних підприємств.

Реалізація всіх наведених організаційно-економічних аспектів із запропонованими конкурентною стратегією для аграрних підприємств повинна забезпечити досягнення поставлених цілей, і підвищити стійкість суб'єкта в умовах мінливого зовнішнього середовища у довготривалій перспективі. Результатом втілення в життя розробленої стратегії стане досягнення стабільної ринкової позиції підприємства та формування стійких конкурентних переваг. Таким чином, для стабільного функціонування сільськогосподарських підприємств необхідно здійснювати пошук ефективних стратегій розвитку виробничо-господарської діяльності суб'єктів господарювання.

Література:

1. Березіна Л.М. Роль місцевих ринків у розвитку організаційно-економічних відносин підприємств АПК. Економіка та підприємництво. 2013. № 4. С. 108—112.
2. Василенко В.О., Ткаченко Т.І. Стратегічне управління підприємством: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури. 2004. 400 с.
3. Васильєв С.В., Масляєва О.О. Теоретичні засади формування антикризової діяльності агропромислових підприємств. Агросвіт. 2021. № 5—6. С. 102—208.
4. Вініченко І.І., Дідур К.М., Дідур О.В. Значення ресурсного потенціалу аграрного підприємства в забезпеченні продовольчої безпеки країни. Агросвіт. 2023. № 16. С. 20—27.
5. Кормишкін Ю.А. Організаційно-економічні відносини аграрних підприємств суб'єктів ЗЕД. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2015. № 4. С. 31—36.

6. Масляєва О.О., Ганзюр І.О. Формування організаційно-економічних відносин в агропромислових підприємствах. Агросвіт. 2020. № 4. С. 105—108.

7. Перфілова О.Є. Проблеми та особливості впровадження SWOT-аналізу в практику стратегічного управління вітчизняних підприємств. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2008. № 624. С. 77—84.

8. Уніят Л.М. Організаційно-економічні засади інноваційного розвитку підприємств агропромислового бізнесу в конкурентному середовищі: моногр. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 586 с.

References:

1. Berezina, L.M. (2013), "The role of local markets in the development of organizational and economic relations of agricultural enterprises", *Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 4, pp. 108—112.
 2. Vasylenko, V.O. and Tkachenko, T.I. (2004), *Stratehichne upravlinnia pidpriemstvom* [Strategic enterprise management], Tsentр uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine.
 3. Vasyl'iev, S.V. and Masliaieva O.O. (2021), "Theoretical bases of formation of anti-crisis activity of agro-industrial enterprises", *Ahrosvit*, vol. 5—6, pp. 102—208.
 4. Vinichenko, I.I. Didur, K.M. and Didur, O.V. (2023), "The significance of the resource potential of the agricultural enterprise in ensuring the food security of the country", *Ahrosvit*, vol. 16, pp. 20—27.
 5. Kormyshkin, Yu.A. (2015), "Organizational and economic relations of agrarian enterprises of the subjects of the Economic Development Zone". *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia*, vol. 4, pp. 31—36.
 6. Masliaieva, O.O. and Hanzіur, I.O. (2020), "Formation of organizational and economic relations in agro-industrial enterprises", *Ahrosvit*, vol. 4, pp. 105—108.
 7. Perfilova, O.Ye. (2008), "Problems and features of the implementation of SWOT analysis in the practice of strategic management of domestic enterprises". *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnikа"*, vol. 624, pp. 77—84.
 8. Uniyat, L.M. (2019), *Orhanizatsijno-ekonomichni zasady innovatsijnoho rozvytku pidpriemstv ahropromyslovoho biznesu v konkurentnomu seredovyschi* [Organizational and economic principles of innovative development of agro-industrial business enterprises in a competitive environment], TNEU, Ternopil', Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 20.12.2023 р.*

УДК 334.784 (658.5)

Ю. Б. Малиновська,
к. е. н, доцент, доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1551-9492>
Н. І. Петик,
аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-8027-5489>
Р. В. Мачула,
аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-2551-4512>
П. В. Богомаз,
аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-2347-6997>
Національний університет "Львівська політехніка"

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.1.67

УПРАВЛІННЯ ТА АКТИВІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Yu. Malynovska,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Trade and Customs, Lviv Polytechnic National University
N. Petyk,
Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University
R. Machula,
Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University
P. Bohomaz,
Postgraduate student, Lviv Polytechnic National University

MANAGEMENT AND ACTIVATION OF EMPLOYEES ACTIVITIES OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Стаття представляє комплексне дослідження викликів і стратегій, пов'язаних з управлінням та активізацією діяльності співробітників на підприємствах, що працюють в глобалізованому бізнес-середовищі. Дослідження досліджує складності та нюанси, пов'язані з ефективним використанням потенціалу різноманітної та географічно розосередженої робочої сили. Автори запропонували рекомендації, які допоможуть підприємствам успішно долати ці виклики та використовувати можливості, які відкриває глобалізація. Створення інклюзивної культури є фундаментальним, щоб усі працівники відчували себе цінними та поважаними. Чіткі комунікаційні канали та вказівки необхідні для того, щоб співробітники були інформованими та залученими, незалежно від того, де вони знаходяться. Об'єднання заходів з формування команди з віртуальною участю сприяє товариству та командній роботі в різних місцях.

In the era of globalization, companies are faced with the need to effectively manage and activate the activities of their employees to remain competitive and adapt to the global market. This requires addressing interrelated challenges such as cultural diversity and communication, remote working and virtual teams, skills development and training, employee motivation and engagement, adapting to changing legislation, cross-border collaboration and knowledge sharing, and balancing local needs with global strategy. The article presents a comprehensive study of challenges and strategies related to the management and activation of the activities of employees at enterprises operating in a globalized business environment. The study explores the complexities and nuances of effectively harnessing the potential of a diverse

and geographically dispersed workforce. The authors offer recommendations to help businesses successfully overcome these challenges and take advantage of the opportunities that globalization provides. The study highlights the importance of promoting diversity and inclusion in the global workforce. Cross-cultural learning plays a critical role in improving communication and collaboration between teams spread across the globe. Effective use of technology tools is vital for seamless communication and teamwork. Well-defined telecommuting policies can improve productivity and maintain a healthy work-life balance for remote employees. Empowering employees to make decisions fosters accountability and engagement, regardless of location. Creating an inclusive culture is fundamental to making all employees feel valued and respected. Clear communication channels and guidance are essential to keep employees informed and engaged, no matter where they are. Combining team-building activities with virtual participation promotes camaraderie and teamwork across locations. In a globalized world, the future of managing and empowering workers will include adapting to hybrid work models, using advanced remote work technologies, using AI and automation, and implementing distributed workforce management strategies.

Ключові слова: активізація, глобалізація, євроінтеграція, інклюзивна культура, підприємство, потенціал, працівники, робоча сила.

Key words: activation, employees, enterprise, European integration, globalization, inclusive culture, potential, workforce.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В епоху глобалізації підприємства стикаються з необхідністю ефективного управління та активізації діяльності своїх співробітників, щоб залишатися конкурентоспроможними та адаптуватися на глобальному ринку. Це вимагає вирішення взаємопов'язаних проблем, таких як культурне розмаїття та спілкування, віддалена робота та віртуальні команди, розвиток навичок та навчання, мотивація та залученість працівників, адаптація до мінливості законодавства, транскордонна співпраця та обмін знаннями, а також збалансування місцевих потреб із глобальною стратегією.

Вирішення цих викликів потребує розробки комплексних стратегій, рамок і практик, які дають підприємствам змогу ефективно керувати та активізувати діяльність своїх працівників у глобалізованому ландшафті, сприяючи зростанню, стійкості та конкурентоспроможності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

По-перше, дослідження управління та активізації діяльності співробітників на підприємствах в контексті глобалізації мають вирішальне значення для підвищення конкурентоспроможності та стійкості бізнесу. Залучені та вмотивовані співробітники безпосередньо сприяють підвищенню продуктивності, інноваціям і загальній продуктивності організації, що є важливими елементами для збереження конкурентоспроможності на світовому ринку.

По-друге, для підприємств, які прагнуть розширити свою діяльність у всьому світі, розуміння того, як ефективно керувати різноманітною робочою силою та сприяти транскордонній співпраці, є надзвичайно важливим. Дослідження в цій галузі надають цінні вказівки щодо того, як долати культурні, нормативні та матеріально-технічні проблеми, пов'язані з міжнародною експансією.

Крім того, управління та утримання талантів є критично важливими в глобалізованому світі. Дослідження методів ефективного управління допомагає організаціям сформулювати стратегії залучення, утримання та розвитку талантів, забезпечуючи кваліфіковану та залучену робочу силу, яка сприяє зростанню та успіху компанії.

Зростання дистанційних і гібридних моделей роботи, прискорене глобалізацією, вимагає переоцінки традиційних підходів до управління. Крім того, ефективні методи управління можуть позитивно вплинути на життя співробітників, сприяючи задоволенню роботою, балансу між роботою та особистим життям і інклюзивності. Це, у свою чергу, має ширші суспільні наслідки, покращуючи загальний добробут і сприяючи економічному зростанню та розвитку.

Нарешті, дослідження сприяє співпраці та партнерству між транснаціональними підприємствами, дослідницькими установами та урядами. Ідеями та найкращими практиками можна ділитися та впроваджувати їх за кордоном, сприяючи більшій зв'язності та співпраці між глобальною бізнес-спільнотою.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою цієї статті є комплексне дослідження викликів і стратегій, пов'язаних з управлінням та активізацією діяльності співробітників на підприємствах, що працюють в глобалізованому бізнес-середовищі. Дослідження має на меті пролити світло на складності та нюанси, пов'язані з ефективним використанням потенціалу різноманітної та географічно розосередженої робочої сили. Крім того, стаття прагне запропонувати ідеї та рекомендації, які допоможуть підприємствам успішно долати ці виклики та використовувати можливості, які відкриває глобалізація.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Управління та активізація діяльності співробітників в умовах глобалізації є критичним викликом для сучасних підприємств. Глобалізація змінила бізнес-ландшафт, змусивши підприємства адаптуватися до нової динаміки, ринків і очікувань робочої сили.

Глобалізація створює як виклики, так і можливості для працівників організацій. Ось деякі з ключових аспектів:

Виклики:

1) посилення конкуренції. Глобалізація часто означає посилення конкуренції не лише на ринку, а й на ринку праці. Співробітники можуть зіткнутися з жорсткішою конкуренцією за свої посади і їм доведеться постійно вдосконалювати свої навички, щоб залишатися конкурентоспроможними.

2) культурні відмінності. Робота в глобалізованому середовищі може призвести до зіткнень у культурах, цінностях і трудовій етиці. Непорозуміння і конфлікти можуть виникати через відмінності в стилях спілкування і культурних нормах.

3) нестабільність робочих місць. Коли підприємства розширюються по всьому світу, вони можуть шукати заходів щодо скорочення витрат, що може призвести до аутсорсингу, переведення в офшори або скорочення штату. Це може створити незахищеність робочих місць для працівників, які бояться звільнень або передачі своєї роботи на аутсорсинг.

4) баланс між роботою та особистим життям. З глобалізацією з'являється потенціал для подовженого робочого дня та нерегулярного графіка для адаптації до різних часових поясів. Це може порушити баланс роботи та особистого життя та призвести до вигорання.

5) конфіденційність і безпека даних. Співробітникам, можливо, доведеться мати справу з

проблемами конфіденційності та безпеки даних, особливо під час роботи з міжнародними клієнтами або колегами. Дотримання різних правил захисту даних може бути складним завданням.

Можливості:

1) кар'єрний ріст. Глобалізація може відкрити нові можливості кар'єрного зростання для працівників.

2) різноманітність та інклюзія. Глобалізація сприяє різноманітності на робочому місці, що може призвести до багатшого обміну ідеями, творчості та інновацій. Співробітники можуть вчитися у колег із різним досвідом і поглядами.

3) розвиток навичок. Працівники мають шанс розвинути ширший набір навичок, включаючи міжкультурне спілкування, мовні навички та здатність до адаптації.

4) віддалена робота. Глобалізація прискорила прийняття віддаленої роботи, пропонуючи працівникам гнучкість працювати з різних місць і потенційно покращуючи баланс між роботою та особистим життям.

5) можливості налагодження зв'язків. Глобалізація часто передбачає зв'язок із професіоналами з усього світу, надаючи широкі можливості налагодження зв'язків, які можуть принести користь кар'єрі працівників.

6) доступ до глобальних ринків. Компанії, що розширюються по всьому світу, можуть вийти на нові ринки, потенційно збільшуючи продажі та зростання бізнесу. Це може призвести до більшої безпеки роботи та можливостей для працівників.

7) культурне збагачення. Знайомство з різними культурами може особисто збагатити та розширити кругозір працівників.

Підсумовуючи, хоча глобалізація створює виклики для співробітників, вона також пропонує численні можливості для особистого та професійного зростання, розвитку навичок і культурного збагачення. Успішне орієнтування на глобалізованому робочому місці часто залежить від адаптивності, постійного навчання та ефективного спілкування.

Щоб скористатися можливостями глобалізації та ефективно вирішувати її виклики, підприємствам слід зосередитися на стратегіях, пов'язаних із їхніми працівниками. Представимо основні стратегії управління співробітниками в глобальному контексті (табл. 1).

Впроваджуючи ці стратегії, підприємства можуть використовувати потенціал глобалізованої робочої сили, ефективно керувати своїми співробітниками та створювати більш інклюзивну організаційну культуру співпраці. Це, у свою чергу, може призвести до зростання інно-

Таблиця 1. Основні стратегії управління та активізації діяльності працівників підприємств в умовах глобалізації

Складові стратегії	Інструменти
1. Міжкультурне навчання та обізнаність	Забезпечення комплексного міжкультурного навчання співробітників, задля покращення їхнього розуміння та оцінку різноманітних культур, допомагаючи їм ефективніше працювати в глобальному середовищі. Розвиток культури інклюзивності та поваги до різних культур в організації.
2. Глобальне управління талантами	Впровадження ефективних методів управління талантами сприяє виявленню, розвитку та утриманню найкращих талантів з усього світу. Створення шляхів розвитку кар'єри та можливостей для міжнародних призначень сприяє залученню та утриманню глобально налаштованих співробітників.
3. Спілкування та співпраця	Встановлення чітких та ефективних каналів зв'язку та інструментів сприяє співпраці між співробітниками в різних географічних місцях і часових поясах. Заохочення до регулярних віртуальних зустрічей, відеоконференцій та інших технологій спільної роботи сприяє подоланню географічних розривів.
4. Політика віддаленої роботи:	Розроблення гнучкої політики віддаленої роботи сприяє співробітникам у праці з різних місць, об'єднуючи роботу та особисте життя, а також сприяє глобальним командам. Надання необхідних технологій та підтримки для віддаленої роботи гарантує, що співробітники мають доступ до необхідних ресурсів.
5. Управління продуктивністю та зворотний зв'язок	Впровадження послідовного процесу управління продуктивністю, що включає регулярний зворотний зв'язок, встановлення цілей та оцінку ефективності для співробітників незалежно від їх місцезнаходження. Використання технологій для відстеження та вимірювання продуктивності, надаючи об'єктивний зворотний зв'язок та визнання досягнень.
6. Різноманітність та інклюзія	Наголошення на різноманітності та інклюзивності як на основних цінностях в організації, цінуючи внесок працівників з різним походженням та з різних точок зору. Створення ініціатив різноманітності та інклюзивності, наприклад груп ресурсів для працівників, щоб сприяти більш інклюзивній культурі на робочому місці.
7. Навчання та розвиток	Пропонування постійних можливостей навчання та розвитку, адаптованих до потреб співробітників у глобальному контексті, включаючи мовні навички, міжкультурне спілкування та знання глобального бізнесу. Заохочення співробітників взяти на себе відповідальність за свій професійний розвиток і пропонування підтримки в їх зростанні.
8. Добробут співробітників	Ставлення пріоритету до добробуту співробітників, пропонуючи ресурси для психічного здоров'я, програми подолання стресу та ініціативи щодо оздоровлення, щоб допомогти працівникам впоратися з вимогами глобалізованого робочого середовища. Сприяння балансу між роботою та особистим життям та гнучкості, щоб зменшити виснаження та підвищити загальну задоволеність роботою.
9. Комплаєнс і юридична підтримка	Слідкування за трудовим законодавством та правилами у різних країнах, щоб забезпечити відповідність працевлаштуванню. Надання юридичної підтримки та ресурсів працівникам, які працюють за кордоном, щоб ознайомитися з вимогами щодо отримання візи та дозволу на роботу, оподаткуванням та іншими юридичними аспектами.
10. Обмін знаннями та найкращими практиками	Заохочення до обміну найкращими практиками та знаннями між глобальними командами для використання різноманітних навичок та досвіду співробітників. Створення платформи для обміну знаннями або бази даних для полегшення обміну інформацією.

вацій, кращого вирішення проблем і підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку.

Використання потенціалу різноманітної та територіально розпорошеної робочої сили є стратегічною перевагою для підприємств у сучасному глобалізованому бізнес-ландшафті. Стратегії включають сприяння різноманіттю під час прийому на роботу та сприяння інклюзивній культурі, де всі працівники відчують себе цінними.

Міжкультурне навчання має важливе значення для покращення розуміння та співпраці між різними командами, подолання розривів і уникнення непорозумінь, пов'язаних з різними культурними нормами.

Використання інструментів для співпраці та передових технологій сприяє безперервному

спілкуванню та підвищує продуктивність географічно розосереджених команд.

Заходи з формування команди, які передбачають віртуальну участь співробітників з різних місць, можуть сприяти командній роботі та товариству, відзначаючи культурні відмінності.

Встановлення чітких комунікаційних каналів і вказівок гарантує, що інформація досягне всіх співробітників, незалежно від їх місцезнаходження, сприяючи відкритому та регулярному спілкуванню.

Політики віддаленої роботи, які сприяють продуктивності, співпраці та балансу між роботою та особистим життям, мають вирішальне значення з визначеними очікуваннями, показниками ефективності та протоколами зв'язку.



Рис. 1. Забезпечення балансу особистого життя та роботи працівників зі сторони підприємства

Джерело: авторське бачення.

Розширення повноважень і самостійності у прийнятті рішень дозволяє співробітникам робити ефективний внесок, незалежно від їх місцезнаходження, сприяючи розвитку почуття відповідальності та залученості.

Культивування інклюзивної культури не просто важливо; це наріжний камінь міцної та згуртованої робочої сили. Інклюзивна культура в організації передбачає, що кожну людину, незалежно від її походження, переконань чи поглядів, не лише вітають, але цінують і поважають.

Коли працівники відчувають причетність і цінність, вони, як правило, більш зацікавлені, мотивовані та віддані своїй роботі та організації. Інклюзивність гарантує, що кожен працівник має право голосу, відчуває себе почутим і враховується в процесі прийняття рішень. Це не тільки підвищує моральний дух, але й приносить свіжі та різноманітні ідеї, сприяючи інноваціям і творчості.

Крім того, інклюзивна культура руйнує бар'єри та упередження. Це сприяє співпраці,

співпраці та почуттю причетності. Співробітники, швидше за все, будуть ефективніше співпрацювати, ділитися знаннями та підтримувати один одного, коли вони відчувають причетність і почуття спільності.

З ширшої точки зору інклюзивна культура має далекосяжні наслідки. Це покращує репутацію організації, роблячи її привабливим місцем для роботи для найкращих талановитих спеціалістів із різних професій. Це також позитивно впливає на відносини організації з клієнтами, партнерами та спільнотою, сприяючи створенню більш сприятливої та сприятливої екосистеми.

Інклюзивна культура — це не лише виконання корпоративної відповідальності; мова йде про створення процвітаючого та гармонійного робочого середовища, де кожна людина може зробити свій внесок і, у свою чергу, допоможе організації максимально реалізувати свій потенціал.

Як вже зазначали, поєднання особистого життя та роботи є надзвичайно важливим у сучасному середовищі. Пропонуємо схему поєднання особистого життя та роботи працівників зі сторони підприємства (рис. 1).

Ця схема забезпечує цілісний підхід до балансу між роботою та особистим життям, визнаючи, що це спільна відповідальність між організацією та її співробітниками. Він спрямований на створення середовища, в якому співробітники можуть процвітати як на роботі, так і в особистому житті.

У глобалізованому світі майбутнє управління та розширення прав і можливостей працівників включатиме адаптацію до гібридних моделей роботи, використання передових технологій віддаленої роботи, використання ШІ та автоматизації та впровадження розподілених стратегій управління робочою силою. Крім того, більше уваги буде приділено добробуту співробітників, інклюзивному лідерству, прийняттю рішень на основі даних і навчанню протягом усього життя. Організації також нададуть пріоритет екологічній та соціальній відповідальності, пропонуватимуть гнучкі шляхи кар'єри, залучатимуть глобальні резерви талантів і сприятимуть стійкості, адаптивності та культурному розуму серед своїх співробітників.

Управління розосередженою робочою силою є дуже важливим, що вимагає вправності в роботі з командами в різних часових поясах і культурах. Крім того, підвищена увага приділятиметься благополуччю працівників, включаючи підтримку психічного здоров'я, оздоровчі

програми та гнучкі умови роботи. Інклюзивне лідерство, чуйне та уважне до різноманітних точок зору матиме пріоритет.

Аналітика даних керуватиме прийняттям рішень, надаючи цінну інформацію про тенденції у сфері робочої сили. Буде заохочуватися навчання протягом усього життя, сприяючи безперервному розвитку навичок протягом усієї кар'єри працівника. Екологічна та соціальна відповідальність буде першочерговою, а організації зосереджуватимуться на сталому розвитку та суспільному внеску.

Кар'єрні шляхи стануть більш гнучкими та менш лінійними, враховуючи різноманітний досвід та можливості зростання. Доступ до глобальних резервів талантів, включаючи фрілансерів і співробітників концертів, дозволить отримати спеціалізовані навички. Стійкість і здатність до адаптації будуть цінними рисами, життєво важливими для подолання невизначеності та змін у глобальному ландшафті. Нарешті, культурний інтелект, розуміння та повага різноманітних культур ляже в основу ефективних підходів до управління.

Ці колективні зміни зображують майбутнє робочого місця, яке базується на здатності до адаптації, цілісній турботі про працівників і цінуванні глобального розмаїття.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Дослідження підкреслює важливість сприяння різноманітності та включеності в глобальну робочу силу. Міжкультурне навчання відіграє вирішальну роль у покращенні спілкування та співпраці між командами, розкиданими по всьому світу. Ефективне використання технологічних інструментів є життєво важливим для безперебійного спілкування та командної роботи. Чітко визначені правила віддаленої роботи можуть підвищити продуктивність і підтримувати здоровий баланс між роботою та особистим життям для віддалених співробітників. Наділення співробітників повноваженнями приймати рішення виховує відповідальність і залученість, незалежно від їх місцезнаходження. Створення інклюзивної культури є фундаментальним, щоб усі працівники відчували себе цінними та поважаними. Чіткі комунікаційні канали та вказівки необхідні для того, щоб співробітники були інформованими та залученими, незалежно від того, де вони знаходяться. Об'єднання заходів з формування команди з віртуальною участю сприяє товариству та командній роботі в різних місцях.

Майбутні дослідження можуть продовжити дослідження оптимізації потенціалу різноманітної та територіально розпорошеної робочої сили. Визнання та усунення обмежень дослідження, включаючи потенційні упередження та обмеження, є критично важливими для майбутніх досліджень і практичних застосувань у цій галузі.

Література:

1. Данилевич Н., Рудакова С., Щетініна Л., Касяненко Я. Діджиталізація HR-процесів у сучасних реаліях. Галицький економічний вісник ТНТУ. 2020. № 3 (64). С. 147—156.
2. Брінцева О.Г., Біловус О.С. Інформаційні технології в управлінні персоналом підприємства: сучасні тенденції. Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2018. № 1. С. 264—271.
3. Кравчук О.І., Варіс І.О., Заривних К.В. Цифрові технології менеджменту персоналу: тенденції та виклики в умовах пандемії COVID-19. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-73>
4. Яковлев О.А., Ванджурак М.М. Теоретико-правові аспекти розвитку та впровадження надомної та дистанційної праці в сучасних реаліях. Право та інноваційне суспільство. 2020. № 2 (15). С. 56—62.
5. Malynovska, Y., Bashynska, I., Cichon, D., Malynovsky, Y., Sala, D. Enhancing the Activity of Employees of the Communication Department of an Energy Sector Company. *Energies*. 2022. 15 (13). 4701.
6. Малиновська Ю.Б., Петришин Н.Я., Жезуха В.Й. Індикатори активізування діяльності працівників комунікаційної системи у контексті реінжинірингу інформаційних потоків. Інтелект ХХІ. 2018. № 1. С. 89—92.
7. Федорова Ю., Бантуш Л., Удовікова Н. Коучинг як ефективний інструмент управління проєктними командами. Адаптивне управління: теорія і практика. 2020. № 9 (18). URL: [https://doi.org/10.33296/2707-0654-9\(18\)-13](https://doi.org/10.33296/2707-0654-9(18)-13).
8. Міценко Н.Г., Іванченко Г.В., Боднарюк В.А., Лозовий Т.І. Управління персоналом на засадах сталого розвитку як складова організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку підприємства. Вісник ЛТЕУ. Економічні науки. 2022. № 67. С. 21—26.
9. Тертична Л. І. Формування людського капіталу як чинник забезпечення сталого розвитку. Економічні і соціально-трудові аспекти управління персоналом: теорія і практика. 2017. С. 208—219.
10. Юринець О.В. Сутність та значення ургентних інструментів антикризового управління підприємствами. Економічний журнал Одеського політехнічного університету. 2021. № 1 (15). С. 92—100.

References:

1. Danylevich, N., Rudakova, S., Shchedinina, L. and Kasyanenko, Ya. (2020). "Digitization of HR processes in modern realities", *Galician economic bulletin of TNTU*, vol. 3 (64), pp. 147—156.
2. Brintseva, O.H. and Bilovus, O.S. (2018), "Information technologies in human resource management of the enterprise: modern trends", *Social and labor relations: theory and practice*, 1, pp. 264—271.
3. Kravchuk, O.I., Varis, I.O. and Zaryvnykh, K.V. (2021), "Digital technology of personnel management: trends and challenges in a COVID-19 pandemic", *Economy and society*, vol. 26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-73>.
4. Yakovlev, O.A. and Vanjurak, M.M. (2020), "Theoretical and legal aspects of the development and implementation of home and remote work in modern realities", *Law and innovative society*, vol. 2 (15), pp. 56—62.
5. Malynovska, Y., Bashynska, I., Cichon, D., Malynovsky, Y. and Sala, D. (2022), "Enhancing the Activity of Employees of the Communication Department of an Energy Sector Company" *Energies*, vol. 15 (13), 4701.
6. Malynovska, Yu.B., Petryshyn, N.Ya. and Zhezhukha, V.Y. (2018), "Indicators of activity activation of communication system employees in the context of information flow reengineering", *Intelligence XXI*, vol. 1, pp. 89—92.
7. Fedorova, Yu., Bantush, L. and Udovikova, N. (2020), "Coaching as an effective tool for managing project teams", *Adaptive management: theory and practice*, vol. 9 (18). [https://doi.org/10.33296/2707-0654-9\(18\)-13](https://doi.org/10.33296/2707-0654-9(18)-13).
8. Mitsenko, N.G., Ivanchenko, G.V., Bodnaryuk, V.A. and Lozovy, T.I. (2022), "Personnel management on the basis of sustainable development as a component of the organizational and economic mechanism of innovative development of the enterprise" *Bulletin of LTEU. Economic sciences*, vol. 67, pp. 21—26.
9. Tertychna, L. I. (2017), "Formation of human capital as a factor in ensuring sustainable development", *Economic and social and labor aspects of personnel management: theory and practice*, pp. 208—219.
10. Yurynets, O.V. (2021), "The essence and significance of urgent tools of crisis management of enterprises", *Economic journal Odessa polytechnic university*, vol. 1 (15), pp. 92—100.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2023 р.

УДК 338.45:330.342.146(043.5)

O. Didovych,
Postgraduate student of the Department of Accounting,
Taxation and Marketing, Mukachevo State University
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-8254-661X>
I. Yanchyk,
Postgraduate student of the Department of Accounting,
Taxation and Marketing, Mukachevo State University
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6503-5137>
P. Bushuyev,
Postgraduate student of the Department of Smart Economics,
Kyiv National University of Technologies and Design
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5257-9104>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.1.74

MODERN APPROACHES TO PROVIDING TRANSPORT AND LOGISTICS SERVICES IN TOURIST CLUSTERS

О. О. Дідович,
аспірант кафедри обліку та оподаткування і маркетингу, Мукачівський державний університет
І. М. Янчик,
аспірант кафедри обліку та оподаткування і маркетингу, Мукачівський державний університет
П. В. Бушуєв,
аспірант кафедри смарт економіки, Київський національний університет технологій та дизайну

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО НАДАННЯ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ ПОСЛУГ В ТУРИСТИЧНИХ КЛАСТЕРАХ

The article is aimed at characterizing modern approaches to providing transport and logistics services in tourist clusters. Systemic studies of tourist clusters focus on the efforts of entities providing transport and logistics services to apply specific approaches that address the current needs of tourism industry enterprises. Among such approaches are: providing transport and logistics services through integrated mobile applications; offering transport and logistics services through electronic platforms for service exchange; delivering transport and logistics services through the use of green transport and logistics solutions; providing transport and logistics services through multimodal transport solutions. The research findings demonstrate that modern approaches to providing transport and logistics services in tourist clusters contribute to the development and optimization of tourism industries, increased customer satisfaction, and the creation of a sustainable environment for tourism. It has been established that the key factors synthesizing improvements in the provision of transport and logistics services are efficiency and convenience, stability and cooperation, enhanced service quality, and user experience. The factor of efficiency and convenience is shaped through multimodality (which involves the overall integration of different modes of transport, allowing tourists to conveniently move within the cluster using optimal routes and transportation), and integrated mobile applications (providing access to information and booking options through a single mobile application, facilitating planning and service utilization). The factor of stability and cooperation is shaped through green logistics (which involves the use of environmentally friendly transport solutions and green technologies contributing to emissions reduction and improved environmental sustainability), and collaboration among suppliers (which refers to the cooperation of various service providers in the tourist cluster, allowing for enhanced coordination and external interaction). The factor of enhancing service quality and user experience is formed through all approaches to providing transport and logistics services due to their focus on addressing the current needs of tourism industry enterprises in the tourism cluster through personalization and feedback.

Стаття спрямована на характеристику сучасних підходів до надання транспортно-логістичних послуг в туристичних кластерах. Системні дослідження туристичних кластерів звергають увагу на прагнення суб'єктів, що надають транспортно-логістичні послуги, до використання специфічних підходів з метою задоволення актуальних потреб підприємств в галузі туризму. Серед таких підходів: надання транспортно-логістичних послуг через інтегровані мобільні додатки; надання транспортно-логістичних послуг через електронні платформи для обміну послугами; надання транспортно-логістичних послуг через використання зелених транспортних та логістичних рішень; надання транспортно-логістичних послуг через мультимодальні транспортні рішення. За результатами дослідження доведено, що сучасні підходи до надання транспортно-логістичних послуг в туристичних кластерах сприяють розвитку та оптимізації туристичних індустрій, підвищенню задоволення клієнтів та створенню сталого середовища для туризму. Доведено, що основними факторами, що синтезують покращення процесів надання транспортно-логістичних послуг, є ефективність та зручність, сталість та співпраця, підвищення якості послуг та досвіду користувача. Фактор ефективності та зручності формується через мультимодальність (під якою розуміється загальна інтеграція різних видів транспорту, що дозволяє туристам зручно переміщатися в середині кластера, використовуючи оптимальні маршрути та транспортні засоби) та інтегровані мобільні додатки (що забезпечу-

ють доступ до інформації та можливості бронювання через єдиний мобільний додаток). Фактор сталості та співпраці формується через зелену логістику (під якою розуміється використання екологічно чистих транспортних рішень та зелених технологій, що сприяють зменшенню викидів та покращенню екологічної сталості), співпрацю між постачальниками послуг у туристичному кластері (що дозволяє покращити координацію та забезпечити зовнішню взаємодію). Фактор підвищення якості послуг та користувацького досвіду формується за всіма підходами до надання транспортно-логістичних послуг через їхню спрямованість на задоволення актуальних потреб підприємств індустрії туризму в кластері туризму. Це досягається завдяки персоналізації та зворотному зв'язку.

Key words: multimodality; integrated mobile applications; green logistics; cluster; optimal routes; transportation.

Ключові слова: мультимодальність; інтегровані мобільні додатки; зелена логістика; кластер; оптимальні маршрути; транспортні засоби.

TARGET SETTING

Tourist clusters are quite complex formations, the functioning of which depends not only on the development and success of the tourism industry but also on the internal state of transport and logistics services. In particular, transport and logistics services play a crucial role in ensuring transport accessibility (interpreted through indicators of ease and convenience of access to interesting tourist places using various modes of transport), creating opportunities for efficient tourist movement (through the establishment and development of conditions that enhance the convenience, speed, and reliability of public and private transportation, as well as infrastructure for travelers), and optimizing logistical processes (improving and effectively managing all stages of supply and service for tourists) within the cluster. In line with the outlined significance, the formation of a tourist cluster is accompanied by processes of transformation in the provision of transport and logistics services, aimed at improving the quality and accessibility of transportation services to meet the needs and expectations of tourists. The functioning of the cluster involves ongoing processes of change in the provision of transport and logistics services, driven by the prioritization of environmental sustainability, continuous improvement of the integration level of different modes of transport, and the development and expansion of new tourist routes. The identified features require systematic research into modern approaches to providing transport and logistics services in tourist clusters.

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS

Theoretical and applied aspects of providing transport and logistics services in tourist clusters have been explored by scholars such as Maslyan O.O., Goblyk-Markovych N.M., Todyerishko E.V., Mashthaler O., Hutsul T., Maslyan O., Cheban Yu., Tsimbalistova O., Pidhirna V.N. and Yemchuk T.V., Tserklevych V., Diehl A., Blauta A., and Diehl M.

Despite the extensive flow of publications and many theoretical and methodological developments available today, approaches to providing transport and logistics services in tourist clusters are not sufficiently studied.

THE WORDING OF THE PURPOSES OF ARTICLE (PROBLEM)

The purpose of the article is to characterize modern approaches to providing transport and logistics services in tourist clusters.

THE PAPER'S MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

Systemic studies of tourist clusters focus on the efforts of entities providing transport and logistics services to apply specific approaches that address the current needs of businesses in the tourism industry. Among such approaches are providing transport and logistics services through integrated mobile applications; offering transport and logistics services through electronic platforms for service exchange; delivering transport and logistics services using green transport and logistics solutions; and providing transport and logistics services through multimodal transport solutions (see Figure 1). Note that each of the identified approaches is chosen based on their specific orientation, aiming to provide the most appropriate response to the current needs of businesses in the tourism industry within the tourism cluster.

The approach involving the provision of transport and logistics services through integrated mobile applications is based on consolidating information about transportation, hotels, restaurants, and other services, allowing tourists to conveniently manage their trip. The main features of this approach, catering to the current needs of businesses in the tourism industry within the tourism cluster, include real-time information, online booking and payment, service integration, user interaction and convenience, resource optimization, analytics and reporting, integration

with other services, as well as analytics and reporting (see Table 1).

An advantage of the approach is that integrated mobile applications become a key tool for providing transport and logistics services in tourist clusters, optimizing, and enhancing them according to the requests and expectations of tourists. This is since such applications inherently provide convenience, speed, and personalization in the use of transport and logistics services for users, making them popular among travelers. Obviously, this approach is based on ensuring the efficiency and convenience of providing transport and logistics services in tourist clusters.

The approach involving the provision of transport and logistics services through electronic platforms is based on the exchange of information among service providers regarding the nature of services and potential collaboration directions. The key features of this approach, addressing the current needs of businesses in the tourism industry within the tourism cluster, include effective coordination and collaboration, expanded service offerings, flexible and personalized solutions, improved service quality, and customer satisfaction (see Table 2).

The advantage of the approach is that the use of electronic platforms for service exchange in the transport and logistics sector of tourist clusters allows for the creation of flexible, efficient, and personalized solutions, contributing to the improvement of services and ensuring customer satisfaction [3]. Certainly, this approach is based on ensuring the efficiency and convenience of providing transport and logistics services in tourist clusters.

The approach that involves providing transport and logistics services using green transport and logistics solutions is based on utilizing technologies, energy sources, and routes that contribute to reducing the environmental impact of tourist travel.

Approaches are selected based on their orientation to provide a response to the current needs of businesses in the tourism industry within the tourism cluster.			
Providing transport and logistics services through integrated mobile applications.	Providing transport and logistics services through electronic platforms for service exchange.	Providing transport and logistics services through the use of green transport and logistics solutions.	Providing transport and logistics services through multimodal transport solutions.

Figure 1. Systematization of approaches to address the current needs of businesses in the tourism industry within the tourism cluster

Source: formed based on [2; 4—6].

Table 1. Key aspects of implementing the approach involving the provision of transport and logistics services through Integrated mobile applications

Aspect of the approach	Opportunities from application	Advantages of the approach
Real-time information	Mobile applications provide users with real-time information on schedules, delays, transportation options, and other data.	Route and travel planning
Online booking and payment	Mobile applications allow tourists to easily and quickly book various types of transportation, hotels, excursions, and other services, simplifying the trip planning process.	Convenience and accessibility
Information consolidation	Mobile applications consolidate information on different means of transportation, schedules, prices, and other important parameters, making it easier to choose the optimal route or mode of transportation.	Service integration
User communication	Mobile applications enable real-time interaction with users, providing necessary updates and notifications about changes in schedules, transportation issues, and other useful information.	User interaction and convenience
Efficient transportation utilization	Through the integration of mobile applications, transportation companies can optimize schedules and routes, reducing congestion and improving productivity.	Resource optimization
Data collection and analysis	Mobile applications can provide analytical data that helps businesses understand customer demand and behavior, facilitating strategic decision-making.	Analytics and reporting
Partnership relations	Applications can interact with other tourist services and partners, such as restaurants or museums, to create a comprehensive experience for tourists.	Integration with other services

Source: formed based on [1; 4; 6].

Table 2. Main aspects of applying the approach involving the provision of transport and logistics services through Integrated mobile applications

Aspect of the approach	Opportunities from application	Advantages of the approach
Effective coordination and collaboration	Electronic platforms for service exchange allow various providers of transport and logistics services to exchange information.	Effective coordination among various supply chain participants
Expansion of service offerings	Service exchange platforms enable providers to expand their customer base and service volumes by gaining access to new markets and partnering with other companies in the tourism sector.	Increased revenue and competitiveness
Flexible and personalized solutions	Electronic platforms allow the creation of flexible and personalized solutions for different clients. Providers can adapt their services according to the unique needs and expectations of tourists.	Personalized travel experiences
Improvement of service quality	Through information exchange on electronic platforms, providers can better understand the needs of their clients and respond more quickly to changes in market demands.	Enhanced service quality and customer satisfaction
Analytics and reporting	Electronic platforms provide the opportunity for detailed analytics regarding the use of services, interaction with clients, and the efficiency of processes.	Data acquisition for refining strategies and decisions

Source: formed based on [3; 6].

The key features of this approach that address the current needs of tourism industry enterprises in the tourism cluster include a focus on electric vehicles and hybrid transportation systems, emphasis on renewable energy sources, route optimization, adherence to ecological standards and certification, development of charging infrastructure, and simulation of public transportation use (Table 3).

The advantage of this approach is that green transport and logistics solutions in tourism are recognized as a key element of sustainable development, and their implementation can lead to a reduction in the environmental impact of the tourism industry [5–6]. This approach is based on ensuring sustainability and collaboration in providing transport and logistics services in tourist clusters.

The approach involving the provision of transport and logistics services through multimodal transport solutions is based on transportation systems that integrate various modes of transport (road, rail, aviation, maritime). The key features of this approach, addressing the current needs of tourism industry enterprises in the tourism cluster, include the integration of transport vehicles, integrated platforms and applications, cluster transport hubs, electronic tickets and payments, analytics for network and route optimization, collaboration among various service providers, and simulation of public transport usage (Table 4).

The advantage of this approach is that multimodal transport solutions allow for the creation of a more efficient and sustainable transportation system that considers the needs and preferences of users [2; 3]. It also promotes the optimization of using various modes of transportation within tourist clusters. This approach is based on ensuring the efficiency and convenience of providing transport and logistics services in tourist clusters, as well as fostering collaboration among cluster participants (which involves the cooperation of various service providers within the tourist cluster, improving coordination and facilitating external interaction [2; 3; 5]).

The factor of enhancing service quality and user experience is shaped by all approaches to providing transport and logistics services due to their focus on addressing the current needs of tourism industry enterprises in the tourism cluster through personalization and feedback.

Table 3. Key aspects of implementing an approach that encompasses the provision of transport and logistics services using green transport and logistics solutions

Aspect of the approach	Opportunities from application	Advantages of the approach
Electric transport vehicles	The use of electric vehicles, electric buses, and other electric transport vehicles significantly reduces the emissions of harmful substances and carbon dioxide.	Promoting increased environmental cleanliness and cost-effectiveness of travel.
Hybrid transport systems	The utilization of hybrid transport systems, which combine electric and traditional (usually gasoline or diesel) propulsion, can reduce fuel consumption and emissions, especially in urban transportation conditions.	
Renewable energy sources	The use of renewable energy sources, such as solar panels or wind turbines, to provide electrical power for transportation systems.	Reducing dependence on unstable energy sources and lowering emissions.
Route optimization	Utilizing analytical tools and geolocation technologies to optimize routes, reducing travel time and fuel consumption.	
Charging infrastructure	The expansion of the charging station network for electric vehicles in tourist clusters enhances the convenience and attractiveness of using electric transport.	Adopting more environmentally friendly technologies and services.
Environmental standards and certification	The implementation of environmental standards and certification for transportation companies encourages them to adopt more environmentally friendly technologies and services*	
Promotion of public transport usage	Supporting and promoting the use of public transportation through convenient and economically attractive fares, improving service quality, and developing efficient urban and intercity transportation networks.	

Note / *This may include emissions requirements, the use of renewable energy sources, and other environmental criteria.

Source: formed based on [5–6].

Table 4. The key aspects of implementing an approach that involves providing transport and logistics services through multimodal transport solutions

Aspect of the approach	Opportunities from application	Advantages of the approach
Integration of transport vehicles	Multimodal solutions allow passengers to use various modes of transportation (car, train, aviation, maritime, etc.) during a single journey.	Ensures the convenience and efficiency of transportation from point A to point B.
Integrated platforms and applications	Modern technologies enable the creation of integrated mobile applications and platforms that consolidate information about different modes of transportation, schedules, prices, and routes	
Cluster transport hubs	The development of transport hubs, where convenient transitions between different modes of transportation are facilitated, is a crucial component of multimodal transport solutions.	Simplifies the planning, booking, and payment of multimodal journeys.
Electronic tickets and payments	The use of a single electronic ticket and electronic payment systems simplifies the payment process and the utilization of various modes of transportation, reducing the need for multiple individual tickets.	
Analytics for network and route optimization	The use of analytics and artificial intelligence for continuous analysis and optimization of multimodal networks and routes ensures support for efficiency and competitiveness.	Enhancing the efficiency and competitiveness of the tourist product and transport-logistics services.
Collaboration among different service providers	Successful implementation of multimodal solutions involves collaboration among various transportation operators, technology companies, and other system participants to create synergy and optimization.	
Promotion of public transport usage	See Table 3.	Adopting more environmentally friendly technologies and services.

Note: / * This may include intermodal cluster hubs, transfer facilities, and other conveniences for passengers within the cluster.

Source: formed based on [2; 3; 5].

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

In accordance with the above, it is evident that modern approaches to providing transport and logistics services in tourist clusters contribute to the development and optimization of tourism industries, the enhancement of customer satisfaction, and the creation of a sustainable environment for tourism. It can be concluded that:

1. The key factors synthesizing improvements in the provision of transport and logistics services are efficiency and convenience, sustainability and collaboration, and the enhancement of service quality and user experience.

2. The factor of efficiency and convenience is shaped through multimodality (which involves the comprehensive integration of various modes of transport, allowing tourists to conveniently move within the cluster using optimal routes and transportation modes) and integrated mobile applications (providing access to information and booking options through a single mobile app, facilitating planning and service utilization).

3. The factor of sustainability and collaboration is shaped through green logistics (involving the use of environmentally friendly transport solutions and green technologies to reduce emissions and enhance ecological sustainability) and collaboration among providers (involving cooperation among various service providers within the tourist cluster to improve coordination and facilitate external interaction).

4. The factor of enhancing service quality and user experience is shaped by all approaches to providing transport and logistics services due to their focus on addressing the current needs of tourism industry enterprises in the tourism cluster through personalization (involving the use of user data to provide personalized recommendations and services, enhancing the quality and individuality of journeys) and feedback (enabling the ability to leave reviews and receive feedback, allowing companies to improve their services and cater to customer needs).

In this context, the prospects for further research lie in the development of methodological approaches to creating an efficient and sustainable infrastructure that meets the needs of modern travelers and promotes sustainable tourism development.

Література:

1. Маслиган О. О., Гоблик-Маркович Н. М., Тодьєрішко Е. В. Принципи, методи і форми регулювання туристично-рекреаційних кластерів у регіонах із застосуванням прийомів маршрутизації. *Ефективна економіка*. 2021. Вип. 12. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9721> (дата звернення: 29.12.2023).

2. Машталер О., Гуцул Т., Маслиган О., Чебан Ю., & Цимбалістова О. Кластери в стратегії економічного розвитку України та її регіонів. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. Vol. 3 (50). Pp. 320—329.

3. Підгірна В.Н., Данілова О.М. Характеристика системи менеджменту туристичної індустрії на сучасному етапі. *Економіка та управління національним господарством*, 2020. № 1. Т. 31 (70). С. 65—71.

4. Підгірна В.Н., Ємчук Т.В. Перспективи розвитку ринку туристичних послуг України в умовах трансформаційних змін. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. № 49. С. 46—50.

5. Підгірна В.Н., Косташук В.І. Характеристика географічних особливостей розвитку ринку туристичних послуг України. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 42. С. 108—113.

6. Церклевич В., Діль А., Блаута А., Діль М. (2023). Інноваційні компоненти стратегії просування ресторану регіональної кухні Поділля: кейс "Ресторації Шпігеля" Трансформаційна економіка, Вип. 3 (03), pp. 61—69.

References:

1. Maslygan, O.O., Goblyk-Markovych, N.M. and Todyerishko, E.V. (2021), "Principles, methods, and forms of regulation of tourist and recreational clusters in the regions using routing techniques", *Efektivna ekonomika*, vol. 12, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9721> (Accessed: 29.12.2023).

2. Mashthaler, O., Hutsul, T., Maslygan, O., Cheban, Yu., and Tsimbalistova, O. (2023). "Clusters in the strategy of economic development of Ukraine and its regions", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 3 (50), pp. 320—329.

3. Pidhirna, V.N. and Danilova, O.M. (2020), "Current characteristics of the tourism management system", *Ekonomika ta upravlinnya natsional'nyh hospodarstvom*, vol. 1. T. 31 (70), pp. 65—71.

4. Pidhirna, V.N. and Yemchuk, T.V. (2020), "Prospects for the development of the Ukrainian tourism market in the context of transformational changes", *Infrastruktura rynku*, vol. 49. pp. 46—50.

5. Pidhirna, V.N. and Kostashchuk, V.I. (2020), "Characteristics of the geographical features of the development of the Ukrainian tourism market", *Infrastruktura rynku*, vol. 42, pp. 108—113.

6. Tserklevych, V., Diehl, A., Blauta, A., and Diehl, M. (2023), "Innovative components of the strategy of promoting a restaurant of Podillia regional cuisine: the case of Spiegel's Restaurants", *Transformatsiyna ekonomika*, vol. 3 (03), pp. 61—69.

Стаття надійшла до редакції 29.12.2023 р.